

AGREGY

SKANDINÁVIAI MAGYAR IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI LAPFOLYAM

Szerkeszti:

Tar Károly

Munkatársak:

Békássy N. Albert, Gaál Zoltán,

Kovács Ferenc (szerkesztő helyettes)

Lipcsey Emőke, Maros Miklós, Molnár István,

Képzőművészeti tanácsadók: **Mayer Hella és Vály Sándor**

40. szám (5351 - 5530) ☺ 2012 / 5

Tartalom

Dsida Jenő: Vers egy Ághoz

Kovács Ferenc kitüntetése

Irodalom

Asztalos Morell Idikó versei

Tar Károly: Summa, II. kötet — regényrészlet — folytatás 5363

Törzstér

A teljesség vágya - Kiss Jenő - 1912-1995 5385

Észak hírnökei

Gaál Zoltán versei 5391

Erling Kittelsen versei 5393

Arne Svingen: Egerek a válltáskában 5403

Borka László: Könnyeznek-e a könyvkiadók? 5407

Szabó (Bancsik) Ágnes: Skandináv irodalmi hatások Magyarországon 5412

Kovács katáng Ferenc: A frontoktól a nyitottságig és a sokféleségig - Norvég próza az 50-es évektől napjainkig 5419

Képtár

Kasza Imre kiállítása 5449

Moritz Lívia kiállításai 5453

Buday Károly fotói 5456

Hulej Enikő: Gebauer Ernő alkotásainak bibliai háttere 5459

Tóth Attila munkái 5463

Járkáló

Thurman Zoltán: Árpád-kor vagy román-kor, avagy ROMANIKA? 5465

Madarassy Enikő: Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról - folytatás előző számunkból - 5469

Megjegyzések 5508

A skandináviai országokban élő magyar alkotók évsora

Képtár melléklet

A címlapon:

Moritz Lívia: Éjszakai tánc című festménye

E számunkat Benczédi Ilona, Buday Károly, Gebauer Ernő, Ligeti Pál, Székely János, Tóth Attila, munkáival díszítettük.

Dsida Jenő

Vers egy Ághoz*

Tavasza borít virágba? Rág a fagy?
Fakóra perzsel július heve,
vagy benned zsong az ősz gyümölcsleve?
Te élsz, s az élő fának ága vagy.

Madár ha száll rád, - bármi a neve
és földre hajtó súlya bármi nagy, -
meg nem zavar, nyugodtan várni hagy:
úgyis elröppen, tudod eleve.

Te légy derűs példám, ha vakmerő
varjú telepszik rám és egyre fent ül,
míg szörnyű súlya földre teperő:

tudjam, hogy mégis elszáll s terhe mentül
alább nyomott, annál több az erő,
mellel alázott ágam visszalendül.

* A szerk. megj.: Mához szólóan, saját magunk, munkatársaink, alkotóink, és olvasóink biztatására.

Székely János svenstorpi fotója

Szerkesztő helyettesünk kitüntetése

Magyar Érdemrend Lovagkeresztje fokozatával ismerte el Áder János, Magyarország Köztársasági Elnöke Kovács Ferenc lovagtársunk, az Oslói Egyetem Média és Kommunikációs Intézete médiamérnökének a magyar-norvég, valamint az egész Kárpát-medencei magyarság ügyét szolgáló kulturális, tudományos, társadalmi kapcsolatok fejlesztése érdekében végzett sokoldalú tevékenységét. A kitüntetést Jeszenszky Géza, Magyarország oslói nagykövete adta át a norvég fővárosban a 2012. október 23-i ünnepi rendezvényen.

*

Kovács Ferenc villamosmérnök, egyetemi oktató, költő, prózaíró, műfordító: a norvég irodalom és színház népszerűsítője Budapesten és az ország más pontjaiban is, de leginkább, szülővárosában, Nyíregyházán. Magam is így ismertem meg. S bár időnként el-elcsodálkoztam sokoldalúságán és teherbírásán, olyan mérhetően precizitással és könnyedséggel van jelen mindenhol, hogy az ember szinte már természetesnek veszi, amit tesz/tett.

Mégis, egy ilyen magas szintű elismerés alkalmával elgondolkozik az Őt még jól ismerő ember is: ki is ő valójában? Óhatatlanul is kezdjük számba venni, mit is adott a világnak? Mit is tett be abba a nagy közös kalapba, amelyből oly sokan és oly sokféleképpen merítünk? Én több mint egy évtizede ismerem. 2010. december 15-én kaptam tőle az első dedikált könyvét - *A napok maradéka* - mely kötet bemutatójának megszervezését feladatul kaptam a könyvtárban. Egy olyan kötet volt ez, melyet szülővárosának, Nyíregyházának ajánlott. Köszönöm a Sorsnak ezt a feladatot: megízlelhettem a város egyfajta múltját az írásokból; azét a városét, ahol én csak egy gyütt-ment vagyok, s egy olyan embert ismerhettem meg ennek kapcsán, aki emberségből, haza(ák)szere(é)téből, munkabírásból, adni-tudásból sokunk számára példaképpül szolgálhat!

Sokat töprengtem azon, hogyan lehetne a leghitelesebb annak a pályának az összegzése, mely ehhez az elismeréshez vezetett. Mert sablonosnak, s méltatlannak is tartanám a szokásos módon – a felterjesztésekben viszont elengedhetetlen – pontokba szedni a tetteket. Talán az elmúlt bő évtized kapcsolata, az együtt való gondolkodás segített abban, hogy gondolat- és érzésvilágát valamelyest megis-

merjem. Annyira, hogy megpróbáljam mindezeket úgy visszaadni e sorok olvasóinak, ahogy tőle hallottam, ahogy a szavain, a tettein keresztül őt megismertem, megéreztem. Nem időrendi sorrendben, vagy ha mégis, akkor inkább visszafelé haladva. Vissza a gyökerekig.

- *Nem indult rosszul ez az évtized (sem). 2010-ben, az előző évi kötetem apropóján a Magyar Napló Kiadó beválogatott Az év versei c. antológiájába. Ezt az első, komoly írói elismerésnek tartom, de persze ez olyan, mintha egy másodosztályú futballistát egy jobb széria alapján beválogatnák az év labdarúgói közé. Egyszeri és megismételhetetlen.*

Magam részéről elfogadom ezt az önértékelést, de nyilvánvaló sokunk számára is, hogy nem ez az egyetlen irodalmi értékmérce. A számtalan, rangos kiadónál megjelent kötet (pl. Ághegy, Nagyvilág Kiadó, Napút Kiadó, Pont Kiadó) cáfolja ezt az „első komolynak” titulált elismerést. S felvetődik a kérdés, hogy valóban szabad-e külön-külön tettei alapján mérni az embert, hiszen a jelenlegi állomáson azt kell összegeznünk, milyen is volt idáig az út valójában. S ha KF eddigi útját nézzük, bizony volt annak számtalan eleme, ami sem kötetben, sem filmen, sem kitüntetésben nem jelent meg. Ilyen az alábbi eset is – amely – mi, közeliak tudjuk – nem egyedi.

- *2011-ben komoly szakmai elismerés talált rám. Pont negyvenöt éve tanítottam már. Sokszor mesélek is első magántanítványomról (még magam is gyerek voltam), akit a kisegítő iskolán át szakmaszerzésig kísértem. Elsőfokú egyenletet oldott, verseket tudott kívülről, s álmából felriasztva is fújta az ikes igéket...*

S hová vezetett az itt elkezdett út?

- *Az utóbbi tizenkét évben pedig, oslói irodámból, távoktattam egy videokonferencia rendszer segítségével. Magát az ötletet s a kényszert, hogy ne kelljen egy-két havonta kétezer kilométert utazni, a média alapismeretek c. tárgy beindítása hozta a Dunaújvárosi Főiskolán. Nem csak oktatásmódszertanban volt ez (nem több) más, mint a hasonlók, hanem abban is, hogy feleségemmel, Kunszenti Ágnessel közösen neves norvég professzorkollégák szakkönyveit, szakkikkeit fordítottuk a tananyaghoz fő, vagy kiegészítő olvasmányul. Hetente 2x2 órában 20-20 diákkal volt így kapcsolatom, de az elektronikus levelezés segítségével 24 órás "ügyeletet" ajánlottam fel a hallgatóknak: szakmai- és magánügyben folyton kereshettek. Költők, újságírók, TV-sek, tanárok írnak azóta is diákemlékeikről... S hogy motiváltabbak legyenek e szokatlan távoktatás életben tartására, minden évben felajánlottam, hogy a legjobba(ka)t, családjuk költségén, vendégül látjuk egy hét tanulmányútra oslói otthonunkban s a munkahelyemen. S ez nem csupán a diákoknak szólt, hanem az oktató kollégáknak is. Talán pontosan ezért, összegzésképp, az Év oktatójává választottak 2011-ben. A Neumann János Számítógép-tudományi Társaság, Multimédia az Oktatásban Szakosztálya, a „Multimédia az oktatásban gyűrű – képzési” díját a módszertanilag legjobbnak ítélte, pedagógiaileg illetve andragógiaileg megalapozott multimédia-felhasználást segítő képzés szakmai (módszertani) létrehozásáért adta nekem.*

Joggal vetődik fel a végtelen szerénységéről is ismert KF-cel kapcsolatban, hogy akkor van még egy egyszeri és megismételhetetlen elismerés, csak ez meg a pedagógiai munkásságért? Akkor már két olyan megálló volt útközben, ami na-

gyon sokak szempontjából nem volt hiábavaló. Jómagam ezen két megállóban is sokszor találkoztam vele, bár ezek a találkozók valójában azt szolgálták, hogy további megállókat építsünk ki, s találkozzunk ott másokkal, más okból.

S az idén, 2012-ben, egy egészen más irányú munkáira figyeltek fel a Lovagkereszt címre felterjesztők. **„A magyar-norvég, valamint az egész Kárpát-medencei magyarság ügyét szolgáló kulturális, tudományos, társadalmi kapcsolatok fejlesztése érdekében végzett sokoldalú tevékenysége elismeréseként”** – olvasható a szöveg a kitüntetést igazoló okmányon. Mik is ezek valójában?

- Igyekeztem megtalálni a módját, hogy kisegítsem a magyar szakembereket Norvégiába és gőzerővel fordítottam norvég szerzőket magyarra. Nem titkolom azt sem, hogy irodalmi érdeklődésem középpontjában Ibsen és az ő munkássága, illetve különböző nyelveken való drámai, ill. filmes feldolgozásai állnak. Ennek kapcsán kerültem kiadók, színházak, színészek, filmesek és természetesen ezek kedvelőinek látókörébe, s így dolgozhattam a későbbiekben több magyar kiadóval; a magyar kiadású könyvek révén magyarországi könyvtárakkal. Utóbbiak közül is a legszorosabb kapcsolatba az Országos Idegennyelvű Könyvtárral és természetesen Nyíregyháza könyvtárával. Jártam még egyéb kötődések kapcsán Zalaegerszeget, Dunaiújvárosban, Szegeden, de Békéscsabán, és Debrecenben is komoly szakmai kapcsolataim vannak.

Természetes, hogy legszorosabb a kötődése szülővárosához, Nyíregyházához. Az viszont már csak a véletlennek köszönhető, hogy új ismeretségei révén kelet felé is sikerült átlépnie a határt. Eleinte csak átvitt értelemben, de a 2005-ben bejegyzett Kárpátaljai Magyar Iskolai Könyvtárakért Alapítvány alapító tagja lett, személyesen is megtapasztalhatta, mit jelent a magyar szó egy olyan országban, melyet az ott élők nem maguk választottak; hanem odaszülettek, anyanyelvüket ott szívták magukba, mégis idegenek, éppen hogy megtértek lettek abban az országban, amelyiket a véletlen adta nekik „otthonul”.

- Az alapítványi munka kapcsán ismertem meg igazán, milyen is az éhe a magyar szónak ott, ahol ezért megvetettek lesznek, akik ezen beszélnek, írnak, olvasnak, álmodnak, imádkoznak. Vittünk könyvadományt a Felső-Tiszavidékre, technikai eszközöket más településekre, tartottam videokonferencia-előadást Oslóból Beregszászba, melyről az ottani szervezők azt mondták, hogy egész Kárpátalja szempontjából történelmi jelentőségű esemény lett, mert még ilyennel soha nem találkoztak az ott élő emberek, még a tudósok sem, „nemhogy a könyvtárosok”.

KF szerénysége nem engedi, de én elmondhatom: kiterjedt irodalmi és egyéb személyes és társadalmi kapcsolatainak köszönhető, hogy sokan tudnak az alapítványunkról, sokan ajánlják fel adójuk 1%-át munkánkat támogatandó, sok író-olvasó találkozót és több száz kötet könyvet és irodalmi folyóiratot, technikai eszközöket köszönhetnek a határon túli magyar iskolai és települési könyvtárak az ő közreműködésének. S annak, hogy a magyarországi oktatói munkájáért, fordítói tevékenységéért – melyeket egy jelentős állomásként tituláltunk fentebb – kapott óra- és tiszteletdíjából egyéb civil szervezetek, művészeti csoportok mellett az alapítványunk is részesült. Ilyetén támogatásának köszönhető, hogy évek óta biztosítottak a működési feltételek, s olyan dolgokat is meg lehet valósítani, amit

egyébként az alapítvány vagyonából nem. Lehetetlen felsorolni is. S hogy miért teszi? Egyszer így vallott erről:

„Száz százalékig magyarnak vallom magam. Nem azért, mert magyarul álmodom és magyarul számolok, s a magyar kézilabdás lányoknak drukkolok a náluk kicsit jobb norvégekkel szemben, hanem azért, mert harminchárom évig éltem itt. Ez az idő belém égetődött, mint egy RAM memóriába.”

S a norvégiai három évtized alatt is Ágnesem személyében egy olyan társam volt, aki mindenben a támaszom, akivel mindenben együtt gondolkodunk, aki inspirál. Azért tudtam ezt így csinálni, mert ezzel a „Magyar feleséggel mentem ki, a fiunk ott született. Segítségük nélkül még egy úttörő dísznyakkendőt sem kaptam volna soha, nem hogy Köztársasági Elnöki Aranyérmét, a Magyar Kultúra Lovagja címet s ezt a mostanit! Családi otthonunk egy magyar sziget, több ezer kötet könyvvel, ezerkétszáz magyar filmmel...”

Ezek tehát a legfontosabb állomások, melyeket útja során érintett, s erősen hozzásegítették ahhoz, hogy ezen a nagy-magyarországnyi pályaudvaron maga köré gyűjtötte a „hasonszörűeket”, s összegezheti eddigi útját, s megválaszthatja a további útirányt.

De honnét is ez a sokszínűség, ami valójában egy hosszú éveken át tartó útke-resés? Ez bizonyára az ő gyökereiből fakad. Azokból a gyökerekből, melyek olyan szerteágazóak, melyeknek annyiszor kellett megújulniuk, hogy eröre kapjanak, hogy erős szárat növeessenek, s újra elágazhassanak.

- Örök kereső, őszinte szívvel kételkedő, ingadozó vagyok. Ingadozó, mert Amerikát is járt nagyszülők, kézműves, kisiparos szülők örököseként az első generációs értelmiség minden nyűgével, bizonyítási kényszerével megvert/megáldott nyakas kálvinista, lutheránus keverék vagyok...

Ingadozó, mert mindenféle művészi próbálkozásaimban a zsidó kultúra-és szokásrendszer (bizonyára a gyerekkori környezet hatására) mély nyomokat hagyott...

Ingadozó, mert Dávid fiam erős hitén megrendülve, ha a jezsuita tudós Teres atya nem hagyja el oly hirtelen a földi szenvedéseket, tanításával már áttértem volna a katolikus hitre...

Olvassák írásait, nézzék képzőművészeti alkotásait, kísérvék figyelemmel útját, s megtalálják benne mindazt, amit ő magáról vall!

Dr. Vraukóné Lukács Ilona mkl.

Székely János: Földről szállt angyal - fotó

Asztalos Morell Ildikó

Ujjaid rezdülése

Már nem lesed gyönyörrel,
ha szemem sós ízű könnye
tükrebből kicsordul,
s csillan sikolya,
szám csücskét itatva.
Csalóka álom
barnuló avaron
dereng, kísért.
Őrzöm ujjaid rezdülését
csészéd peremén,
amint vársz reám
régmúlt éjjelek
reménytől édes,
pirulós hajnalán.

Ne siess

Még várj ne siess!
Hadd fogjam kezéd,
higgyem, hogy igaz:
csalogány csicsereg
párától könnyes
galagonya gallyán
borongós hajnalon.

Földrehullva

Testem a testedhez tapadt,
karom karodba fontad
maradtunk mégis magunknak.
Szemedben égett a vágy,
kínunk jutalma mégis magány.
Ránktört, hiába nem búcsúztunk.

Haló csillagként vakon,
markoltunk, sikítottunk vadon,
mint földrehullt varjak a havon,
lélektelen mámor hajnalán.
Szótlan, csituló lázban
idegenekként lépünk tovább.

Kopás

Elkoptunk mi is szépen,
mint holmi kabát,
mely telente városban járt,
éjjelente fogason hált.

Fény csillagai

Kígyók fészkének
mély éjét vigyázva
ibolyák gyűjtják
a fény megannyi csillagát.
Sötétlő avaros ágyban,
dideregve tavasz fagyában,
madarak hangáznak,
távolok zümmögő zajában.

Sziromburok

Libben pillényi sziromlepel,
sárga, didergő porzósereg
burkatlan pirul.
Bibe duzzadó tölsére felett.

Tar Károly**Summa**

Részlet szerző regényes életrajzának második,

Saját lábon

című kötetéből

Folytatás előző lapszámunkból

Apám örökös könnyes búcsúzkodása az élettől, mostohaanyám sopánkodásai és folyamatos rettegése kilátástalannak mondott jövőnkért menekülésre készítetett, reggel nyakamba vettem a várost, gyárról gyárra jártam kérvényemmel, amit rendszerint el sem vettek, mert állítólag nem volt mit kezdeniük egy technikussal, az egyik délután összefutottam Balázs Lacival, osztálytársam volt a Ref. Kollégiumban, a fémipariba a szerszámgépesek osztályában végzett, apját, jó munkáskáderként apámmal együtt avatták őrnaggyá, azt hiszem Tordán teljesített szolgálatot komiszárként, az Óvárban laktak, s ismerős volt az ottani fiútársaságból, akikkel hajdanán, még Görögtemplom utcai koromban fociztunk, később gombfociztunk, kártyáztunk, kirándultunk; Balázs Laci apja ismeretsége révén került a Carbochim tervezőosztályára műszaki rajzolónak, ígérte, hogy apja majd szól értem, hiszen apám betegsége miatt az ő apja is sajnálkozott, szól majd az igazgatónak; így kerültem a nem rég alakult közszerűkő gyárba 1953 december elején, műszaki rajzolóként vettek fel, de a tervezőirodán nem volt hely, ezért a karbantartók megmunkáló műhelyébe irányítottak, ahol a mester kíváncsian figyelte, miként boldogulok a különféle szerszámgépkészítőknek készített megmunkálási rajzaimmal, fizetésemet lakatosként kaptam, a káderes azt ígérte, hogy amint megérkezik a következő évre jóváhagyott létszámelőírás felkerülök, a tervezőirodába, elégedettek lehetek a munkámmal, mert olyan addig meg nem oldott dologra vállalkoztam, amire addig valamiért nem találtak embert; az elektródákat égető kemence szellőzőcsatornáin nem volt zárlemez, amivel a levegőmennyiséget megfelelően szabályozhatták volna, méregettem, számoltam és rajzaim alapján egyszerű fémlapokból készített lappantyúkkal oldottam meg a kemence üzemeltetők gondját, testhezálló feladat volt, hiszen szakom szerint kazán- és fém szerkezetekre szakosítottak, diplomamunkám: három-tűzcsöves gőzkazán tervezése és gyártási költségeinek kiszámítása volt, duplahevederes cikkcakkos szegecseléssel terveztem, mert akkor nálunk még gyerekcipőben járt a hegesztés, műhelygyakorlaton hiába várt tőlünk Zilahy mester mutatós varratokat, Tehénfos! kiáltotta mérgesen, és odaintette Herman Bandit, aki megmutatta, biztos kéz, némi érzék kell a hegesztőmesterséghez, neki könnyű volt, tartományi ifjúsági ping-pongbajnokként, de hajdani lakatosinasként is jó keze fogása volt; hálásan veregettek vállon a szellőztető berendezést kiegészítő találmányomért, és a mindennapi megmunkáló rajzok mellett megbíztak a kőmalom legnagyobb kopott fogaskezeke gyártási rajzának elkészítésével; bemásztam a olajos fogas kerek közé, és egykori Tehnofrig-os szerelőműhelybeli mesterem tanácsát követve, többször is lemértem mindent, s miután rajzom alapján a szomszéd gyárban, a hírneves

Unirea fémipari gyár öntödéjében elkészült a csaknem három méter átmérőjű fogaskerék, meglegedetten nyugtázhattam, hogy a kerék fogai primául illeszkedtek, a kőmalom talán még mai is ezzel az új kerékkel működik; azt hiszem joggal vártam a miniszteriumi jóváhagyással készült új gyári szkémát, amelyben nekem is lesz hely tervezőosztály valamelyik rajztáblája mellett; az egyik délután szürke kisembert találtam apám szobájában, a konyhában nem volt dolgom, ebédelni a gyári kázinóban kellett, benyitottam gyanútlanul, azt hittem, apám valamelyik régi harcostársával vigasztaltatja magát, vagy egymást vigasztalják, s formálják keserűségüket, amit apám a későbbi években egyre gyakrabban, egyszer sóhajtással, máskor dühös pöffentéssel reám testált: Fiam! Nem így akartuk!, megvallo- lom, akkor még nem igen érdekelt, mi az, amit akartak, és mi az, amit nem úgy, hanem másként, nekem az Így is bunda a bunda! bölcsessége súgta, hogy minden- de mindent ki lehet, és ki is fordítanak mindenféle világban, ahhoz, hogy a hatalom igazságát a hiszékeny emberek előtt bizonyítsák, a nem hiszékenyeket pedig akkoriban úgymond, átneveli a proletárdiktatúra, ha átneveli?, ha nem, akkor Vesszen a férgese!, láttam én ezt a Duna-Fekete tengeri csatorna kényszer- munkatelepein, hogy miként; Jó, hogy jössz, fiam!, nyögte betegágyából apám, Az elvtárs komoly ajánlattal érkezett, az életutadról van szó!, az elvtárs pedig, az akkori meggyőzés szabályai szerint, családom és apám dicséretével kezdte, minden valószínűség szerint töviről hegyére ismerte vörös színben pompázó káderla- punkat, apám a megye legidősebb illegális harcosa volt, KISZ tagságom még a háborút követő évek elején abból adódott, hogy anyám kérésére a kolozsvári álló- máskörnyéki ifjúsági szervezetekbe kerékpárral szállítottam az akkori időkben természetesnek tudott, magyar nyelvű ifjúsági lapot, a gimnáziumban az UAER – be (Romániai Tanulók Egyesületeinek Szövetsége) kellett mindnyájunknak be- lépnünk, aztán 1947-ben, az ifjúsági szervezetek egyesítésekor pedig az UTC (KISZ) következett, amelyben én, apám szomorúságára, a titkári vagy bíró tag cím helyett csak a faliújság szerkesztői megbízatásig jutottam, ilyenformán a minket látogatásával kitüntetett belügyi káderes reám is rakott néhány dicsé- rőt mielőtt felajánlotta, hogy lépjek a belügy szolgálatába, talán el sem hiszi az olvasó, hogy akkor ez a társalgás a legtermészetesebb módon, magyar nyelven folyt, Nem szeretem a katonaságot, hoztam fel magamat mentve, kérdően nézett, nem értette, hiszen apámból, egyik hónapról a negyedikre katonatisztet csináltak, ha csak amolyan káderesi beosztásban, de végül is amolyan szovjetektől átvett módszer szerinti politikai tiszt lett belőle, tehát katona, akit sapkához emelt ké- zzel köszöntöttek az egyenruhások akárhol is közelébe kerültek utcán, úton, vas- úton, de még az illemhelyeken is, vigyorogtam magamban, merthogy folyvást dolgozott bennem a morbidig merészkedő groteszk szemlélet, a káderes tekintet- ben pedig ott volt a megdöbbenés, úgy tett, mint, aki nem hisz a szemének: „Ez a fiú nem szereti az apját?!”, enyhítettem rögtön sarkos válaszon: Nem szeretem a katonaruhát, sóhajtottam, mint aki bevallja végzetes és szégyellni való betegs-égét, Az nem baj!, kapott a segélyként dobott mentőövön a káderes: Civilben jár- hatsz, soha másként!, jelentette ki, de sietve, magyarázatképpen, mint komoly tanulmányok lapjainak alján a kisbetűs jegyzet sorok, részletesen elmagyarázta, hogy, amennyiben ma aláírom a belépési nyilatkozatot, holnap vagy holnapután

tiszti ruhába öltöztetnek, és kapitányi rangban leteszem a hűségesküt, után soha, esetleg némely ünnepnapon viselem az egyenruhát, ha erre kedvem lesz, mert hogy és tulajdonképpen engem külföldi hírszerző munkára fognak kiképezni, tudod te, hogy micsoda életed lesz?!, tért vissza alapvető szövegéhez a lábjegyzetből, Nem tudom, feleltem, de nem vártan hirtelen abbahagyta a szövegelést, két karját arca előtt táncoltatva elragadtató, szóval le sem írható nagyszerűséget mimikázott, olasz filmekben láttam ilyesmit, önkéntelenül is mosolyogtam, erre már valamit lelkendezett még a káderes és elővette kis kézitáskájából az előre kitöltött szabványnyilatkozatot, itt írj alá, mutatta olyan képpel, mint az esztergályos, amikor mikronos méretű munkáját, meglegeződéssel kifogja az amerikánérből, Tanulni szeretnék, toltam el magam elől a papírt, Ezt már rég eldöntöttem, és nem szoktam hirtelen változtatni, magyaráztam, és szegény káderes pont olyan pofát vágott, mint az előbb említett esztergályos, amikor mikrométerére pillantva, látta, hogy munkadarabja méretei mégsem tökéletesen egyeznek a műszaki rajzban feltüntetett méretekkel, nekifohászzkodott újra, aprólékosan elmagyarázta, egyetemet hivatalból végeznem kell, tudja, hogy kedvelem a franciát, de ezen kívül még két idegen nyelvet kell elsajátítanom, a saját és gyerekei egészségére esküdözve bizonygatta, hogy olyan jó dolgom sehol sem lesz, mint a szekuritáté keblében, erősen úgy tettem, mint, aki fontolóra veszi a dolgot, mély hallgatásunk cammogó idején elképzeltem, hogy a belügy, jóságos édesanyaként ölébe vesz, kényeztet, de merthogy ilyen velem még nem fordult elő addigi sanyarú életemben, képzelődésem elakadt a katonáskodáshoz tartozó csörtető parancsolgatásánál, eszembe jutott a kolozsorsai vásártér, ahol a mostoha unokatestvérem a falusi legényeket, bekasztlizott leventéket hajszolt azzal az undok anyaországi harsogó kiejtéssel üvöltött parancsokkal, és felrémlert a csatorna közepére vándorzorgó rongyos rabokat hajtó géppisztolyosok trágár nógatása, ha ez a belügy, akkor akár mennyire is messze esik az alma a fájától, a külügy se lehet jobb, Tárgytalan!, szóltam a tölem telhető legkatonásabb módon, apámra szólt a káderes: Mit szól hozzá?, kérdezte szemrehányóan, apám pedig, s ezért egész életemben áldom, széttárt kézzel háritotta a rosszallást: Mondtam, hogy a döntés a fiam joga! Ebbe nekem nem lehet beleszólásom!, és miután némileg leforrázva távozott a szervezésemmel megbízott, a civilségével is engem meggyőzni akaró tiszt, apám nem faggatott, nem magyarázott, nem akart sem rábeszélni, sem lebeszélni, úgy tett, mintha mi sem történt volna, betegsége óta először sakkozni kelt kedve; persze tévedtem, amikor azt hittem ezzel, vége a nem kívánt menyegzőre való ösztökélésnek, másnap, amikor a dudaszó előtti perben átléptem a gyári kapus fülkéje előtt, utánam szólt, hogy egyenesen a káderosztályra menjek, a januári hidegben előntött a forróság, na végre, megjött a miniszteri jóváhagyás a műszaki személyzet beosztásáról, mehetek az irodaépület legfelsőbb emeletére, ahol a síri csöndben rajztábla elé állhatok és részese lehetek az alkotásnak, mert azt Balázs Lacitól tudtam, hogy ott köszörűköveket megmunkáló gépeket szülnék az okos mérnökök, s az valahogyan lelkesítő, ha az ember keze nyomán maradandó dolog születik, a fémipariban is terveztem már magánszorgalomból apró, a Nádás-patak melletti házunk közelébe szánt hidat, amin a vasutasok járhatnak a fűtőházba; a háború előtti és háború után években joggal haragos patak időnként el-

vitte ezeket a lebombázott szerelőcsarnokok fémszerkezeteiből visszamaradt tartókra rögtönzött, maradék vasszerkezetekből és vasúti talpfákból összerakott hidakat, szóval elérkezettnek láttam, hogy valódi tervezett híd álljon azon a helyen, ahol magam is naponta megfordultam, hiszen a patak jobbpartján, egész nyáron dúsan termett a sokféle burján, kövér volt a cikória, nyulaim, juhaim kedvenc eledele, jó étvágyú hizónk csemegeje; leesett az állam, a káderes belügyis kollegájával csevegett, amikor beléptem, s ráérősen kezelésbe vettek, nem értettem, hogy nincs más dolguk, szóval elpazaroltak bő másfél órát győzködéssel, és azzal küldtek a termelés babérokat termő mezejére, hogy gondolkodjam, ezt nagy általánosságban rögtön megígértem, mert gondolkodás nélkül, tudtam én azt már akkor, hogy tapodtat sem mehetünk előre, mert ugye nincs más hátra, haladnunk kell, de szerencsémre hanyagoltam a káderesek által gondolkodásra kijelölt témát, néhány cserealkatrészt rajzoltam és vittem sürgősen a fémmegmunkálóknak, mert a gyár gépeivel cserealkatrész nem járt, magunknak kellett pótolnunk mindent, ami meghibásodott; másnap délután újra apámnál mulatta idejét a káderes, és ilyenképpen, váltott helyszíneken elszórakoztunk vagy két hétig, közben megszületett a gyári személyzet beosztásának véglegesítése, nekem lakatosi beosztásban további munkarajz készítés jutott, benne volt ebben mindkét káderes keze, ezért önérzetem hirtelen úgy feldagadt, mint akit érdemtelenül felpofoznak, szép csendesen beadtam a felmondásomat, érdemeim elismerésével, ami abban mutatkozott meg, hogy másfél hónapos munkaviszonyomat műszaki rajzolóként ismerték el, és ezt munkakönyvembe is beírták, 1954 január 21-én, mostohaanyám eltűzött sopánkodására, utcán maradtam, megszokott munkarendemhez igazodva, nem volt nehéz korareggeltől kérvényekkel házalni a különféle gyárakban, ha jól emlékszem egy hónap alatt hatvannégy kérvényt írtam, az egyik nap ritkán tapasztalt hideghullám zúdult a városra, éppen a város gyárnegyede felé gyalogoltam, a fülem bánta, azt mondták mínusz negyven fokra süllyedt a hőmérséklet, a hivatalos időjárás jelentésekben ilyenig máig érően nem találtam, de úgy elzsiibbadt a fülem, nem éreztem, az egyik gyár kapusfülkéjében valamennyire kiengedett, fájt, amikor hozzányúl- tam, de még ennél is jobban fájt, amikor február közepén mostohaanyám szervezésében, apám elé kellett állnom, betegágyában nyakig húzta a paplant és kinyög- te, eltartani tovább nem tudnak, menjek anyámhoz, nem volt apelláta, Megértet- tem, mondtam és valóban megértettem, nem tartozhatom ahhoz a családhoz, amelyhez engem a törvény igazított és köt, ami pedig az eltartásomat illeti, legfen- tebb vacsorát kaptam, ha volt valami maradék, villanyt sem fogyasztottam, mert könyvtárakba jártam olvasni, az oktalan kitagadás fájdalommal pedig rögtön durcás örömmé változott bennem, mert éppen aznap kaptam igenlő választ a December 21 nevet viselő ipari termelőszövetkezettől, hogy alkalmaznak lakatosként; a szö- vetkezet nevében nyilvánvalóan nem a román történelem kezdetéhez kapcsolt Szent Ignat Teofil mártír ünneplését vagy a román parasztgazdaságok hagyomá- nyos disznóölésének napját, sem Románia, 1921-ben alkalmazott címerének, vagy akár Károly király 1925-ben ezen a napon bekövetkezett trónról való lemondásá- nak napját kívánták megörökíteni a névadók, hanem az emberiség atyjának, Sztá- linnak a születésnapját, nem gondolva arra, hogy ennek nem sok köze van azok- hoz a bicikliküllőkhöz, amit vagy negyven lány és asszony közreműködésével egy pirospozsgás, szemüveges mester és a magam lakatostudásával gyártottunk, és

minden bizonnyal arra sem, hogy évtizedek múltán, éppen ezen a napon, olyan furcsaságok történnek majd városunkban is, amit egyesek forradalomnak, a kettős véres rendszerváltásnak, mások pedig ma sem tudják, hogy minek nevezzék, és a tévedés elkerülése miatt az ilyen nevű utak, utcák és terek már csak az 1989-es évszámmal együtt viselhetik a December 21 nevet, még akkor is, ha a Kreml falából kiebrudalt atyának erre forgolódni való kedve támad az ő hódolattal bebalzsamozott bőrében; a vágóhíd melletti Szamos híd város felőli oldalán állt a vállalat, sokféle apróságot gyártott, mégsem nevezhetem gyárnak, amolyan kisipari műhely volt, leginkább a fémnyomókat bámultam, amint vasesztergákból átalakított gépük befogószerkezetébe egyenként méretre vágott fémlemezket fogtak a kézi szerszámukkal a gyorsan forgó lemezt a mintára simították, mozdulatuk a faesztergályosokéhoz hasonlított, a fémlemez, mint a vaj engedelmesskedett, lábas, fazék, tálak kerültek ki a fémnyomók keze alól, a négyszögbe rendezett épületek által zárt udvar tele volt nyersanyaggal és félkész áruval, a kerékpárküllő részleget a vállalat legnagyobb, felében nyitott félemelettel rendelkező termében rendezték be, a munkasztalok mellett, szép sorjában, különböző korú, öltözékű és hajviseletű nők ültek, az előttük lévő satuba fogott kézi fűrőgép karját jobb kezükkel forgatva menetet vágtak a bal kezükbe szorított befogószerkezetbe helyezett bicikliküllő anyákba, pulóvert kötögető anyám beidegződött mozdulataira gondoltam, amikor a félemelet magasságából, közvetlenül az első sorban ülő Ica feje felett ülve, a küllők végére rövid sodorva menetvágó gépemmel, ráérősen legeltettem szemem az örökösen nyüzsgő, vidáman, vagy indulatoktól ajzottan dühösen csevegő, cigarettázó, kávézó, pletykázó, nevető, daloló, nőies mozdulatoktól eleven virágoskerten; a mester rendre betanított, fokozatosan bővítve munkaköröm átadta nekem munkája legnagyobb részét, hogy aztán ő maga beszerzéssel, adminisztrációval és egyebekkel foglalkozzon, amikor órákra, félnapokra eltűnt látókörünkől; a küllőgyártás menete pedig a következő volt: az aranyosgyéresi gyárban húzott, karikába csavart drótot a félemeleten álló egyszerű húzógépen egy lány segítségével húszhuszonöt méteres hosszú darabokra kiegyenesítettük, méretre vágtuk, egyik végén fejet ütött rá egy gép, másik felére menetet penderítettem, ide kellett a nők által fűrt és menetelt bicikliküllő anyák, amit vékony lemezcsíkokat húzógéppel összehajtvá készítettünk és daraboltunk, technikusai végzettségemhez, amihez akkoriban természetes volt az almérnöki megszólítás, leginkább a szerszámlakatosok magas szakképesítésű kategóriájába tartozó spirálfűrő készítést kedveltem, vékony acél-drótból nyolc centiméteres darabokat szabtam, marógéppel fél hosszában spirális hornyot marattam, csiszoltam, felhevítve edztem és gázláng felé helyezett vaslemezen kékes szürkére visszaeresztettem, hogy a furáshoz elég kemény, de ruganyos is legyen, mert különben könnyen eltörtek volna a nők ide-oda rángatott kézi fűrőgépében; két hét alatt mindnet megtanultam, amire szükség volt a küllőkészítéshez, a mester apró szemei örömmel ugráltak aranykeretes szemüvege mögött, több ideje maradt, mint mondta szervezésre, és ebben gyakran besegített neki Ica is, aki szőke volt, tutajos szemű adakozó és rendszerint frissen rúzsozott; engem főleg a fűrők érdekelték, anyagukhoz mérten kellett volna eltalálnunk az edzés hőfokát, nem a szerszámszakon végeztem a fémipari középiskolát, de két tanéven át mi is tanultunk anyagismeretet, konyítottam az acéledzés tudományához, rendre bekukkantot-

tam a vállalat minden műhelyébe, a szerszámkészítők prototípusműhelyében hárman dolgoztak, köztük felfedeztem iskolatársamat, a hallgatagon komoly Moldován Bandit, akinek a keze állítólag aranyból volt, bátorságát meg hegymászóként edzte emberségesen acélkeménnyé, éppen valami brossféleség gyártásához készített présszerszámot, amit egy kisebb bőröndnagyságú villamos kemencében edzett, szívesen segített, tanácsai alapján egyre tartósabb fűrókat készíthettem, a nők pedig nemcsak valóságosan, hiszen alattam ültek, hanem képletesen is felnéztek rám, észrevették, hogy fiú vagyok; munkaruhát akkor nem adtak, apám magyar katonakabátjából szabott és anyám által sötétkékre festett anyagából készült hat esztendeje koptatott sínadrágomban dolgoztam, folt nem volt rajta, hasadás több, éppen a lábam közötti arasznynyi, s ha az abban az esztendőben a korán beköszöntő tavasz hatására hevülő és vetkőző nők egyre többet mutattak kíváncsós testükből, buzogott bennem a vér, a lábam közötti önkéntelen keményedés vége, anélkül, hogy erre felfigyeltem volna, kilátszott a nadrághasadékból, Ica, feje másfél méterre büszkélkedett nadrághasadéktól, érzékeltem, hogy mosolya kéjesebb volt, mint általában, negyedóránál tovább nem bírta, hagyta a fűrógépét, felszólt, hogy a mester utasítása szerint, ki kell vinnünk a szemetet, örvendtem a feladatnak, szabadulni akartam a feszülésből, beleakaszkodtunk a nagy szemetes kosárba és az vállalat Szamos parti drótkerítésén nyílást találva, a víz mellé húztuk és ott kiborítottuk a többnyire papírokból, ételmaradékokból a műhelyben összesepert szeméttel félig telt kosarat; ültünk a délelőtti bágyadt napsütésben, néztük a kávébarna vizet a „szőke Szamosban”, Ica hátradőlt, nem volt rajta selyemharisnya, amelyen leszokott futni a szem, az én szemem felfelé futott a combján egészen az alapszervezetéig, ahová beilleszkedni merszem nem volt, felkínálkozása hiábavaló volt, mert volt egy falusi lány, akinek tele volt a szája apró fehér fogakkal, vele húztam a drótokat a félemeleten, és mindenféle kacagató szellemeseket mondtunk egymásnak szerelmes hangon, olyan harsogóan vidámak voltunk, amilyenre egész életünkben vágyik az ember, ügyes, tűzről pattantnak mondható lány volt, akibe belezúgtam, és majdnem ennyire ő is belém zúgott, hetek múlva jött meg az esze, amikor szomorúan elhessegetve magától a szerelmet ragyás képű vőlegényére hivatkozva, hirtelen megkomolyodott, és még évek múlva is olyan fájdalommal nézett reám, ha véletlenül találkoztunk, mint, akinek a forró nyárban aszfaltra pottyán tölcséréből a vaníliás fagyaltgombóc, az élet kapujában csak bámultam, hogy miként zubog az emberre egyszerre a lányok okozta öröm és a bánat, a velem egykorú nőknek pedig, ha eszükre hallgattak, el kellett nézniük a fejem fölött, ők évekkal előttem jártak az érettségben, mire én férfívá értem, ők rég anyákká váltak, s egykori szép szerelmeiket titkos naplókban, gondolataikban magától előbukkanó képekben őrizték mindhalálig; én pedig valami rendesebb munkaruhát kerítettem, és egyszer a mester biztatására félemeletről nyíló öltözőben végeztem a fűrók visszaerlesztését, mert a mester hasonló célból a megszokott gáztűzhelyen dolgozott, és akkor a Zsóka, akiről egyik regényemben egy Rozi nevű lányt mintáztam, sajnálkozva figyelmeztetett, hogy vőlegénye úgy akar kicsinálni, hogy tolvajlással gyanúsított a rendőrségen, merthogy eltűnt óráját ki más, ha nem én, aki az öltözőben dolgoztam, elloptam; a Zsóka bizalma megerősített abban, hogy ez a lány nekem való, akkor sajnáltam igazán,

hogy nem születtem előbb vagy tíz esztendővel, küzdöttem volna érte, és az enyém lett volna mindhalálig, mert akkor azt hittem, hogy minden szerelem mindhalálig tart, arról morfondíroztam, hogy születésünknek sajnos nem lehetünk urai, még szüleink sem könnyen dönthetnek afelől, kinek adjanak életet, van az úgy, hogy hiába nagyon akarják egyesek, nem lesz gyermekük, mások pedig úgy és akkor gyarapodnak, amikor nem ők, hanem a sors akarja, persze, most az ilyesmi könnyen megy, irányított minden, leginkább a szülőanya kívánsága szerint, nem bízzák már az ilyesmit a gólyákra, a gondviselőre is egyre ritkábban, ami miatt a munkanélküliség földi világunkból a mennyekbe is kiterjed; érthető, ha Zsóka alakja többször is visszatért gondolataimban, ahol nem barátkozott a tengerparti Vicával, akit kíméletlenül kitérőlni igyekeztem, miként a gimnáziumban tettem ezt a fekete táblára írt hibás képlettel, Zsókat hagytam felrémelni regényeimben, ahol alakíthattam tetszésem szerint; nem hiszem, hogy van első, amely a legnagyobb, második, harmadik és sokadik szerelem, amely kevésbé lávaszerűen önti el az embert, a szerelem titok, titkos ajzószer, feledtet minden addigi szeretett lényt, csodás történést, lobog, lángol, éget, tisztává tesz, olyan kezdet, amelyet mindig, mindennél fontosabb első próbálkozásnak hiszünk, fájdalmas szívdobogással keresett és csak ritkán talált jogunk a valóságosan gyönyörű életre.

*

Tíz kérvényt adtam be különböző helyekre, mert nem voltam válogatós, oda mentem volna, ahol felvesznek. De ez az ügy nem ment nekem valami jól, pedig a műszaki rajzórán tanult szigorúan egyforma betűkkel írtam meg a kérvényeket, és azt sem mondhatják, hogy untatni akartam a nagyon Tisztelt Igazgatóságokat: kérésem három sorban elfért. Egy hónapig tartott saját kérvényeimmel való ügynökkösködésem, és ez alatt csinos vitákat tudtunk lebonyolítani mi, ketten apámmal. Ő nem tudta, hogy bennem hányan vannak, nem értette, hogy ha egyszer fickándozom és felugrálok a székről, máskor miért hallgatok bűnbánóan.

- Én biza, nem engedném a fiamat munka nélkül csavarogni - jelentette ki egyszer Lujza az apámmal folytatott vita holtpontján. De a sors úgy hozta, hogy engem nem bántott, éppen aznap került a zsebembe a felvételi cédula. Segédmunkásként alkalmaztak a gépgyárban, örültem neki, mint egy nyereséymes lozinpliknek, amit az utolsó három lejjével vásárol meg az ember. Korai öröm volt; falat véstem, vasat hordtam és sepregettem a nagyműhelyt órabérben. A dohány kevés volt, a melő unalmas, és ráadásul tönkrement a téli ruhám, mert a gépgyárban mindent áthat az olaj. Ez a dolog érzékenyen érintett, ugyanis párbeszédeink alkalmával egyszer könnyelműen kijelentettem, hogy önellátásra rendezkedem be, és ezt a hibámat még ma sem tudom kiküszöbölni; marhául szavatartó vagyok.

Az öregem akkoriban kezdte a „lemezgyűjtést”. Ilyeneket mondott:

- Csak szomorúságot okozol nekem, nincs benned semmi örömöm, iskolába adtál, nem végezted el, szakmára iratkoztál, rendben van, nincs ellene kifogásom, kell a szakember. De most mit dolgozol? Mire jutsz így az életben?! Mások bezeg ki tudják használni az óriási tanulási lehetőségeket. Nézd, a híres Ali barátod érettségizik, és hány és hány ilyen gyereket tudok. Te nem látod, fölénk akarnak

kerülni, jól tanulnak, vág az eszük, míg a munkásszülők gyermekei lazálnak. És milyen munkásszülőké? A vezetőké, akiknek példát kellene mutatniuk. Kérdem én, miért éppen a vezető elvtársak gyermekei nem mennek semmire? Baj van velük az iskolában, nem áll az eszük a jóra, csak a sétafikálás, a léhaság, a züllés kell nekik. Miért? Hát én megmondom neked. Azért, mert igen jó dolgotok van. Én a te korodban már eltartottam a családot, pénzt adtam haza, komolyan gondolkoztam, kész voltam az életre. De nektek mindenetek megvan. A jó ebéd, a ruha, a mozi: minden. Minek törnétek magatokat, mi?! Hát így nem épül fel a kommunizmus, tisztelt úrfi!

Az öregem dühös volt, csapkodta az asztalt, és olykor körbesétált a szobában. Enyhén iksz lábait összedörzsölte, hallatszott, ahogyan sziszeg a szövet. Időt kaptam a gondolkodásra.

„Tisztelt öregem - szólalt meg egy hang bennem -, először is felhívom a figyelmet arra, hogy a gyerek nem azért van, él és forgolódik ebben a rohadt életben, amiért te gondolod. A gyermek nem kirakati bábu, nincs szüksége csodálatra, még kevésbé az a rendeltetése, hogy örökösen az apai büszkeséget csiklandozza. Továbbá a gyerek nem magántulajdon, nem dróton táncoló bábu, udvari törpe vagy jóképű kéjnök. Szögezzük le egyszer és mindenkorra: nekem, mint gyermeknek saját akaratom, elképzelésem és intencióim vannak ebben az életben. Nemcsak zabálok, öltözködöm, melózom, hanem gondolkodom is. Arról viszont nem tehetek, hogy elképzeléseim nem mindig klappolnak az étellel. S ha akarod tudni, nem tud érdekelni, hogy más mit csinál.”

Aztán két másik hang összekeveredett bennem.

- Az iskolát valóban ellőtted, fű!

- Nem szerettem.

- Miért nem csináltad azt, amit szeretted?

- Hiszen éppen azt akarom. De mit tudom én, hogy mi tetszik neked. Még olyan keveset láttam.

- Barátaid többre viszik.

- És a becsületesség, az egyenesség, a szókimondás és a nyíltság, az mind semmi? Ezzel kellene előrejutni az életben, nem meghajlással, lelki önsanyargatással és akarnoksággal.

- Tudod, mit beszélsz, te fű? Ez anarchizmus. Az élet nem végeláthatatlan rét, ahol csikóként fel-le szaladgálhatsz. Szabályok vannak!

- És korlátok...

- Normák. És mindenki betartja ezeket önszántából.

- Látod, éppen ez nem igaz.

- De én nem züllök, és nem léhaskodom.

- Előre nézz, fű, lehet, hogy éppen oda vezet ez az út...

- Gatyázz csak, gatyázz - legyintett bennem a nyegle -, így szépen káderezz csak, még meggyőződ magad.

Apámnak pedig ezt feleltem:

- Ide figyeljen, édesapám! Én megtanultam egy szakmát és szeretem. Van alapom, amelyen biztosan megállhatok, mert a munkát megfizetik és megbecsülik a munkást. De én még sok mindent meg akarok ismerni és próbálni, mert ilyen vagyok.

Nem érdekelnek a diplomák, az elismervények, utálom őket, éppen azért, mert nagyon hadakoznak, tülekednek értük. Ott van nálunk Balla bácsi; a részlegvezetők hozzá fordulnak tanácsért. De jött a múlt héten két fiatal mérnök, nem tudták bekapcsolni a köszörűgépet. Nem diploma kell oda, hanem egészen más. És az, hogy egyik-másik fejes gyermeke léha lesz, mindent készen vár, hát ez igaz.

- Látod, ez a tiszteletlenség ránt vissza téged... - csapott le az öregem, de nem engedtem, hogy folytassa.

- Rendben van, a „fejes” helyett legyed vezető elvtárs. Szerintem az a baj, hogy ezek az elvtársak reggel mennek és este térnek haza, nem is látják a gyermekeiket. Igen elfoglaltak, belátom, de miért akarják jóvátenni mulasztásukat azzal, hogy évenként kétszer megjelennek az iskolában és elbeszélgetnek a tanárral, aki aztán biztosítja a papát a fia előmeneteléről. Nem akarok általánosítani, csak néhány esetről tudok. De mondja, miért nem szakítanak időt erre, ha akkora fontossága lesz ennek a dolognak a kommunizmus építésénél? Hiszen saját gyermekeikről van szó, és ha már vannak gyermekeik, miért nem tartják kötelességüknek nevelni őket? Vagy nekik nincs ilyen kötelességük? Megfeledeztek erről? Mert az még nem minden, hogy ellátják őket, ruházzák őket és a többi. Engem például nem tud érdekelni az anyagi, különben is észrevettem, ügyel arra, hogy megtartsam proli külsőmet. Dehogysis szemrehányás ez, mondom, engem nem izgat, viszont az fáj, hogy csakis az anyagiakra gondol. De a ruha elkopik, ezt a bizonyos jólétet elfeledjük a kommunizmusig. Mit viszünk magunkkal hát?

Remegett apám szája széle, minduntalan hátrasimította a haját, észrevettem, hogy kopaszodik.

- Engem akarsz te nevelni, tanítani? - kérdezte fenyegetően, apró fekete szeme ide-oda ugrált. Angyali nyugalom szállt meg; én megtanultam vitatkozni, más tanuljon meg elviselni - gondoltam.

- Én nem akarom apámat tanítani, csupán arra emlékeztetem, hogy mindig azt mondta: nyílt legyenek és legyen véleményem.

- Elég sajnós, hogy ide jutottunk! Hogy ez a véleményed. Komolyabban kellene felfognod az életet. Tudod, hol lenne a helyed? A te korodban én már szerveztem, agitáltam, politikai munkát végeztem. Úgy illene, hogy aki ilyen családban nevelkedik, többre vigye. Nem választottak be egy bizottságba sem, pedig ott kellene lenned az ifjú munkások élén. De hiszen te még magadat sem tudod irányítani...

Rajtam volt a sor, remegtem dühömben.

- Látja, ez az, amit egykettőre kiutalnak nekünk: a bizalmatlanság. Sétafikáltok, zülltök, léhaskodtok, nem tudjátok, mit akartok, ez jár nekünk. Hát én tudom, hogy mit akarok! Ember lenni, anélkül, hogy a maga dicsfényébe kapaszkodnék. Úgy, hogy ne köpjének utánam az emberek, ne mondják: „Na, ezt a barmot is jól feltolta a papája.” Nem akarom, hogy a káderlapom legyen a varázsszöveg. A magam erejéből akarok repülni. És tudja mit?!... Nem akarok tudni róla, hogy van magasság és mélység. Mert aki megtalálja, amit akar, annak csak magasság van. És én meg fogom találni.

És a hangok bennem újra elcsitultak, mert ez nagy fogadalom volt; visszavonultak tanakodni, hogy most már mi lesz; én pedig beiratkoztam az esti liceumba.

*

Visszagondolva iskola utáni éveire, egyszer már tapasztalta, hogy a bosszúállás nem várt formát ölthet. Egy kisipari üzemben kapott lakatosmunkát. Huszonvalahány nő, kézimunkával készített kerékpárküllőket. A jókora, és legalább hat méter magas műhely egy részén, faállványokon nyugvó második szintet hoztak létre, ott volt az ő munkasztala a dróthúzó-gép mellett. Vékony, a küllőanyag furásához használt acélfúrókat készített egy marógépen. Kicsi villanykemencében edzte, utána pedig a vállalati öltözőben található szabad gáztűzhelyre borított lemezen acélkékre hevítve végezte a visszaeresztést, különben a keményre edzett fúrók, munkaközben mind elpattantak volna.

A fúrókészítést a dróthúzó segítségével kezdte, a kerek kötegebe csavart acél-drótot a feldaraboláshoz ki kellett egyenesítenie. Ehhez a mester kistermetű, barna lányt jelölt ki segítségéül. Vidám lány volt, valamelyik városszéli faluból járt munkába. Amikor nevetett, feltűnően széles szájából előtűntek apró, patyolatfehérnek a legjobb indulattal sem mondható fogai.

Öröm volt ezzel a lánnyal dolgozni. Csacsogott. Locska-fecske természete miatt könnyű volt vele a bizalmaskodás. Amikor együtt dolgoztak, vibrált körülöttük a levegő, nevetésüktől visszhangzott a műhely.

Szeretem azokat az egészségpusztító fogaidat, mondta egyszer halkán, amikor a munkamenetnek megfelelően, a dróthúzó gép melletti ingajárásban egymásmellé kerültek.

Én meg a kék eget szeretem, kacagta Rozi. Azt látom a te barátságos szemidben...

Rozi, megint csiklandozza azt a szegény fiút, jegyezte meg nyomatékosan az alattuk lévő szinten dolgozó nőket figyelmeztetve a babaarcú Jolán, akiről mindenki tudta, hogy a mester rajta gyakorolja apadó férfiasságát.

A küllőanyag menetfurását a satuba fogott kézi fúró karját gépiesen rángató nők szóltalanul összenéztek.

Az irigység beszél belőle!

Fejük és elhúzott szájuk mozdulatával, fintoraikkal jelezték véleményüket. Egyiküknek sem volt mersze kikezdeni a mester nőjével.

Néhány nap elteltével, hívták a káderosztályra.

Lopással gyanúsítják, szólt unottan az ilyen sok másféle ügyeket megért káderes.

Egy civil rendőr visszakisérte a műhelybe, és miután bekukkantott az öltözőbe, pökhendi hangon rászólt, kövesse őt a rendőrségre.

Fogorvosi váróhoz hasonlatos teremben óráig várakoznia kellett. Időnként kihallgatásra hívták a váróból nyíló rendelőbe, ahol ugyan nem volt fogorvosi szék, de a nekiszegezett kérdéseket foghúzáshoz hasonlóan fájdalmasnak fogalmazta a fiatalságát szigorúságával ellensúlyozni kényszerülő rendőrhadnagy.

Fiatalember! Adj a karórát!

Miféle karórát?, kérdezte csodálkozva.

Minél inkább húzza az időt, annál fájdalmasabb lesz! Akarja, hogy módszert váltsunk! Végül, mindent be fog vallani... A fiatal rendőrhadnagy papírokat tologatott íróasztalán, és gúnyos hangon, újabb gondolkodási időre, kitessékelte a várakozóba.

Estefelé, jobbnak látta, ha maga jelentkezik kihallgatójánál.

Meggondoltam magam...

Na, ugye!, nyugtázta diadalmas arccal a fiatal tiszt. Hellyel kínálta az íróasztal előtti székre mutatva, és pappírt csúsztatott az írógéphez.

Színpadias módon mély lélegzettel vett, filmekből tanult bűnbánó arcot vágott, miközben hosszan és némán nézett a fiatal hadnagy szemébe. Aztán megrázta magát, és a lehető legközönyösebb hangon mondta:

Meggondoltam, hogy nem élek tovább kedves vendégszeretetükkel. Rendszerint ott dolgozom az öltözőben, de nemcsak azért nem vettem el azt a bizonyos órát, mert nem szokásom a lopás, hanem mert van óráim... Amely most azt mutatja, hogy előrehaladott az idő, és bizonyíték híján nem tartóztathatnak itt... Úgy-hogy szíves engedelmével lelépek...

Mindig is emlékezni fog a hadnagy meghökkent képére, és arra, ahogyan apránként olvadt róla a szigorúság, hogy aztán vagányságát mutató enyhe mosolylyal útjára engedje.

Másnap Rozi, sietve jött munkaasztaláig és hadarva mondta:

A vőlegényem féltékenységekben cirkuszolt... Megkerült az órája, de megígértette velem, hogy többé nem dolgozunk együtt. Mit tehetnék, férjhez kell mennem...

A történetek után, mint a korán beköszöntő őszi napok, lomhán úszó, megszámlálhatatlan köd-pacnijai, az egyhangúság áporodott bugyborékai ácsorogtak a műhelyben. A dróthúzó egyedül kezelve, nem volt elég fürge, munkaruhája beakadt az egyik drót végébe, és tenyéryi hosszan, éppen a lába között, kihatott. Nem figyelt rá, úgy ült munkaasztalához, ahol a fűrók marását végezte. Elmélyült a munkában, de amikor az alatta dolgozó lányok és asszonyok, ruhából, blúzából kikívánczoló puha fehér mellére esett, s ott kalandozott a tekintete, férfiasága önkéntelenül izmosodott, és munkaruhája hasadékán át, rövid gatyaszárából kitüremkedve mutatta vörösén izzó makkját az alatta kétméternyire, tátott szájjal bámuló Jolánnak.

Jolán pirult, mint rák a forró vízben. Pihegett, mint a töltött libák.

Micsoda hőség, gágogta választékosan. Vágy hajtotta, bezsongott. Kirohant a műhely elé, az udvarra.

Ki kell vinnünk a szemetet, mondta sajnálkozva, amikor néhány perc múlva visszatért, és mosolyogva állt a Jenő munkaasztala mellé. Azt magyarázta, hogy ezzel a munkával kettőjüket bizta meg a mester, mielőtt eltűnt volna, állítólagos anyagbeszerzői útján.

A nagy fonott szemetes kosár félig volt mindenféle ételmaradékkal, üres konzervdobozokkal és olajos rongyokkal. Szó nélkül kicipelték a szemetet, a vállalati kerítés erre a célra kialakított részén át, a folyópartra, hogy majd valamikor elvi-

gye az áradás.

Szusszanjunk, mondta kedvesen Jolán, és hanyatt feküdt a parti gyom puha ágyn. Pongyolaszerű nyári ruhája engedelmesen hasáig kettényilott. Jenő ekkor megbizonyosodott arról, hogy nem igaz az, amit Jolán váltig hangoztat, miszerint nem festett, hanem természetes szőke a haja. A lába közét fedő szőrpamacs cigányfekete volt.

Szótlanul teltek a percek. Jolán, nagyot sóhajtvá felült.

Biztosan már nagyon várnak reánk, mondta gúnyosan, és a kosár fülébe kapaszkodva megindult a kerítés felé.

Azóta, akárhányszor eszébe jut ez a jelenet, korholja magát:

Ezt is orrodra húzzák majd a végső elszámoláskor!

Az évelődő hang idegenül csengett a fülében. Jenő nem ismert a saját hangjára.

Mi lett volna, ha Jolán helyett Rozi fekszik ott a fűben?

Ezt azért nem tudta elképzelni, mert tapasztalata szerint, Rozin mindig volt bugyi.

*

A patak partján jártam be dolgozni, reggel korán még nagyon friss volt a levegő, és egész megbontatlan a csend. Negyedóránként dudált valamelyik gyár, nagyon lassan mentem, a dudaszó tételekre osztotta a bennem zsongó zenét.

Gitárt vásároltam, és néha beleakasztottam ujjaimat a húrokba, de nem tudtam visszaadni a bennem rejlő zenét. És úgy-ahogy megtanultam a hangokat leírni, mit sem használt; azt, ami fülemben csengett, bőrömben bizsergett, lehetetlen volt megfogni.

Egy szövetkezetben kaptam munkát, ahol huszonnégy nő kerékpárküllőt készített, A mesteren kívül még egy férfigétség. Anyagot hordtam, fűröt edztem és fentem; gépeket állítottam be, és csodáltam a munkásnőket, Nyolc órát ültek egyhuzamban, kézi fűróval menetet vágtak a csavaranyákba, s közben úgy meghányták-vetették a világ dolgát, mint a kiskapuba ülve a háziasszonyok teszik.

Egyik húgom lehetett volna, a másik nővérem, és volt olyan, aki anyámmal lett volna egyidős,

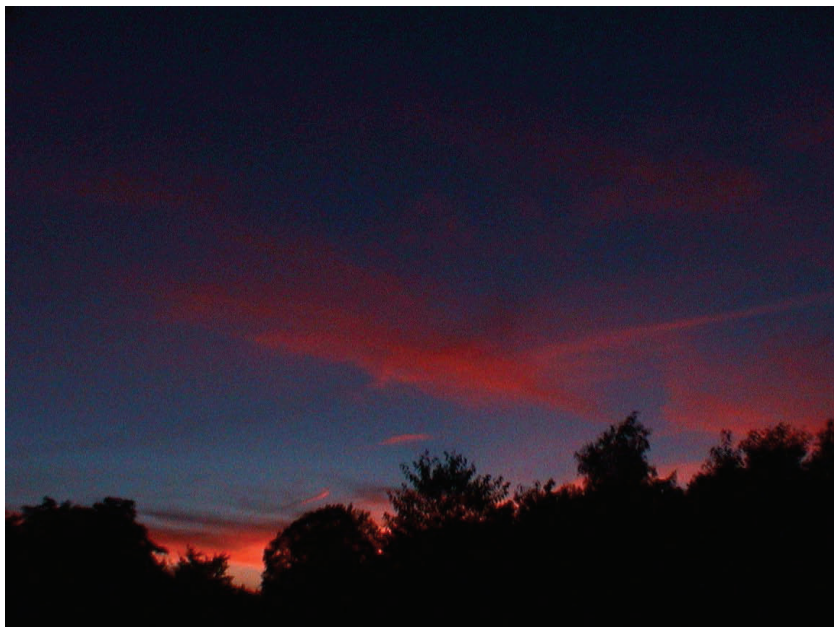
Zsóka a feleségem lehetett volna. Érte maradtam, mikor az ismerősök hívtak a gépgyárba. Zsóka fekete hajú, ritka fogú, árva lány volt és én közel éreztem magamhoz. Ha együtt dolgoztunk a dróthúzó gépen, apró kacajokkal és bizsergéssel telt meg a levegő körülöttünk. Minden jól ment, azonban Zsókanak is volt egy pasasa, mert nincs a világon olyan nő, akinek ne lenne valakije, És egyszer az öltözőben kellett dolgoznom, mert ott volt egy szabad gázcsap; mire végeztem a fűrök edzésével, dél lett, de nem mehettem ebédelni. Az udvarlója cirkuszt csinált; eltűnt az órája a szekrényéből. Ez egy igen jól megszervezett akció volt, mert nemsokára ott voltak a rendőrségtől, és mindenki tudta, hogy rajtam kívül senki sem volt az öltözőben. Akkor én felöltöztem, és elmentem a milíciára, és röhögtem magamban, hogy ilyen palik is vannak a világon, így akarnak maguknak nőket szerezni.

*A hadnagy kötelességének tekintette a karórát visszaszerezni, mondta, hogy többek között őt ezért fízetik. Semmi bajom nem volt nekem ezzel a hadnaggyal, bizonyára igen jól megértettük volna egymást, ha az óraiügyet közénk nem pendé-
rítik.*

– Nézze – mondta a hadnagy –, maga fiatal, megértem, mással is előfordult már ilyesmi; nem is tudja az ember, hogyan. Adja vissza azt a vacak órát, s mi részünkről befejezettnek tekintjük az ügyet.

Mit felelhettem? Nem volt nálam az óra.

– Gondolkozzék egy kicsit – mondta, és kitéssékelt a várószobába. Gondolkoztam, és hamar rájöttem, honnan fúj a szél, Egy óra elteltével hívtak és kérdeztek. Mondtam, hogy mi van a lánnyal, persze, történetemnek nem volt meggyőző ereje. Azt mondták, gondoljam meg. Ültem a várószobában és elolvastam egy-két brosúrát, de nem akartam elálmosodni, mert délután ötkor kezdődött az előadás az esti liceumban. Mondtam a hadnagynak, hogy meggondoltam a dolgot. Várta, hogy adom az órát is. De én felvilágosítottam, hogy gondolkodásom eredményeképpen elhatároztam: nem maradok tovább, köszönöm a szíves vendéglátást, Akkor egy kicsit mérges lett, és aláíratott velem egy nyilatkozatot. Aztán elsorolta a jogait a kivizsgálás kapcsán és kötelességek az állammal szemben, Azt mondta: ebben az ügyben sem könnyű kiigazodni, egyelőre bízik bennem, hogy igazat mondtam, Elnézésemet kérte, és én meglepődtem, mert biztos voltam, nem tudja, ki az apám,

Ligeti Pál: Vihar előtt – fotó

Másnap Zsókától megkérdeztem, hiszi-e, hogy én loptam el azt az órát, Azt választotta, nem tudhatja; sajnáltam, hogy nem fogom elvenni feleségül, S akkor már mehettem volna jobb munkára, semmi sem tartott vissza, de jött egy fiú faluról, fiatal volt, még gyerek, A lakatosok elküldték kompresszióért egy vederral, és még járni sem tudott rendesen; furcsán rakta a lábait. Maradtam hát, mert úgy éreztem, maradnom kell, az élet mindenkinek kioszt barátot, támogatót, aki útját egyengeti, öreget, akitől tanácsot kap. És mindenkinek vállalnia kell barátot, olyat, akit támogatni kell, aki tanácsot kér, Velem lakott ez a fiú és befejeztük iskoláinkat, járni is megtanultunk szépen, úgy egyengettük egymást, hogy ne fájjon. S miután bevégeztük, amiért összefogtunk, kifújtuk magunkat, azt mondtuk: nélküled nehezebb lett volna. Aztán elmentük útjainkra. Ő most nyelvtanár valahol. És akkor bementem a gépgyárba. A káderes kicsit hümmögött, hogy mennyi minden van beírva munkakönyvembe, Nem szégyelltem, elmondtam: valóban sokfelé jártam és van egy kis tapasztalatom, de nem vagyok egy könnyű tollú vándormadár. A káderes leültetett, feldobott egy cigit, és elmesélte, hogy rengeteg baja van a fiával, aki idősebb lehetett nálam vagy öt évvel., Még rövidnadrágos volt, amikor azt mondta, elmegy. Menjél, mondtam, s ha jól megy dolgozol, ne írjál, ha úgy találod, hogy vacak az élet, ne siránkozz. Két hét múlva visszajött, nem volt elég mosdóvíz a telepen. Vettem egy hosszúnadrágot, viseld, mondtam neki, hátha eltakarja a gyávaságod. Beállt esztergályos tanulónak, akkor még nehéz idők voltak és kevés a jó könyv. Egy évig iskolában voltam, nem tudtam, hogy piff-puffot olvas, bár nincs abban semmi veszély, egy kis ésszel nagyot lehet nevetni egy ilyen könyven. De a fiam komolyan vette, nála és barátainál fél évnél tovább tartott a ponyvaolvasás periódusa. Elvégeztem azt az iskolát, és még az alsónadrágom is vizes volt az új, szokatlan besztástól.

Akkor mondja a feleségem, hogy eltűnt a gyerek, az éjjel nem aludt otthon. Rohanunk a barátaihoz, egy sincs otthon, a szülők idegesek, az anyák szipognak. Végül találtunk valakit, aki látta őket hátizsákkal, kulaccsal és elemlámpával az állomáson, mindenkinek tőr volt az oldalán, Másnap az egyik szülő levelezőlapot kapott. Egy kisállomáson tették fel, a nevére nem is emlékszem. »Ne idegeskedjete, a prérre mentünk cowboynak. Csókol mindannyiötöket, Pista.« Na ezen jót röhögtem, meg is sértődött a Pista apja, és azt mondtam, hogy akkor rendben van, jó helyen vannak.

Két nap múlva visszatoloncolták a társaságot a határról, ünnepi ebéddel vártuk a fiút, utána kapott egy pofont, hogy máskor ne jusson eszébe búcsúzás nélkül elutazni. A felszerelést pedig jó, hogy nem dobtam el, mint mások, mert még abban az évben szükségünk volt rá; elment a fiam a bumbesti-livazényi munkatáborba. Kellott az erőpróba, valami, aminek nekifeszüljön, hiányzott neki a küzdelem. Láttam ezt jól és nem ellenkeztem, hagytam, menjen, keressen. Meg is találta a helyét, most katonatiszt a határvadászoknál. Ezért aztán én azt mondom, hogy vannak hasznos kitérők is az életben, csak tudni kell idejében megállni.

Különben, hogy a tárgyra térjek, kedves szaktárs, azt hiszem, jó lesz magának a szerelőknél. Próbálja csak meg, ”

Zsóka férjhez ment ahhoz a bácsi lakatoshoz és kimaradt a munkából, töprengtem: miért kedveltem, talán lakatos férjéhez hasonlóan azért, mert a hely alakította valamiképpen hasonlóvá mindhármunk szokásait, beszédmódját, gesztusait, lehet,

hogy gondolkozásunkat is; boldog gyermekkorom néhány éve a városszéli Királyhágó utcában zajlott, Kardosfalva közvetlen szomszédságában, ahonnan már csak egy ugrás Bács község, szorgalmas, építkező emberek lakják ezt a helyet, akik úgy vágytak a városiasodásra, hogy nem hagyták el községük, inkább a várost hozták közelebb, a tömegesen városunkba tolokodókat utánozva beépítették azt a néhány kilométert, ami elválasztotta őket a várostól; valószínűleg itt él most is Zsóka, és „egérpusztító”, aprón is szép fogai helyett ma már protézist használ, felnőtt gyermekeit figyelve, elégedett a maga életével, de magányos óráiban bizonyára felkődlik az a különös villamossághoz hasonló érzés, amely egykor oly titokzatosan összekapcsolt minket, s amit jobb híján szerelemnek nevezünk, mert a vágyon kívül kikapcsolt bennünk mindent, ami ésszel kigondolható, ami tiltás, ami valóságítás és igazodás erkölcsi szokásaink egyszerre értelmetlen és hiábavaló szabályaihoz; s vajon mégis miért kellett az egymásról való lemondást választanunk, s engednünk nem a mi, hanem a mások józan eszével felfogható, átgondolható, eltervezhető jövőnek?, amelynek reménytelensége csak akkor töltött el bennünket, amikor egymás áramköréből kiléptünk; Zsóka az ingázók vonatán távolodott, én a Nádas parton hazafelé baktatva döböntem rá, semmiből nem építhetünk családi otthont, romantikátlan, szürke évek következnek, nem állhatunk még meg a saját lábunkon, megtűrtek fekhelyén alszunk, kisebb bőröndben is elférnek dolgaink, tudásunk agytekervényeink néhány százalékában elfér, az egymásba bolondulás tartson évtizedekig is, kikezdi lassan a ninestelenség, a saját magunkkal való elégedetlenség, az önmegvalósítás viszkető vágya; dolgoztam tovább a kerékpárküllőket gyártók műhelyében, örvendtem a lakatosmunkának, mert protekció nélkül szereztem, és éppen aznap, amikor apáméktól elküldtek, nekik nem szóltam erről, vettem a motyómat és mentem egyenesen anyámékhoz, nevelőapám is hallgatott, amikor biztosítottam, hogy nem kívánok a nyakukon élni, van munkám, megkeresem a magam kenyerét; üresen állt a fűszek kamrája és padlásfeljárónak használt kamara mellett a pogácsraktár, ahova egykor vásárokra készülve, hetekig tartó, éjszakába nyúló munkával a különféle mézes árút gyűjtöttük, csupasz polcok éktelenkedtek az üveges ajtóval és lakattal zárható külső deszkaajtóval is rendelkező, vályogból épült, kívül deszkaborítású kamrában, eltűnt mindaz, ami szemnek, szájnak való vásárfia volt, sajnáltam, hogy a sokféle mézeskalácsban a liszt-, a méz-, a szirup-, a tojás- és a különféle fűszerek és festékek áránál többszörösen értékes rengeteg munkára már nem lesz szükség, szegfűszeg, ánizs és fahéj illatkeverékben húztam meg magam, a polcokat áthurcoltuk a fűszek kamrába, anyám ágyát, szekrényt, kis kerekasztalt, két széket és még íróasztalt is szerzett, hogy bebútorozza legénylakásomat, a kicsiny, de sokfiókos íróasztal lapjának zöld posztóborítása pompásan illett a világosbarna furnéros bútorok színéhez; nyári éjszakákon nyitva hagytam az ajtót, az udvar hátsó részébe, az elárvult tyúk és nyúlketrecekig, a kis szénapadlásos juhállóig, s onnan a Nádas partján húzódó kerítés melletti árnyékszékig keskeny járda vezetett, túloldalán tizenkilenc éves korában csendesen kimúlt házörző kutyánk házikója helyén zöldségkert virított, a járdát szegélyező estike bódító illatát félálomban is éreztem, mert mindig is ébren alvó voltam, az éjfél utáni csöndben rendszerint becsoszogott hozzám egy kis sündisznó, Menj szépen, dolgozda!, szóltam rá barátságosan, és szófogadóan kisomfordált, nem úgy, mint Viorel, aki egy másik

éjjel, udvarlásából hazatérve rám akarván ijeszteni, a koromsötétben lábujjhegyen jött az ajtóig, Mi újság?! Kit keresel?!, dörögtem rá félig csukott szemmel, s magamban kuncogtam, amikor láttam, hogy az ijedségtől árnyalakjával együtt nagyot ugrott zöldségeskertünkön és kerítésünkön át, mert nem ismert a hangomra, csukaugrással átvette magát a vállig erő kerítésen és nagyot puffant petrezse-lyem ágyásukon; eltelt az a nyár is, meleg őszi este volt, amikor egy dundi lányra vártam a Sztálin születésnapjának dátumáról elnevezett vállalat bejáratával szembeni járdán, megígértem, hogy hazakísérem, a második váltásban dolgozott, este tíz óra lehetett; a néptelen utcán, a vágóhíd felől, éppen azon az oldalon, ahol egykor nevelőapám cukrászdája állott, s ahol kiszolgálóként rokon munkát kapott anyámmal egységét kötött együttélésükre, hangoskodó bakalodó fiúcsapat vonult, útjukba estem, már messziről észrevettek, belém kötöttek, hátamat kerítéshez támasztva kíváncsian vártam őket, mert addig még sohasem verekedtem, lányért pedig azután sem sikerült ez nekem, kivált a csoportból egy zömök figura, értékeltem, hogy van bennük betyárbecsület, egy az egy ellen kezdődhet a küzdelem, gondoltam, legalábbis addig nem avatkoznak majd küzdelmünkbe, amíg meg nem futamodik az ellenfél, aki nem én leszek, hanem az a zömök fiú, aki izomzatát kéjesen ringatva fenyegetően közeledet felém; Lássuk, mire megyek egymagam-ban?!, biztattam magam és közeli iskolám, az egykori hadtestparancsnokság díszes bejárata fölötti homlokzatdíszítő falfestményére gondoltam, amely a magyarok bejövetelét ábrázolta, amíg le nem meszelték, de mert ma is ott van, nekem már akkor biztatást jelentett, különben az iskola melletti átjáró utcán eltrappolhat-tam volna, ha úgy döntök, hogy felhúrom a nyúlcipőt; Te vagy az?!, szólt sajnál-kozva a félhomályban közeledő alak, Nahát!, nyögtem én is sajnálkozva, hogy nem próbálhatom ki ökleim erejét; Viorel állt előttem, s aztán a csapattal való ismerkedés kényelmesen elhúzódó idején, a vállalati kapuban megjelent lány, rosszat sejtve, nyomtalanul elillant, se lány, se bunyó, két szék közt a pad alatt maradtam, de legalább együtt sétálhattam haza Viorelrel, régi barátommal és szom-szédommal, akinek közreműködésével már másodszor is elkerültem a hajcihőt; békesség szaga volt annak az apróságnak is, hogy egyre több kerékpáralkatrész kellett gyártanunk, az emberek előszedték és elszántan javították ócska kerékpár-jaikat, összeszedték az útszélre dobott biciklironcsokat, köztük talán azt a gumi-nélkül is, amelyen a háború utolsó hetében egy vidám oroszkatona harsányan zörögve igyekezett az állomástól a Főtérig vezető főutcán, és kérdő tekintetünkre kótyagos örömmel mindegyre azt ordította svejkes lelkesedéssel, hogy Fel Ber-linre!, anyámnak is volt egy kerékpárja, amelyen még a magyar időkben véráldo-zattal tanultam meg biciklizni, utcánk hullámosan kőkeményre száradt sárkupacai között a megbicsaklott kerékpárról szerencsétlenül előreesve, a lábam közé került női kerékpár vázába ütközött füttyülöm vérzett, anyám hipermangános vizet készí-tett a kicsi mosdótálunkba, komolykodva abban áztattam, mint azok a férfiak, akik az akkoriban gyakori nemi betegségnek számító kankójukat ápolták, a Nem kellett volna!, megbánást sóhajtozva; kamarámban nem volt fűtés, de télen belül-ről berigliztem a kamara külső deszkaajtóját, s az anyám készítette paplan alatt hamar bemelegedtem; saját juhaink gyapjából, saját paplankészítő kerettel, anyám, saját békebeli pihepaplanának mintájára mindnyájunknak készített takarót,

amely pihepárnánk, ágynemünk, angóryanúlszörből készült szvetterünk, sálunk, stuszninak nevezett gyapjúharisnyánk és kesztyűnk mellett, stafírunjunk legszebb darabja volt; a háború végén, szomszédjainkhoz hasonlóan önellátásra rendezkedtünk be, ismerőseink szerint mindig az volt a jó, ha szegény ember mindent, még gyerekét is maga csinálja; furcsa, hogy csak most veszem észre, akkoriban milyen sok német eredetű szót használtunk, az valahogyan természetes volt, hogy a fém- és másféle iparban, de a mézeskalácsos mesterségben használatos szakkifejezések többségét is torzított németiséggel ejtettük, miközben német nyelvű társalgásra képtelenek voltunk, nevelőapám szorgalmán kívül semmit sem örökölt bajorországi származású apjától, de ezt a képességét igyekezett átadni nekem is, így aztán, mert nőtt a kereslet, három váltásban, belefelejtkezve aprítottam a drótot, készítettem a küllőgyártáshoz szükséges fúrókat a meleg nyárban, az esős őszen és a kemény havazásos időkben is, az óráknak, a napoknak, a heteknek nem ismertem még az értékét, nem figyeltem az idő múlására, moziba jártam, szombatonként, amikor magával cipelt, Viorélal táncestélyekre is valamelyik klubba, a vasutasok Harmónia termébe, az Óvárba a Fásokhoz, a kereskedők Egyetem utcai Viktória Klubjába, néha a Vasasokhoz és olykor a legelőkellőbb, tükörtermes Bőrösök Klubjába, nem szerettem táncolni, inkább csak legeltettem a szemem a lányokon; anyám valahonnan szerzett nekem egy gitárt, pengtettem, de dallamokat, úgy, olyan természetességgel, ahogyan Viorél tette, amikor citera, szájmuzsika, tangóharmonika, balalajka, mandolin vagy akármilyen más hangszer került a keze közé, nem voltam képes előcsalogatni belőle, nekifogtam, és ahogyan a filozófiával tettem, átlapoztam a legszükségesebbeket a zenei alapismeretekről, amit a gimnáziumban alig, a fémiparban pedig nem tanulhattam, akkor még több dohos könyvszagú antikvárium volt városunkban, ezekben mindig megtaláltam azt, ami-re szükségem volt, kottapapírt is szereztem, mert rögzíteni kívántam valamennyit azokból a zenékből, amik bennem kavarogtak végtelenül, próbálkozásaimat nagy kedvvel végeztem, a nehézségek nem kedvetlenítettek el, olyan volt ez, mint amikor beláthatatlanul magas hegyre igyekszik az ember, amiben az a szép, hogy lépésenként tágul körülötte a végtelen világ, a hegycsúcsig pedig minden áldott nap kitartóan közeledve is, mindig marad és holnap is lesz még kapaszkodni való; Viorél, ő tudja honnan, kiszuperált katonai síléceket kerített, felkapaszkodtunk a Fellegvár túloldalára Virágosvölgybe, ahol gyermekkoromban katonák gyakorlatoztak, átvágtunk a Hója erdő melletti tisztásokon, a facölöpökre épített sí ugrató sánc maradványai mellett lesiklottunk a fák között, egy szép nevű iskolatársam, Szentmártoni, Szentpéteri, Szentkárolyi, Szentgerlicei, Szentandrás, de lehet, hogy talán Szentkarácsonyi tudta ezt ijesztő bátran véghez vinni, amíg lábát nem törte, és kerekesek székben eltűnt közülünk, mint a kámfor, ezért sokat ott nem vitézkedtünk, hanem végig csúszkáltunk a hegygerincen a Bácsi torkon túlra, ott, ahol az egyik dombtetőn bőtermő vackorfák álltak, a völgykatlanban pedig a későbbi ásatások alkalmával kőkori érdekességeket találtak, egy tanítványait régészkedésre csábító tanár vezetésével, derékig érő porhóban siklottunk a Bács község fölötti meredeken, leereszkedtünk a Nádas patak völgyébe, késő este volt már, amikor felkapaszkodtunk egy személyvonatra, amely a fűtőház melletti piros lámpánál fékezett, hogy maradványokkal könnyebben hazavánszorogjunk; kellett az ilyen erőpróbák, egyszor, amikor éjszakai voltam és a nyolc órás munka

sem csillapította bennem, ahogyan tréfásan mondták akkoriban, a „pulizskalevet”, fiatalos buzgóságomban, egyedül indultam a hegynek, dél felé pedig leereszkedtem a Gépész utca egyik kis házába, ahol, mert szóltam neki dundi leányzó munkatársam várt reám, miután sietve kialudta magát, a havat magamról leverve, elcsigázottan léptem füledt levegőjű szobájába, álmos képe fénylett, kínált valamivel, és félórányit beszélgettünk csendesen, öccse lehettem volna, szavak nélkül is tudtomra adta, hogy éppen akkor sem alkalmas valamiért, és máskor sem alkalmas az olyanfajta együttlétünk, amelyre a tizenéves fiúk folyton vágnak, ez a valami pedig nem a szokásos női baj volt, hanem valami betegség, amitől ő becsülettel és szelíden távölt tartott, barátsággal váltunk el, fáradtan nem erősködtem, szüzi kamarámban, mély álmaimban sem láttam többé, később kórházba került, volt elég bajom, pattanásaim egyre sokasodtak, nagyobbak és fájdalmasan tüze-
sebbek lettek, orromon, homlokomon, mellemen és hátamon is gennyes és mérges kilisekké dagadtak, amit fertőtlenített zsilettpengével magam nyitottam fel és nyomkodtam ki, hogy szabaduljak gyulladást okozó mérges levüktől; március végén már nyílt az ibolya, a Fásoknál báméskodtunk, szólt Balázs Laci, hogy jóváhagyták a minisztériumban a Carbochim tervezőosztályának bővítését, jelentkezhetem, várnak reám; öt nap alatt elszámoltam és eljártam a szükséges orvosi vizsgálatokra, mert azt a szívességet már nem tették meg a két vállalat káderesei, hogy áthelyezéssel kerüljek a rajzasztal mellé, jelentkeztem és munkakönyvemben újra bekerült a „műszaki rajzoló” megnevezés, amit a magam részéről előkelőbb mesterségnek tudtam a technikai referensnél is, a lakatosságnál pedig mindenképpen; a klinikán a szokásos vizsgálatok között, egy aprótermetű román orvos, akit a sors fintoraként Ursnak hívtak, pedig még medvebocs sem telt volna ki belőle, megmérte a vérnyomásomat és a fejét csóválta, aztán többször is visszahívott, sokszor pumpálta vérnyomásmérőjét a karomon, negyed óráig pihentetett, aztán újból mért, felfuttatott a második, aztán a harmadik emeletre, és megint mért, végül kijelentette, hogy valamiért magas a vérnyomásom, s mert közben sorozásra is jelentkeznem kellett, lelkemre kötötte, hogy behívóm kézhez vételekor, feltétlenül jelentkezzen nála; belenéztem a vállamig érő fehérköpönyeges, sztetoszkópos orvos sajnálkozó arcába, nem tudtam mire vélni atyáskodását, hiszen nem éreztem semmi különöset, néha, amikor lehajoltam zöldet láttam, kicsit forgott velem a világ, hirtelen nekifutásokkor is szédültem kissé, de pattanásaim és örökös mandulagyulladásom, amit rengeteg szulfamid tablettazabálással gyógyítottam, inkább kínoztak, mint kivételesen magas vérnyomásom; a köszörűkőgyár új irodaházának legfelső emeletén volt a tervezőosztály, a 15 fokonként gyors állítású derékszögvonalzókval felszerelt rajztáblák katonás sorrendben álltak a teremben, gregoriánus dallamok vetek körül, s tették számomra templomian ünnepélyessé a szentélyt, aminek ezt az alkotóműhelyt gondoltam, s ahol elégedett lehettem magammal, hiszen végre otthon, szülővárosomban, elértem a bennem önkéntelenül csirázó olthatatlan vágy teljesülésének első fokát, rajztáblám fölé borulva hálát adhattam a sorsnak, kiskutya voltam, akinek végre kinyílt a világra és önmagára figyelő szeme; a város három tekintélyes gyára, a bőrgyár, a gépgyár és a köszörűkőgyár által zárt tér felé nyíló, nagy ablakokon beözönlő nappali fényben, úgy álltam végre a fehér köpönyeges tervezők sorában, az isko-

láskorom óta vágyott óriási rajztábla előtt, mint, aki a mennyországba érkezett; Balázs Lacival együtt tus-másolatokat készítettem az éppen akkor véglegesítés előtt álló, közsűrűköveket megmunkáló gép alkatrészeiről, és az a szelíd képű, középkorú ember, akit később titokban bátyámnak fogadtam, a gép tervezőjeként megengedte, hogy időnként mögé álljak, bepillantsak a gép alap- és oldalnézetének szédítő rajzába, Siposnak hívták ezt a barátságos embert, akiről Laci lebigygyesztett szájjal mondta, hogy még csak nem is mérnök, nehezményezte, amiért legyeskedtem körülötte, de nem hallgattam rá, mert rájöttem, hogy az osztály mérnökeinél tapasztaltabb géptervező, a városunkban híres, Ref. kollégium új épületének alagsorában működő ugyancsak híres Gépipariban, legendásan híres tanárok keze alatt végzet, és emberséges volta abban is megmutatkozott, hogy megengedte, később pedig megkövetelte, mondjak véleményt tervezett gépéről, én pedig hangosan gondolkozva vallhattam mindazt, ami eszembe jutott, persze, akár a vak tyúk, szemet kaptam magam is, és a befogószerkezetben javaslatomra csavart cserélt, a szárnyas anyacsavarral könnyebbé vált a gép beállítása, az erőátvitelben nem volt szerepe ennek, és esztétikailag is passzolt a szerkezethez; nem tudom, milyen belső erő szabályozta magatartásomat, amikor én a tisztelet és bírálat pengeélén fickándozva, olykor félórakig úgy társalogtam vele rajztáblája mellett, hogy ő az atyai serkentéséből, én pedig a tanulásra éhezettek érzéséből kaptam lakmározni valót; rájöttem, hogy abban a világ méretű hangyabolyban, ahol eszmélésem éveiben nyüzsgögni kezdtem, tanítókra és tanulókra osztható a világ, ha az ember kissé megerőlteti magát, és elnyomja magában az örökké benne tomboló állati ösztönöket, hátra parancsolja magában a kivagyiskodót, a kákan csomót keresőt, a törtetőt, a hiúságban tobzódót, és az emberi melegségben enge di, hogy tulipánok módjára kinyíljanak benne a csak szerénységgel elérhető tudásszomj csirái, a kettőbe osztható emberiség egyénekre osztott szerepei törvényszerűen felcserélhetők: ha időnként hasznosan beosztjuk, egyszerre lehetünk tanítók és tanulók, egymás kiegészítői; boldog voltam, bizonyára génjeim sugalmazták: a boldogságot a reánk bízott feladatokon túl kell keresnem, az önként vállalt, a magam által kigondolt szolgálat vezet az alkotás nyújtotta örömhöz, melyek nélkül az ember félkarú, bamba óriás, süket és gépiesítetten céltalanul tengődő állat; lubickoltam a kellemes munkában, amely kellemes játék volt, a rajzmásolás kulimunkáját is könnyebben végeztem, nem értettem Laci apró meszterkedéseit, amelyekkel időhúzásra rendezkedett be: Minek törje magát az ember?!, nyögte, Többet úgy sem fizetnek!, bólogatásommal akaratlanul erősítettem véleményét, miszerint naiv ember vagyok, belátom, igaza volt, ma sem vagyok más: naiv, hiszékeny, szolgálatkész, egyike azoknak a balfékeknek, akiket csak jóindulattal neveznek -féknek, valójában sajnálni való balfaszok az ilyenek, min magam vagyok, sohasem lesz sarokházuk, vagyonuktól hízó tekintélyük, hatalommal járó beosztásuk, elengedett kormánnyal élhető kényelmes életük; ma is kutatom, mi a boldogság?, akkor az önmegvalósítás útját keresők között nem a mindig sikeresek példáit másoltam, hanem Király nagybátyám nyomdokain járva a felhőtlen boldogság érzését próbáltam, amely független volt az anyagiaktól, a nyilvános elismeréstől, a karrierépítés szokványaitól; a környezetemben tapasztalt és állandósított szegénységből eredő megnyugvás fordított az igazán emberibb, a

nemesebb célok felé, jókedvemben szerencsés embernek mondhattam magam, beleszülettem abba a társadalmi kategóriába, amelyből a valódi kitörés nem pénzszerezéssel, hanem szellemi látóhatárunk kiterjesztésével úgy történik, hogy közben osztályt nem váltunk, életünk végéig József Attilásan tanulhatunk és taníthatunk mindenféle fokon; a műszaki tisztviselők ifjúsági szervezetét, egy nevében is arisztokratikus, cseppnyi nőiességét nyegle szigorával is tagadó, kommunista apáca szerepet játszó, vézna lány vezette, élvezte, hogy tartanak tőle, ezért úgy tettem, mintha észre sem venném, faliújságunk is volt, ahol apránként összegyűjtött ötleteimet felsorolva, a szerintem lényegétől eltávolodó egyesületet arra bízattam, hogy irányt változtatva nekünk való célokat jelöljünk ki, a magunk építésében segítsük egymást, 1953-ban még természetes volt, hogy ezt magyarul írhattam és a titkárnok sem cenzúrázhatta, persze, falra hányt borsó volt, két hétig túrta magán a faliújság, visszhangja sem volt, pedig Lacit bízattam, mondjon véleményt, de okosabb volt nálam, úgy volt ott a szervezet vezetőségében, hogy jelenlétét észre sem vették; a kezdeményezőkézség mágneses tulajdonság, az ötletek háttérében kíváncsiságunk buzog, a kíváncsiság pedig, akkoriban a melósok közül előlépett politikusok szótárában gyakran használt lendkerék, transzmissziós szíj, fogaskerék és egyéb divatos kifejezések mellett, a tanulás motorja; hány ütemű motorral evickéltem akkoriban, nem tudom, korán keltem, s csak úgy könnyedén végigrappoltam a Nádas-patak mellett a vasútállomás előtt, a vágányok vonalát követve át a Szamosra épített gyalogjáró hídon, az egykori ócskapiac szélén tornásgattam egy kicsit, aztán lazán átfutottam a vasúti sínek alatti átjárón a gyárkapuig, élveztem, hogy meg sem izzadtam, frissen láthattam munkámhoz rajztáblám előtt, munkaidőm felén, pihenőként néha átsétáltam Sípos bátyámhoz. az ablak felőli első rajtábla volt az övé, ha nem jelentkeztem, Na, mit szólsz hozzá? kérdéssel maga hívott és magyarázott, észrevétlenül tanított barátian; és az addigiaknál szebb volt az a tavasz, nyár elejétől pedig minden napsütéses délelőtt azért imádkoztunk, hogy délután is tartson a jó idő, de pechünkre a munka végén felhangzó dudaszó után majd minden nap eleredt az eső, zuhogott a nyári zápor, amely májusban aranyat ér, de a valamiért hűvösödő júniusban, számunkra nagy bosszúság volt, nem mehettünk ki a strandra, pedig másokkal együtt nekem is erre fájt a fogam, időnként valóban lüktetett a jobb alsósorban az egyik, amit egy kedves fiatal doktornő, már három hónapja, minden második nap, előszeretettel kezel, de miután mindannyiszor negédesen mosolyogva helyet mutatott a fogorvosi székben, összesúgtak mögöttem munkatársai, nem tudtam mire vélni, miért kell nekik annyit babrálniuk azon az egy szem gyökértömésen, hiszen tejfogaimmal együtt már tizenhat éves koromban! elhántam kilenc hagyományos amalgám tömésű rossz fogam, nincs más bajom, pirultam a velem játszadozó nők gyűrűjében, férfiasságomból, bár jól benne jártam már a legénykorban, még semmi sem mutatkozott, csak egyféle rosszérzés, hogy palira vesznek ezek a nők, ezért egy esős délután beléptem a gépgyár kapuja mellett működő gyári fogorvoshoz, és mint a borbélynál szokás, rövid, nyári foghúzást rendeltem, amit novokain injekcióval kezdett a mázsás, vízilabdás kinézetű fiatal fogorvos, hogy miután az injekció hatása lejárt, akkor is veszettül önkéntelen fejkörzésre kényszerítve engem, húzta, csavarta, rángatta, végül darab foghússal és ideiglenes gyökértöméssel

együtt kitepte az erősen hozzám ragaszkodó, a beléfektetett munkát és a rengeteg fogorvosi váróban elvesztegetett időt tekintve, drága zápfogamat, kicsinyített bombatölcsérnyi krátert hagyva maga után a szájamban, kiszakította, amit jó hétfőig megkékült pofával, némán jajgatva gyógyíttattam, és azóta is, kétszer meg-gondolom, hol és miért tatom ki a számat; egy nap aztán, valószínűleg Sípos keze volt a dologban, lehivatott a vállalat főmechanikusa, szelíd szőke ember, és rövid kérdezősködés után, közölte velem, hogy a jövőben nemcsak hagyományos kör alakú, hanem a különféle idomú köszörűköveket is gyártunk, ezekhez öntőformákra lesz szükség, irattartójából előhúzott egy rendelést, amelyben trapéz alapú hasáb formájú köszörűköveket kérnek csiszológépekbe való felhasználásra, mellé tette egy hagyományos köszörűkö gyártásánál használt öntőforma rajzát és annak műszaki számításait, Próbáld meg!, biztatott atyásan, mert az hitte betojtam a fel-adattól, de az is lehet, hogy reám pillantva, rakás szerencsétlenséget látott, gyermekarcomon végigfolyt a piros lelkesedés, szótlantul biccentettem, és visszabal-lagtam rajztáblám elé, Sípos legyintett, Mi ez neked!, ösztökélt, hogy nézzek bele a műszaki dokumentációkba, amit szerencsétlenségemre éppen szerény vélemé-nyem szerinti, antipatikus KISZ – titkárnő vezetett, akihez hasonlót feltételezé-sem szerint egész Erdélyben hiába kerestem volna, megdöbbenésemre, amikor jelentkeztem nála, leerőltette magáról a pökhendiséget és nyájasan mosolyogva segített, napokig bújtam a szakkönyveket, a műszaki számításokat és megfontolt méretezéssel elkészítettem a megfelelő öntőforma rajzát, a mechanikai osztály főnöke ellenőrizte, megkönnyebbülésemre jóváhagyta és aláírta a tervet, a rajzot leküldte a szerszámkészítőkhöz, a mintadarab kiállotta a próbát, s így búcsút mondtam a tervezőknek, a magam ura lettem, s ha már önállóan dolgozhattam, haladtam a korrallal, az öntőformák valóban présformák voltak, a gyárban őrlött, köszörülésre alkalmas abrazív anyagot, köszörűkö-gyártó gépeken nagy nyomás-sal különféle formákba préselték, láttam ilyent alumíniumból is, számoltam a kö-vek anyagától függően szükséges nyomással, és azután alumíniumformákat ter-veztem, az első gyártását leállította a főnököm, irodájába hívott, felkapta a fejét, Ezt, hogyan gondold!?, kérdezte homlokráncolva, Biztos vagy abban, hogy ki-bírja az anyag!?, láttam rajta, hogy magasra ugrott, amúgy is magas vérnyomása, a rajzra mutatott, Hiszen aláírta!, méltatlankodtam: Bizza csak rám! Felelek ér-te!, De ha mégis?..., kételkedett főnökkösen, Ha aláírtam, maga is nyugod-tan aláírhatja!, tetszett neki halmozott önbizalmam, nem tudom, elrohantam és számításaimmal tértem vissza, miután ellenőrizte, bölintott és megjegyezte, vi-gyáznom kell az egészségemre, látta rajtam, hogy nekem fejembe szállott a vér; szóval jól kijöttem a főnökömmel, mert hagyta, hogy fiatal korom ellenére, ha kedvem telik benne, legyen valaki a mesterségemben; a jó dolgokhoz jókat sorol a sors, végül, a gyakori esők ellenére azon a nyáron is strandolhattunk, anyám megismertetett egy lánnyal, aki olyan szépen úszott, mint egy hal, nem volt külö-nösen szép, hanem csak úgy egyszerűen természetesen szép, mint akármelyik lány húsz éves kora előtt, azt hiszem kicsit tartott tőlem, mert nem volt érettségizett, az ezerkilencszázötvenes évek elején, diplomám révén sokkal több voltam, mint az egyszerű emberek, voltak, akik almérnök úrnak szólítottak.

Székely János: Svédországi "tél" - fotó

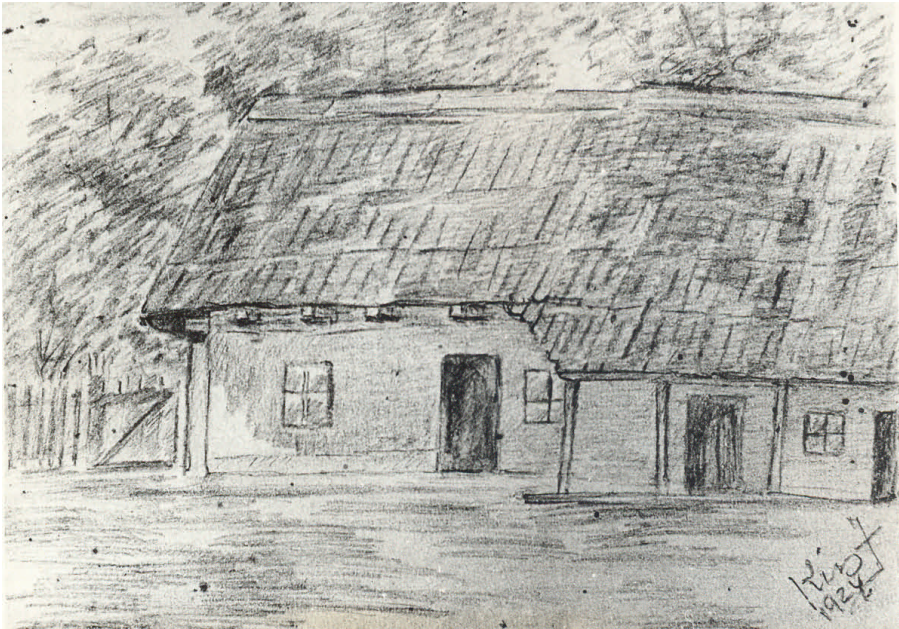
A teljesség vágya

Kiss Jenő (1912-1995) költő, író, műfordító. A 20. századi erdélyi magyar líra kiemelkedő képviselője, álnevei szerint olykor Krizba Géza és Ipp Dániel, Mócson született 1912. szeptember 13-án, Kolozsváron tanult, jogot végzett, szerkesztette a Termést az Utunkat, a Napsugárt, az Igaz Szót és haláláig az 1990-ben újraindult Erdélyi Szépművéses Céh tiszteletbeli elnöke volt. A képzőművészet, a zene és az irodalom egyaránt érdekelte. Első verseit az aradi Vasárnap, majd többek között a Brassói Lapok és a Pásztortűz közölte.

Az Erdélyi Helikon költőjeként, a nyugatos formakultúra jegyében indult, Dsida Jenő felfedezettje volt.

Kiss Jenőt jeles íróink, költőink és ítéseink köszöntötték születésének ötvenedik-, hatvanadik- hetvenedik és nyolcvanadik évfordulóján. Panek Zoltán kérdésére vallotta magáról, hogy az élet teljességére törekedett. Ez vezette az irodalom világában is, ezért írt több mint kétezer verset, vaskos tanulmánykötetet, prózát,

szindarabot, önéletrajzi írást, fordított főként románból verset, népköltészetet. Hegedült, rajzolt, festett, szerette a szerkesztői munkát, közösségi emberként vállalt felelős tisztségeket.

Centenáriumra ritka alkalom arra, hogy a teljesség igénye nélkül, a vele való kapcsolatomból emlékeiből szemelgetve, teljességre törekvésért bizonyítsam.

Ákár Napsugaras kollegám, a jó Fodor úr, magam is, előbb a költő gyerekkverseit, majd a tankönyveinkben szereplő szép versek szerzőjeként ismertem. Évtizedek múltán, a kiszámíthatatlan sors akaratából, néhány családi vacsorán kerülhettem hozzá közelebb, unokája és a nővérem lányának házassága következményeként. Amikor a rendszerváltás előtt tudatosan, a szerkesztőség munkatársainak kérésére vállaltam a

Napsugár főszerkesztői tisztségét, Bajor Andorral, Méhes Györggyel, Sütő Andrással és másokkal együtt, akiket elidegenítettek vagy hallgatólagosan tiltottak a két gyermeklapon való megjelenéstől, Kiss Jenő is meglátogatott a szerkesztőségben és írásaival támogatta a kicsiknek és nagyobbaknak szerkesztett Európában párját ritkító gyermekirodalmi lapot.

Az Erdélyi Szépmíves Céh újraalakulásakor, magától értődően, a régi Céh egyetlen hazai képviselőjeként, ott volt a helye az elnökségben. Szöcs Géza javaslatára, Domokos Gézára várva, másfél óránál többet egymaga tartotta szóval a zsúfolásig telt színháztermet, volt miről mesélnie, a helikoni írók, ma is példaképeink az erdélyi műveltség eszmei barikádjai. Az ESZC intézőjeként, tiszteből adódóan kötelességemnek tartottam felvenni a kapcsolatot a Céh írói körének Amerikában élő másik neves tagjával, Wass Alberttel. Kiss Jenőt az újraalakult Céh tiszteletbeli elnökének választottuk. Hetenként látogattam, s követtem tanácsait kultúregyesületként bejelentett Céhünk szervezésében, a Kós Károly-i hagyomány szerinti tervezett első könyvsorozatunk nyomdai előkészítésében.

Jenő bátyám reám bízta szindarabjait tartalmazó kötetének szerkesztését, aminek tartalmát számos alkalommal, a jelen idejű hasznosítás szempontjával megvittünk és elvégeztünk.

Elvittem neki egyik Wass Alberthez írott levelem, s kértem tiszteletbeli elnöként buzdítsa a kilencvenedik évéhez közelítő írotársát közreműködésre.

Íme, leveleink:

Kedves Wass Albert!

Nagy örömünkre írásod megérkezett. Hálásan köszönjük. Már kiszedtük és elhelyeztük Emlékkönyvünkben. A helyi lap, amelynek a változáskor a Szabadság nevet adtuk (inkább a Kolozsvári Híradó, vagy valami hasonló, nevet kellett volna, adjunk, hogy városunk neve megmaradjon), valószínűleg lehozza még mielőtt könyvünk a jövő év elején megjelenik. Az első könyvsorozat befejezését csupán anyagi gondjaink akadályozzák...

„mint bükkerdőn a névtelen varázs,
mikor deresre sápadt már az ősz
és hervadás jön, őszi hervadás.”

Hulló levelek című versedben írtad 1927-ben ezeket a sorokat. Fájdalmas életem miénné. Akkor is, most is ugyanezt érezzük, de mostani írásod mégis biztatás: hinnünk és remélnünk kell. A hiányzó Kós Károly helyett fél év alatt rendbe szedtük a Céh dolgait, egyre-másra alakulnak fiókszervezeteink, a panaszokat orvosoltuk, a pénzzel elszámoltunk, szerkesztőséget alakítottunk és a küszöbön álló országos közgyűléssel vezetőséget választunk. „A mór megtette kötelességét...” Mivel minden hozzátartozóm meghalt - szüleim, fiam, feleségem -, egyetlen lányomhoz igyekszem Svédországba, Benjamin unokám nevelését vállaltam, de tervem, hogy onnan szervezem a Céh külföldi fiókszervezeteit. Stockholmban, Malmöben, Münchenben, Passauban, Ulmban stb. alakulnak ilyen fiókok. Amerikában Montrealban, Torontóban, Atlantában, New Yorkban is. Kérlek, add át idevágó tapasztalataidat, segítő-társaid címét stb.

Múltkori levelemben kértem, hogy jelöld meg, melyik könyved megjelenését tartod fontosnak II. sorozatunkban?! Továbbá sürgősen szükségünk lenne fényképedre. Az Emlékkönyvbe életrajzi adatokat is beiktattam, onnan hiányzik a fotód.

Még egy kérésem van: beleegyezésed kérem ahhoz, hogy közgyűlésünkön Kiss Jenő mellett az Erdélyi Szépművés Céh tiszteletbeli elnökéül javasoljunk. Soraidat, írásodat számosan örömmel vették, szereplésed a Duna tévében emlékezetes.

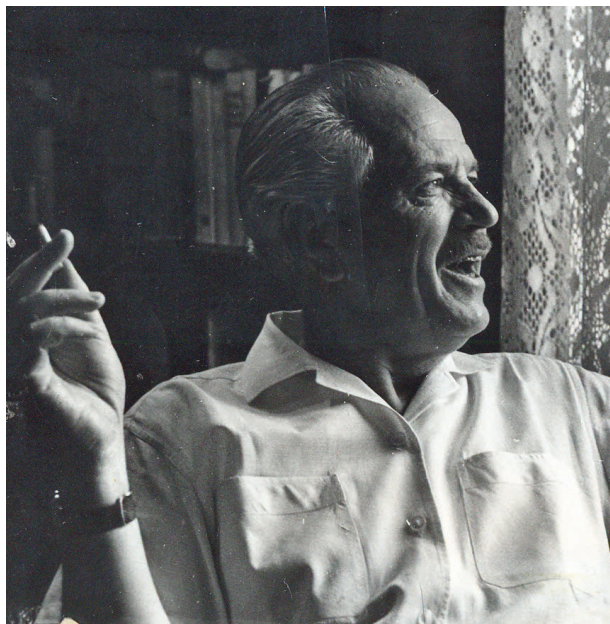
Írásod másolatát elvittem Kiss Jenő bátyámnak, akihez nemcsak a Céh ügye, hanem rokoni szálak is kapcsolnak. Levelét mellékelem.

Egészséget, munkabírást kívánva, emlékezetedbe idézem, hogy „a vénember nem öregember” és szellemi jelenlétedre most is nagy szükségünk van sziszifuszi küzdelmeinkben.

Kolozsvár, 1995. október 10.

Tisztelettel üdvözlő:

az intéző

**Kiss Jenő levele
Wass Alberthez**

Wass Albert
POB 9 Astor, Florida
32102
USA

*Nagyra becsült, kedves
Barátom!*

*Az újraalakult Erdélyi
Szépmíves Céhhez eljut-
tatott leveledet volt alkal-
mam nekem is elolvasni,
és gyönyörködni soraid
szépségében, gondolat-
gazdagságában. De hát
hogyne mutatták volna*

*meg nekem! Hiszen az újraalakult könyvkiadó vállalat tiszteletbeli elnöke én va-
gyok. Igen, Albi, ezt vedd te is tudomásul! Tudom, nem tekinted ezt dicsekvésnek,
hanem a valós helyzet szomorú megnyilvánulásának: a régi Céh tagjai közül már
csak ketten élünk: én itt, te ott.*

*Olvasva soraidat, az emlékek zuhataga áraszt el, kezdve azzal a szép magyar-
országi irodalmi körutunkkal, el addig a látogatásig, amit nálatok tettünk Szent-
gotthárdon. Szegedi fellépésünket egy nagyon szép fénykép őrzi, bekeretezve ott
csüng ma is lakásom falán, rajta Csuka Zoltán, a körút megszervezője, Böződi
Gyurka, Flórián Tibor, te, valamint jómagam. És - hogy a meghatottság teljesebb
legyen - a bennünket nagy megbecsüléssel fogadó Sik Sándor! Igen, akkor még
élt, jelenlétével megtisztelte estünket, ő maga is olvasott fel költeményeiből, ame-
lyek nagy népszerűségnek örvendtek az akkori versolvasók körében.*

*De számomra nem ez volt legemlékezetesebb találkozásunk. Hanem az, amikor
baráti körünk szülőfaludban keresett fel, Szentgotthárdon. Különös időszak volt
az, jártuk a falvakat, hol itt, hol ott szerveztünk egy-egy irodalmi összejövetelt,
rendszerint templomokban, mert iskolákban, művelődési házakban a hatóság
ilyesmit nem tűrt meg. Így történhetett, hogy Nagy István, a kommunista író a
templom szószékéről szóljon az ájtatos hívőkhöz, én és mások onnan mondjam el
versemet, a zenész onnan szólaltassa meg dalát. Elképesztő körülmények közt folyt
ez a kitartó nemzetszolgálat, de ráadtuk magunkat, nemzedékünk, a harmadik
írónemzedék, ezt rárótt szent feladatnak tekintette.*

*Ez az írócsoport látogatott ki hozzátok is, szüleid impozáns kastélyába. Ti nem
tudtátok, hogy megyünk, meglepetésnek szántuk a látogatást, és az is lett: szüleid,*

a személyzet és te magad elképedve fogadtátok a társasgépkocsiból kiszálló firkászokat. Nem tudom, annyi év után még emlékszel-e arra a napfényes őszi délelőttre, az együtt eltöltött csodálatos napra, de bennem mindmáig oly elevenen él, mintha tegnap, tegnapelőtt történt volna. Nem vállalkozom arra, hogy részletesen leírjak mindent, de szüleid alakja benned sem élhet elevenebbül, mint az én szívémben, a nagy tudású édesapa, a szorgos, örökké tevő-vevő édesanya felejthetetlen alakja.

És a vidék, a Mezőségnek az a sarka, ahol szülőfalud meghúzódik. Bizonyára belőled sem törölödtek ki azok a község- és falunevek, amelyek e tájon a múlt emlékeit őrzik. Bár visszaemlékezésedbe, amely az 1940-ben megjelent „Séta a bölcsőhelyem körül” c. kötetben látott napvilágot (Révai Könyvkiadó, szerkesztő Kovács László), számos olyan meglátást szövíd be, amely e táj sajátos arculatát az olvasónak hűséggel felrajzolja, de a falvakat, községeket nem nevezed meg. Szép, költői elmélkedés ez az írásod, akárcsak nekünk küldött leveled, éppen ezért úgy érzem, nem árt kicsit kiegészíteni. Nem árt, ha neked is eszedbe jutnak, hol is éltél, milyen közösségek vettek körül. Felsorolok néhányat: Búza, Katona, Feketelak, Aranykút, Légen, Gyeke, Ördögösfüzes. Ez a táj közel esett szülőfalumhoz, Mócshoz, így gyakran megfordultam e községekben én is. Egy feketelaki népünnepléyre édesapámmal gyalog mentünk el, gyönyörködve az odavezető dímbes-dombos út nem mindennapi szépségeiben.

De ami legelevenebben él bennem, az Ördögösfüzes. Ősmúltunk színhelye, ahol keletről nyugatra vonuló néptörzseink egyike hosszabban tanyázott, réges-régen, amikor az „ördög” még „ördög” volt. A falu lakói büszkén mutattak fel arra a dombra, amelyen az ősök totem-állatot áldoztak fel istenüknek, meggyújtották a hatalmas máglyát s mámoros énekléssel állták körül, amíg az teljesen leégett. Állítólag ehhez kapcsolódó nyomokat ma is rejt a domb. Említhetném Magyardecset is, kiváló cseresznyetermelők faluját, és Széket (hajdan Sziket), ahová őseink a hímzés és szövés-fonás kultuszát hozták és emelték utólérhetetlen szintre, s ahol a férfiak is a művészi munkának éltek. Sokáig önálló közigazgatással rendelkezett, minden tisztiséget a helybeliek közül szabadon választott személyek töltöttek be.

Első könyvedről, a Farkasveremről szóljak-e? Mint a Céh újonnan alkalmazott belső munkatársa én készítettem elő nyomtatásra, s vigyáztam arra, hogy a Minerva nyomda szakemberei kifogástalan munkát végezzenek.

Nos, kedves barátom, leveled olvasva ilyesmik jutottak eszembe, s jó, ha mindezek benned is felidéződnek. Megtartó erővel töltenek el, mint ahogy számomra is sokat jelent az, hogy az újjáalakult Szépmíves Céh tiszteletbeli elnökeként tehetek valamit irodalmi életünk felelevenítése érdekében.

Míg minden lehető jót kívánok neked és családodnak, arra kérlek, tartsd tovább is a kapcsolatot velünk, légy tovább is „újvilági” barátunk.

Kolozsvár, 1995. október 10

Kiss Jenő

Felesége halála után még gyakrabban látogattam az agg költőt. Gyerekei német és svéd földön éltek, unokája, aki révén megtisztelő rokonságba kerültem vele, ugyancsak Svédországba költözött. Vágyott, s elkocsikáztunk néhányszor szülőföldjére, Mócsra. Háláját szülőhelye iránt, a plébániának ajánlott adományai-val kívánta kifejezni, életünk végén érthető, mert elkerülhetetlen, mégis mindig megható búcsújának lehettem szemtanúja.

Reám bízta néhány kéziratát és rajzát, s kérésemre az Erdélyi Szépmíves Céh kötetének teljes gyűjteményét az újraalakított Céhnek adományozta, a hasznos felhasználás céljának kikötésével.

1995. november végén, feleségem halála utáni egy esztendei gondolkodás után úgy döntöttem, hogy unokáim nevelése céljából családegyesítés révén Svédországba költözöm. Intézői munkámat és a hét tagú irodát, a magam nevelte helyet-tesemre bíztam.

Elbúcsúztam Jenő bácsitól, akit Nits Árpai kollegám felesége gondozott. Kérésére, még megkerestem kedves plébánosát, hogy emlékeztessen, látogassa gyakrabban helyettem is a vigasztalásra szorult költőt. Nem sejtettem, hogy távozásom után három héttel véget ér, szerintem, teljes élete. Nyolcvanhárom évet élt.

Pomogáts Béla szerint őt is hivatástudata kötelezte helytállásra. A népi hagyományokkal kialakított eleven kapcsolata alakították költői realizmusát. *„Ennek a lírai realizmusnak a jegyében került a háború után az újjászülető erdélyi magyar irodalom hangadó költői közé. Amíg mások általánosságokat verseltek meg, s olykor egyszerűen jelszavakkal helyettesítették a költészet nagy igazságait, ő a saját természetét érvényesíthette, a lerakott alapokra építkezett. Versei általában az idill világából tekintettek az országos dolgokra: a családi élet, a szerelem, a táj költői szépségét bensőséges világgá tudta formálni, egyszersmind e személyesebb körben tudta kialakítani a népi emelkedés jelképeit.”*

Utolsó verseskötetéből (Időverten, Püski, Bp. 1994) idézem:

*Itt görnyedek kis asztalomra dőlve,
Pár sor – erőmből nem telik többre.
Elmondani mi kínoz, mi vigasztal,
ahhoz más kéne: egy világnyi asztal.*

Mi dicsérhetjük sokoldalúságát, teljességét. Ő tudta, hogy emberi világunkban minden, ha tágítható is – véges.

Tar Károly

Gaál Zoltán**Magamról**

Jól nevetlenségem és alkalmazóképességem
a velem született lustasággal párosulva
megóvott számos kínos kalandtól
Szeretem a hétköznapot
az ünnep fáraszt
Ha szórakoztatni próbálnak
elfog az unalom
A feltűnési viszketegség viszonylag ritkán gyötör
Az érvényesülést
és annak szükséges járulékát
a pofafürdőt és a szerepjátszást
– úgy érzem –
nem nekem találták ki
Röviden:
sosem bírtam szuflával
lehetetlen fráter vagyok

Válasz

Mondják
újabb verseim prózaiak
hiányoznak a metaforák
hanyagolom a költészet eddig jól bevált eszköztárát
Kép ide
kép oda
a vers arravaló hogy tömören fejezzük ki magunk
Ami szép azt nem kell szépíteni
ami csúnya az maradjon csúnya
az ocsmány ocsmány
a közhely közhely
az ostobaság ostobaság
a rohadt rohadt
és így tovább
Muszáj rím
mesterkélt formajáték
mímelt pajkosság
mit ér
Miért tengetném életem

művirágok árusaként
A talmi vers
a költészet tövén
korcs fattyúhajtás

Apám

Munkásember – tömzsi, izmos, életteli – Apám. Ahol ő volt, ott volt a világ közepe. Nagyon kedvelte az itókát, a csinos hölgyikéket imádtá. S micsoda zenész lehetett volna ő, ha sorsa másként alakul, bár panaszkodni nem hallottam. Ha kapott egy új harmonikát, azonnyomban nekiesett, és fújta lelkesen, adva mindent mi belefért, ki nem fulladva, addig amíg a gyatra hangszer bírta. Akik hallották muzsikálni, ámulva tátották a szájuk.

Isten házába mentünk volna, ketten, de hát a Sátán közbelépett, így a közeli kocsmában kötöttünk ki. Mikor aztán onnan felajzva hazatértünk, a reggel rendelt böjtös eledel már nem felelt meg az elvárásnak. A párolgó szilvalevest apám, vilámgyors, heves mozdulattal, kilötyintette a tárt ablakon át a kertbe. Néha alaposan felöntött a garatra és olyankor, bizony, elég hangosan szidta népünk bölcs vezérét és annak egész pereputtyát, bárhol, akár a nyílt utcán is, egy országban, hol pisszenni se mertek.

Durcáskodtam – ez a fiúk szokása. Ki nem ellenkezik, ha drága szülőapja belekontárkodik ügyeibe, korholja, kioktatja? „Makacs vagy, Róza!”- mondta jó anyámnak, nekem pedig: „Zoltán, makacs vagy mint anyád!” Verésre csak akkor került sor, amikor bután viselkedtem, s főként ha kárt tettem magamban, mert én voltam a szeme fénye. Képes lett volna ölni értem.

Ha nem szolgálják fel, nem is eszik – hangoztatta, úgy, mint egy éltes pátriárka, hogy öregbítse tekintélyét. Öltözködésemre is ügyelt, cipóm ragyogóra kefélt; ne hozzak szégyent a családra.

Elment.

Vissza nem jön soha.

Kissé felhígított formában ugyan, de bennem munkálkodik.

Erling Kittelsen

norvég költő versei svéd és magyar fordításban

Menneskefugl
vi kaster deg
utför stupet
kan du fly?

Människofågel
vi slungar dig
utför stupet
kan du flyga?

Embermadár
Kihajítunk
a szakadék fölé
tudsz-e repülni?

Husker du den gang
gullet lå skjult
og vi eide det sammen?
det skinte i dypet
det skinte i hjertene
husker du?

Minns du den gången
guldet lå dolt
och vi ägde det tillsammans?
det glimmade i djupet
det glimmade i våra hjärtan
minns du?

Emlékszel-e még arra
mikor az arany rejtve volt
s közösen birtokoltuk
a mélyben csillogott
csillogott a szívünkben
Emlékszel-e?

Sprenges jeg i lufta
så sprenges jeg i lufta
og lufta tar imot,
i morgen er jeg regn.
Senkes jeg i havet

så senkes jeg i havet
og djupet tar imot,
i morgen er jeg mat.
Sperres jeg bak gitter
så sperres jeg bak gitter
och vegger tar imot,
i morgen er jeg skrift.
Sprenger jeg opp døra
så sprenger jeg opp døra
og du tar imot,
i morgen er jeg mer.

Sprängs jag i luften
så sprängs jag i luften
och luften tar emot,
i morgon är jag regn.
Sänks jag i havet
så sänks jag i havet
och djupet tar emot,
i morgon är jag mat.
Hamnar jag bakom galler
så hamnar jag bakom galler
och väggar tar emot,
i morgon är jag skrift.
Tvingar jag dörren upp
så tvingar jag upp dörren
du tar emot,
i morgon är jag mer.

Ha szétrobbantnak
hát szétrobbantnak
a lég befogad,
holnap eső leszek.
Ha a tengerbe vetnek
hát a tengerbe vetnek
a mélység befogad,
holnap étel leszek.
Ha rácsok mögé zárnak
hát rácsok mögé zárnak
a falak befogadnak,
holnap írás leszek.
Ha feltöröm az ajtót
hát feltöröm
te befogadsz,
és holnap több leszek.

Jeg løper på en grein
som bare jorda ser,
og fordi den blir sett,
løper jeg på den.
Jeg klatrer i et tau
som mastetoppen ser,
og fordi det blir sett,
klatrer jeg i det.
Jeg vipper på en egg
som bare du ser,
og fordi den blir sett,
vipper jeg på den.

Jag springer på en gren
som bara jorden ser,
därför att den blir sedd,
springer jag på den.
Jag klättrar i ett rep
som masttoppen ser,
därför att det blir sett,
klättrar jag i det.
Jag vippar på en egg
som bara du ser,
därför att den blir sedd,
vippar jag på den

Egy ágon futok
mit csak a föld lát,
és mivel látja valami.
így futhatok azon.
Egy kötélen kúszok
mit az árboccsúcs lát,
és mivel látja valami,
felkúszhatok azon.
Egy pengén billegek
mit csak te látsz,
és mivel látja valaki,
billeghetek azon.

Poetik

Å hoppe på tømmerstokker i ei løssuppen elv
realisten ser realiteten og faller i
romantikeren går uhemmet på og faller av
postmodernisten finner verden allerede
dekonstruert og plasker uti
socialrealisten ser tømmeleverandørens
proffithensyn helt klart i en salto
surrealisten prøver en fransk en
og havner i fossen, periferisten
tror også i strømmen det vil lykkes
futuristen tyr til universalskoene, bommer
Vi sitter på noen rullesteiner og følger
elveballetten, ett tynt cellulosegrolag
med søtlig syreduft forteller om virksomhet
drømmer, blokkpolitikk, forurensning, kamp
for fioler, vegforbindelser, vyer framover
Løssluppen? Hvem kalte elva løssluppen
den flyter jo stille

Poetik

Att hoppa på timmerstockar i en obändig älv
realisten ser realiteten och faller i
romantikern går ohämmat på och ramlar av
postmodernisten finner världen redan
dekonstruerad och plaskar uti
socialrealisten ser timmerleverantörens
vinstsyfte helt klart i en saltomortal
surrealisten kör en fransk en
och dimper ned i forsen, periferisten
tror att det även i strömfäran skulle lyckas
futuristen förlitar sig på universalskor, bommar
Vi sitter på rullstenar och betraktar
älvballetten, ett tunt skikt av cellulosaagrogrund
med en sötaktig syradoft berättar för oss om verksamhet,
drömmar, blockpolitik, föreningar, kamp
för violer, vägförbindelser, framtidsvyer
Obändig? Vem kallade älven obändig?
Den flyter ju stilla

Poézis

Fatörzseken szökellni egy féktelen folyóban
a realista látja a realitást és lepottyan
a romantikus gátlás nélkül törtet előre s alábukik
a posztmodernista a világot már eleve
dekonstruálnak találja s a vízben paskol
a szociálrealista tisztán látja a faárus várt hasznát
miközben szaltó mortálét vet
a szürrealista megpróbálkozik valami franciással
s belezuhan a forgatagba, a periferista
hiszi hogy a fősodorban is siker kecsegtetne
a futurista univerzális lábtyűben bízik, célt téveszt
Görgetegkavicson ülünk és szemléljük a
vízi balettet, vékony cellulóza táptalaj
édeskés-szúrós illatával tevékenységről tanúskodik
álmok, blokkpolitika, szennyeződések, harc
violákért, útösszeköttetések, jövőbe látás
Féktelen? Ki nevezte a folyót féktelennek?
Hisz oly csendesen folydogál

Fordította: **Gaál Zoltán**

Erling Kittelsen

Kloss

Kloss var ubegavet og et vanskelig barn helt fra starten av han var aldri fornøyd med noe, gjorde alt krunglete og på tvers – og fikk han mekkano, pusslespill eller trehjulssykkel plukket han bare alt fra hverandre eller brakk det i stykker, kastet småbitene opp i lufta og lot det regne nedover kroppen og utover golvet eller gårdsplassen så samlet han alt i en haug og trampet alt han orket midt oppi så det både skranglet og jamret seg Han ville knuse bitene så de kom tettere sammen, men de voksne skjønte jo at han bare knuste alt lenger fra hverandre og han fylte nevene med bitte små biter heiv dem opp i lufta og lot det regne – kan du ikke prøve å sette noe sammen? sa foreldre og naboer men det kunne han ikke – og der sto de og stirret uforstående på hverandre

Kloss kom på skolen men ikke fikk han til regnestykkene og ikke ville han lære sangene eller tegne bilene, englene eller rom i perspektiv – bare rive alt fra hverandre kaste det opp i lufta og la det regne

Etter en tid ble han sendt till psykolog – han kan nok lære noe med hendene kanskje bli murer eller feier sa psykologen – og Kloss ble sendt både hit og dit, men gjorde alt motsatt krunglete og på tvers en liten kranglefant var han

Årene gikk og en vakker dag kjørte han en bil utfor stupet og ble nesten borte i elva

– det måtte ende slik
sa folk
men syntes litt synd på den unge

mannen som vaset omkring på krykkene
– kankje han kan lappe sko
eller være telefonvakt?
men i stedet brakk han krykkene, kastet
delene opp i lufa, krøp videre og
sleit seg nesten ut
– Han river seg selv i stykker
sa folk
– slik han gjorde med lekene
og skolebøkene
og det var på mange måter sant
det ble mindre og mindre igjen av Kloss
med ett var han ikke å finne noen steder

Dinka

Dinka tehetségtelen volt és nehéz eset
kora gyermekkorától fogva
soha semmivel sem volt elégedett, mindent
összegubancolt, visszájára fordított – és ha
építőkockákat, kirakósjátékot vagy kisbiciklit kapott,
egyszerűen szétszedett vagy röpítéjára tört
mindent, a darabokat feldobta a levegőbe
hagyta, hogy esőként hulljanak vissza rá
és szanaszét a padlóra vagy az udvarra
majd a törmeléket kupacba gyűjtötte és teljes
erővel rátiport hogy csak úgy
nyekegett, majdhogy nem jajgatott az anyag
porrá akarta zúzni a darabokat, hogy szorosabban
tapadjanak össze, de a felnőttek úgy találták
hogy inkább növeli a távolságot
Dinka pedig megtöltötte markát az apró darabkával
fölhajította azokat a levegőbe és fűrdött bennük

Nem raknál szívesebben össze valamit?
kérdezték a szülők és a szomszédok
de Dinka erre nem volt képes – ők meg csak álltak, álltak
és értetlenül bámultak egymásra

Dinka iskolába került
de a számtannal nem boldogult
a dalocskákat sem tanulta meg
a kisautókat nem rajzolta le, mint ahogyan az
angyalokat vagy a szobát sem, melyet távlatban

kellett volna ábrázolnia – helyett csak tört és zúzott
és fürdött a részecskék esőjében
Egy idő után pszichológushoz küldték
- Talán megélhet keze munkájából
lehet még kőműves, esetleg kéményseprő
mondta a lélekbúvár – és Dinkát ide-oda
küldözgették, de ő mindent másképp csinált
cikk-cakkban és hátrafelé
egyszóval taknyos bajkeverő volt

Múltak az évek
és egy napon váratlanul belehajtott
autójával egy szakadékba és majdnem
beleveszett az örvénylő folyóba
- Érthető, hogy így történt
mondták az emberek
bár kissé sajnálták a fiatalembert
aki most bottal bicegett
– Talán lehetne még cipész belőle
vagy talán portás?
de ő helyett összetörte botját, földobta
a darabkákat a levegőbe, addig vánszorgott
míg csuknem teljesen kimerült
– Előbb-utóbb szétszaggatja magát,
mondták az emberek
– Ahogyan tette azt játékszereivel
és iskolakönyveivel
és sok szempontból igazuk volt
egyre kevesebb maradt Dinkából
míg végül nem volt sehol

Fjellboeren

En man satt stille på et fjell
slik hadde han sittet så lenge folk
kunne huske
Han hadde tatt av seg støvlene og satt
på et lite teppe – ellers bar han ei
tynnslitt bukse og ei skjorte det
nesten ikke var mer igjen av
Og alle snakket om hvor unyttig han var
som ikke arbeidet eller forsørget noen
familie

så en dag var mannen borte
bare støvlene og teppet lå igjen
Folk undret seg over hvor han var blitt
av, de tenkte i det hele tatt mer og mer
på den merkelige mannen og lurte på hvor
han hadde fått mat fra eller om han
spiste i det hele tatt
– kanskje han var en tyv om natta
sa de til hverandre
og det ble snakket mye
Til slutt snakket en hel verden om
den late mannen som var blitt borte
uten å si fra – og alle var
sprekkeferdige av forundring
– kanskje han var tyv om natta?
Et utall konferanser drøftet
det tause mennesket, det ble lagt
fram mange synspunkter, ført bevis
for ulike påstander og skrevet
avhandlinger – for ingen ville lide
samme skjebne som fjellboeren, bli
borte uten å få sagt det de hadde
på hjertet

A hegylakó

Egy férfi ült mozdulatlanul a hegyen
Ült ahogy ült
már emberemlékezet óta
csizmáját levetette és üldögélt
egy kicsiny szőnyegen – egyébként csak egy
kopott nadrágocskát viselt

s egy ronggyá szakadt inget
Mindenki arról locsogott hogy milyen haszontalan
lény ő, aki nem dolgozik és nem tart el családot
Ám egy napon hirtelen eltűnt
csak a csizma és a szőnyeg maradt utána
Az emberek csodálkoztak, ugyan hová lett
általában egyre gyakrabban gondoltak
a fura alakra s azt firtatták
hogy vajon honnan szerzett eleséget
vagy hogy evett-e egyáltalán
talán lopni járt éjszaka
hajtogatták egymás között
és egyre fürgébben járt a kereplőjük

Lassan már az egész világ
arról a lusta férfiről beszélt, aki eltűnt
anélkül hogy egyetlen szót is szólt volna valakihez –
az embereket majd szétvetette a kíváncsiság

– hátha zsvány volt éjszakánként?
Számptalan konferencia tárgya lett
a néma hegylakó és hihetetlen sok
nézőpontból tanulmányozták
hivatkozva különféle elméletekre
és eszmefuttatásokat írtak róla – mert senki sem
akart olyan szomorú véget érni, mint ő
eltűnni mielőtt elmondhatta volna azt
ami a szívét nyomta

Tatár Sarolta fordítása

Erling Kittelsen 1946-ban született, íróként 1970-ben indult és eddig több verseskötetet, regényt és drámát alkotott. 1990-ben elnyerte az Aschehoug Könyvkiadó díját, 1999-ben az egységes norvég irodalmi nyelvért dolgozó Språklig Samling c. lap díját, 2002-ben pedig a Dobloug-díjat.

Műfordítóként is jelentős.

Tatár Sarolta (szül. 1978), mesterfokú diplomával rendelkezik történelemből, művészettörténetből és filozófiából. Magyar-norvég-angol műfordító. Több irodalmi, művészettörténeti és történeti munkát ültetett át magyarról angolra és angolról norvégra. Két könyvet írt a magyar építészet történetéről, valamint több tanulmányt kultúrtörténeti témákról. 2007-2010 között ösztöndíjas volt a Pázmány Péter Katolikus Tudományegyetemen.

Arne Svingen

Egerek a válltáskában

részlet

- Nem igaz, hogy milyen lassú vagy ma, kiabált anya.

- Nem találtam az egyik zoknit, magyarázkodott Hubert.

- Most meg felemás van rajtad, mutatott anya Hubert lábaira. Az egyik kék, a másik piros.

- Nem találtam a másik kéket, ezért vettem hozzá pirosat.

- Miért nem vettél fel mindkettőre pirosat?

- Erre nem is gondoltam, mondta Hubert.

- Már nincs időd lecserélni. Indulás az iskolába!

Hubert kisetett az ajtón, rohant az úton. Az első óra Nilsen tanár bácsival, az iskola rémével lesz, aki utálja a későn érkezőket. Hubert futásnak eredt.

Épp elhagyta a sarki üzletet, amikor a

padon megpillantott egy orrát lógató embert. Megtorpant, közelebb ment. A pad mellett egy ketrec állt, benne kis fehér egerek rohagáltak fel-alá.

- De aranyosak! Ámuldozott Hubert.

Az ember felnézett, törölgette az orrát.

- Igen, aranyosak. De végeznem kell velük.

- Micsoda? Kérdezte Hubert döbbenten.

- Túl sok van már belőlük. A tóba kell fojtanom mind, mondta, s az üzlet mögötti víz felé mutatott.

Hubert szörnyülködve nézte a férfit.

- Az nem lehet, hogy vízbe fojtsd az egereket!

- De haza sem vihetem. Mit gondolsz, nekem olyan könnyű? – sóhajtott a férfi.

Hat kisegér volt a ketrecben. Hosszúszőrű, fehér bundájú állatok. Hubert bedugta a mutatóujját a rácson. Az egyik kisegér megszagolta, csiklandozta. Egy másik is közeledett, az is szimatolt. Hamarosan mind ott szaglászott Hubert ujjá körül.

- Nagyon aranyosak. Ki kellene valamit találni, spekulált Hubert.

- Már megpróbáltunk túladni rajtuk. Még az újságban is meghírdettük. De senkinek sem kellene.

- Nem lehetne mindet szélnek eresztetni?

- Ketrecben éltek, nem tudnak élelmet szerezni. Éhen vesznek szegények. Így hát... nincs más... vízbe kell fojtani. Ha nincs is kedvem hozzá... Egy könny-csepp csurgott le az arcán.

Hubert törte a fejét, nem hagyhatja cserben az egereket. De mit tegyen?

- Hát akkor rajta! – mondta az ember.

- Várjon csak! Kiáltott Hubert.

A férfi megállt.

- Mi lenne, ha magamhoz venném?

- Gondolod? De hisz iskolába még! S a ketrecet nem adhatom oda.

Hubert lekapta a válltáskáját.

- Van benne hely elég!

A férfi elmosolyodott, letörölte a könnyét.

- Hát, akkor mégsem kell vízbe fojtanom ezeket? Hiszen ez fantasztikus!

A férfi egyesével rakta át az egereket a ketrecből Hubert válltáskájába. Azok meg nyomban rohagálni kezdtek a könyvek, a füzetek, az uzsonnásdoboz és a tolltartó között. A férfi megrázta Hubert kezét, hálálkodott, és elment. De Hubert nem könnyebbült úgy meg, mint a férfi az imént. Hogy fogja a hat egeret egy álló nap kordában tartani az iskolában? Mi lesz, ha Nilsen tanár bácsi felfedezi? Minden bundás állatot utál. Hubert szerint még a gyerekeket is.

Talán elaluszna, ha himbálom a táskát.

De az egerek nagyon is ébren voltak, amikor Hubert az iskolába ért. Éppen becsengettek. Hubert felfutott a lépcsőn, pont a tanár bácsi előtt esett be az osztályba. Az ablak melletti sorban volt a helye. A táskát óvatosan letette a földre. A tanár bácsi egy halom könyvet dobott a tanári asztalra.

- Az óra első felében matek lesz. Aztán félmegyünk a nagyterembe és leleplezzük az iskola új akváriumát. Ti gyűjtöttétek össze a pénzt. Meglátjátok, érdemes volt fáradozni érte. De addig is, elő a matekfüzetekkel!

Felírt néhány feladatot a táblára. Veronika megpiszkálta Hubert hátát.

- Miért pont akvárium? Megszavastuk? Kérdezte suttogva.

Veronika beteg volt az utóbbi napokban, így Hubert felvilágosította, hogy a tanár bácsi döntött helyettük. Bizonyára azért választott halakat, mert minden más állatot utál.

- De hiszen mi árultunk sütit az iskola után! Nekünk kellett volna dönten.

- Igen, de...

Hubert eddig jutott a magyarázkodásban, amikor a tanár bácsi rákérdezett, hogy miért nincs előtte a matekfüzet.

Hubert döbbenetn nézett az üres asztalára. Hogy vegye most elő a füzetét a

váltáskából? Tele van egérrel. Hubert mereven nézett maga elé.

- Hubert! Megsüketültél? Emelte fel a hangját a tanár bácsi.

Hubert a táskáját figyelte. Olyan rumlit csaptak benne az egerek, hogy billeget a padlón.

- Nem tudom kinyitni a táskámat, elromlott a zárja.

- Mit jelentsen ez?

- Kódzárás lakatot tettem rá, hogy el ne lopják a könyveimet.

- Hubert! Mit beszélsz itt össze-vissza? Ki lopna tankönyveket?

- Ahol én lakom, ez általános.

A tanár bácsi összehunyorította a szemét, ami azt jelentette, hogy bármelyik pillanatban haragra gerjedhet.

- Hubert, tíz másodperc kapsz!

Tíz másodperc nem sok. Mindenki tudja, hogy a tanár bácsi utálja az állatokat. Azt mesélik, hogy egyszer majdnem megfojtott egy ölebet. Hát akkor mi lesz, ha meglátja az egereket? Eltápozza őket?

Letelt öt másodperc.

- Talán oldalról be tudok nyúlni, mondta félve Hubert.

Óvatosan becsúsztotta kezét a táskába. Érezte a futkosó egereket. Csiklandozták. Elnevette magát. De arcára fagyott a mosoly, amikor a tanár bácsi rámordult. Az egyik egér elindult a karján felfelé, és mielőtt Hubert lerázhatta volna, belebújt a pulóvere ujjába. Megtalálta a füzetet, előhúzta a táskából, de ekkor az egér már elérte a vállát. Hubert megpróbálta elkapni a másik kezével, de addigra leszaladt a háta közepére. Majd megtorpant, s megint visszafutott a vállára. Nagyon csiklandozta, kicsit fájts is. Hubert izgett-mozgott, rángatózott.

- Most meg mi ütött beléd, Hubert? – kérdezte a tanár bácsi.

Az egész osztály Hubertet figyelte.

- Egy táncot gyakorolok.

- Pont az én órámon?

- Gyakorlat teszi a mestert.

- Maradj csendben! Kiáltott a tanár bácsi és mérgében a tábla felé fordult.

Hubert mozdulatlaná merevedett. Ezt tette az egér is a vállán. De hogy kerül majd vissza az egér a táskába?

Fordította: Kovács katáng Ferenc

Arne Svingen

1967-ben született Oslóban. Újságíróként kezdte. 1999-ben debütált egyszerre két kötettel. Régényét azóta már lefordították németre. A másik, ifjúsági könyvével pedig útjára indította a *Hubert* sorozatot, melynek egyes köteteit már tíz nyelven adták ki. Rendhagyó irodalomórákat vezet, bejárta egész Norvégiát. Heves vitákat szít az ifjúsági olvasási szokásairól, könyvigényeiről.

2012-ben a neves Brage-dijra (Brage a norrøn legendában a költészet istene) nevezték az ifjúsági irodalom kategóriában.

Ezt a díjat 2005-ben már egyszer megkapta.

Arne Svingent a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) meghívta a XX. Nemzetközi Könyvfesztiválra, Budapestre, ahol félnapos konferenciát tartanak a norvég ifjúsági könyvekről. Erre az eseményre készül többek között egy fordításkötet, melyet a PONT Kiadó gondoz, s két *Hubert* történet kap benne helyet. Ebből olvashatunk itt egy rövid fejezetet.

Borka László

Könnyeznek-e a könyvkiadók?

Ha széplelkűek vagyunk s jó irodalom kerül kezünkbe, elérzékenyülhetünk, sőt megkönnyezhetjük sanyarú sorsa miatt a regény szereplőjét.

Nem úgy a könyvkiadók. Náluk könnyezésnek nincs helye. Egyet kérdeznek: Érdemes kiadni ezt a könyvet? Hoz-e pénzt? Kemény üzlet. De honnan tudják azt, hogy a könyvnek sikere lesz a közönségnél, vagy sem?

Ha saját országuk írójáról van szó, ő beküldi a kéziratot, a kiadó embere elolvassa és vagy ajánlja kiadásra, vagy nem.

És ha külföldi könyvről van szó? Erre is megvannak a módszerek. Figyelni kell, mi történik a nemzetközi könyvpiacra. Jelen kell lenni például a nagy frankfurti könyvvásáron, be kell mutatniok saját sikeres könyveiket, rá kell beszélni egymást, hogy fordítsák le könyveiket.

Nagy előny, ha a könyv megjelent már több nyelven. Ez talán a legjobb bizonyítéka a sikernek. S az, hogy hány millió példány kelt el eddig.

Amerikában Edgar Allan Poe tiszteletére indult az Edgar Awards, s már 1946 óta működik. Sok kategóriája van: Regény, ifjúsági regény, krimi, dráma és még valami tíz féle. Évente jelölnek mindegyikben 5-5 könyvet s a nyertesek komoly sikerre számíthatnak. 2012-ben a Regény kategóriában egy norvég könyvet is jelöltek. Anne Holt: *1222* című krimijét. Nagy szó ez, egy az ötből, egy kis ország írójától.

Nos a könyvkiadók követik az ilyen országos nevezéseket és díjakat is. A magyar Ulpius-ház Kiadó is ezt tette és kiadásra szánta magát. Kerestek egy fordítót, én kaptam meg ezt a feladatot és 2012 november végén Budapesten meg is jelenik a könyv.

Furcsa név az Ulpius, mondhatja az olvasó. De ez nagyon is irodalmi név. Ulpius Szerb Antal: *Utazás és holdvilág* c. regényének egyik alakja.

De ki a szerző, Anne Holt? Ő Skandinávia egyik legsikeresebb krimi szerzője. Könyvei 25 nyelven, több mint 5 millió példányban keltek el. Sokszínű egyéniség. Jogász, Norvégia igazságügyi minisztere volt, majd magas állásban rendőr, ügyvéd, TV bemondó és hírszerkesztő. Rendőrségi múltja biztosítja, hogy amit nyomozásról ír, az úgy is van.

Alább izelítőt olvashatunk a regényből. Nem túl izgalmas rész, mert lassan épül fel a történet. Pszichológiai krimi, nem verekedős.

*

Anne Holt

1222

Bűnügyi regény

*Kicsit komoly ez a könyv, de inkább játék, Johanne.
Első kis könyvem ez, legyen a tiéd.*

A Beaufort skála szerint - a szél hatása a hegyen:

Szél se rezzen 0,0 - 0,2 m/mp

A hópelyhek csaknem függőlegesen hullanak, kicsit ingó mozgással.

Nem lehet katasztrófáról beszélni, hiszen csak a mozdonyvezető halt meg. 269 utas volt a vonaton, mikor kisiklott valami meteorológiai jelenség miatt, amit máig sem értek, és a Finsenut alagút falának rohant. Egy halott mozdonyvezető mindössze 0,37 százaléka egy ilyen tömegnek. A körülményekhez képest nagyon szerencsések voltunk. Ha sokan megsebesültek is az ütközésnél, legtöbbször csak könnyen. Kar- és lábtörés, agyrázkódás, karcolások és zúzódások. Alig valaki maradt sértetlen a vonaton. De halálos áldozat csak egy volt. Az egész vonaton harsogó sikoltozásokból ítélve azt hihette volna az ember, hogy óriási katasztrófa történt.

Én sokáig meg se szólaltam. Meg voltam győződve, hogy a kevés túlélő egyike vagyok, emellett egy idegen csecsemő is az ölembé pottyant. Előre repült az ütközésnél, súrolta a vállam, a kerekesszékem előtti falról visszapattant az ölembé puha huppanással. A csecsemő sírt és én reflexszerűen a karomba kaptam. Most vettem levegőt először és éreztem a hó nyers illatát.

A hőmérséklet meglepően gyorsan zuhant, az addigi egyenletes melegről dermesztő hidegre váltott. A vonat megdőlt. Nem nagyon, de eléggé ahhoz, hogy megfájduljon a fél vállam. A kupé baloldalán ültem, az egyedüli kerekesszékes az egész vonaton. A hótömb mentett meg minket, különben felborult volna a vonat.

A hideg dermesztő volt. Már Hönefosznál levettem a pulóveremet. Most egy vékony trikóban ültem és a csecsemőt magamhoz szorítottam s észrevettem, hogy bent is havazik. A csupasz karom annyira áthűlt, hogy a hópelyhek egy pillanatra megmaradtak rajta, nem olvadtak el rögtön. A szerelvény jobboldalán az összes ablak betört.

A szél erősödött azalatt a pár perc alatt, mióta elhagytuk Finse állomást, ahol a vonat rövid ideig állt. Csak két utas szállt le. Láttam, hogy mennyire előre kellett dőlniök a viharos szélben a peronon, útban a hotel bejárata felé. Ilyen, ha a hegyen hóvihar van. Csak ültem, a pulóveremet szorosan a csecsemőre csavartam és képtelen voltam a fogason elérni a télikabátom. Attól féltem, hogy a szél olyan vad és a hó olyan hideg, hogy rövid időn belül megfagyunk. Amennyire bírtam, a csecsemő fölé hajoltam, hogy testemmel védjem. Utólag már nem is tudom mennyi

ideig ültem így szótlánul, izólátan, csak a többi utas kiáltásait hallva, mint hangfoszlányokat a vihar süvöltése közben. Talán tíz perc telt el. Lehet, hogy csak pár másodperc.

- Sára!

Egy nő nézett mérgesen rám és a csecsemőre, akin a pulóvertjétől a pici zoknijáig minden rózsaszín volt. A kis öklei is, amiket próbáltam melegíteni kezemmel, s még arca is rózsaszín volt, ahogy egyre csak sírt.

Az anya arca viszont vértől piroslott. Homlokán egy mély vágásból folyt a vér. Mégis, véres fejével magához ölelte a kislányt. Egy takarót csavart a babára gyakorlottan és gyorsan, látni lehetett, hogy nem ez az első gyermeke. Még a kis fejét is betakarta, s ezt a batyut szorosan magához ölelte, majd szemrehányóan rám kiabált:

- Elestem. Előre akartam menni a kocsiban és elestem!

- Semmi vész - mondtam lassan. Ajkaim úgy megdermedtek, hogy nehezemre esett beszélni. - Úgy látom, a baba sértetlen.

- Elestem - sírt az anya s belém akart rúgni, de elvétette. - Elejtettem Sárát. Elejtettem.

Megszabadulva a nemkívánatos tehertől, fogtam a pulóveremet és belebújtam. Bergenbe utaztam, ömlő esőre és maximum plusz két fokra számítottam, ezért hoztam magammal téli dzsekit is. Nagy nehezen sikerült a kempóról lekasztanom, ahonnan csodálatosképp nem esett le. Sapkám nem volt, ezért a sálat tekertem a fejemre. Kesztyűm sem volt.

- Nyugodjon már meg - mondtam kezeimet a kabát ujjába dugva. - Sára sír. Azt hiszem ez jó jel. Nagyobb baj, hogy...

A véres homlokára néztem. Nem reagált. A gyerek továbbra is üvöltött és nem csillapodott attól sem, hogy anyja próbálta őt betakarni a bundájával. Az anya vére továbbra is folyt homlokáról és esküdni mernék, hogy megfagyott, mielőtt a padlóra ért, ami már vértől, hótól és jégtől volt sikos. Valaki rálépett egy narancslé dobozra. A megfagyott sárga lé a fehér havon olyan volt, mint egy nagy tojássárgája.

Nem melegedtem fel. Ellenkezőleg, úgy éreztem, mintha a vastag ruhák csak rosszabbítanák a helyzetet. Az érzésnélküliség lassan elmúlt, helyette mintha tüvel szurkálták volna a bőröm. Annyira rázkódtam, hogy össze kellett szorítanom a fogamat, nehogy nyelvembe harapjak. Próbáltam úgy fordítani a kerekese székem, hogy lássam a mögöttem levő nőt, aki mutáló kamaszhangján egyfolytában átkozódott. Szerettem volna megtudni, hány halott van, milyen sérülése van azoknak, akik élve maradtak. Azon is törtem a fejem, hogy be lehetne-e valahogy tömni az ablakokat, amin az egyre erősödő vihar benyomult.

Szerettem volna megfordulni, de nem volt kedvem kihúzni kezemet a dzseki meleg újjából.

Szerettem volna megnézni az órámat, de visszatartott az a gondolat, hogy a hideg a bőrömet éri. Távoli probléma volt az idő múlása, éppúgy, mint a hó kavargása a vonaton kívül; egy sűrű káosz, benne a kupé alig pislogó kék neoncsövei. Nem bírtam felfogni, hogy ennyire lehet fázni. Hosszabb időnek kellett eltelnie az ütközés óta, mint gondoltam. Hidegebbnek kell lennie,

mint amit hangszórókon közölt velünk a mozdonyvezető, mikor Finséhez közeledtünk. Figyelmeztette a dohányzókat, hogy csak két percig fogunk állni az állomáson és minusz húsz fok van, nem tanácsos kis lopott élvezet miatt kiszállni. Egész biztos tévedett. Én már többször átéltem mínusz húsz fokot. De ilyet még soha nem éreztem. Ez gyilkos hideg volt és karjaim nem voltak hajlandók engedelmeskedni, mikor elhatároztam, hogy azért is megnézem, hány óra van.

- Hallóóó!

Egy férfi kifeszítette az automatikus üvegajtókat.

Széles terpesszel állt a ferde padlón, olyan ruhában, amit motoros szánon használnak, óriási bőrsapkában, rajta sárga sízemüveg.

- Azért jöttem, hogy megmentsem magukat - harsogta és lehúzta a szemüveget a nyakára. - Legyenek nyugodtak! Nem vagyunk messze a hoteltól!

Nem tudtam elképzelni, hogy egy egyedülálló férfi mit tud tenni egy kupét megtöltő síró emberrel. Mégis úgy tűnt, hogy pusztá jelenléte nyugalmat keltett. Még a rózsaszín baba is abbahagyta a sírást. A tizenéves kölyök, aki egyfolytában szitkolódzott, még utoljára mondott egyet:

- A francba is, már ideje volt, hogy jöjjön valaki, *fuck!*

Ezzel elhallgatott.

Vagy talán én aludtam el. Talán valóban kezdtem megfagyni. Mindenesetre a hideg már nem gyötört. Olvastam ilyesmiről. Nem akarom állítani, hogy már kezdtem érezni azt a kellemes, álmos meleget, ami állítólag a fagyhalál bevezetője, de a fogaim már nem vacogtak. Mintha a testem stratégiát akarna változtatni. Nem akart tovább harcolni és remegni. Ehelyett éreztem, hogy az egyik izmom a másik után ellazul. Már mint a test azon részeiben, amit még mindig éreztem.

Nem vagyok biztos benne, talán elaludtam.

De nem voltam egészen magamnál, az biztos. A mentőszemélyzet már többeken segített, mikor magamhoz tértem.

- Mi az ördög?!

A férfi fölém hajolt. Éreztem a lélegzetét, s azt hiszem elmosolyodtam. Hirtelen leguggolt és a térdeimet nézte. Vagy talán a lábam, majd mindjárt kiderül.

- Maga béna? A lába béna? Vagy egészen béna?

Képtelen voltam válaszolni.

- Johan - kiáltotta, anélkül, hogy felállt volna. - Johan! Gyere ide!

Tehát már nem volt egyedül. Motor hangját hallottam a vihar zúgásán keresztül és a szellőkések kipufogó szagot hoztak be. A motorzúgás hol erősödött, hol gyengült, aztán egészen elhalkult, amiből azt következtettem, hogy sok motoros szán van mozgásban. A férfi, akit Johannak hívtak, letérdelt és a szakállát húzogatta, amikor meglátta, hogy társa mit mutat neki.

- Egy síbot ment a lábán keresztül.

- Micsoda?

- Egy síbot ment teljesen keresztül a lábán.

Félrehajtotta fejét.

- A bot tárcsája letört mikor a bot eltalálta a lábát és a nadrágjára akadt, de maga a bot....

Eltűnt a feje előlem.

- A bot húsz centire kiáll a lába másik oldalán - kiáltotta. - Eléggé vérzik. Alaposan vérzik. Fázik? Úgy értem, jobban fázik, mint... Úgy látom, hogy a bot kicsit el is görbült, hát...

- Nem szabad kihúznunk - mondta a sárga sízeműveges, olyan halkán, hogy alig hallottam.

- Akkor elvérzik. Ki volt az az idióta, aki a botokat ide behozta?

Vádlóan nézett körbe.

- Ki kell ezt a nőt vinnünk azonnal, Johan. De mi az ördögöt csinálunk a bottal?

Többre nem emlékszem.

A 269 emberből, aki az Oslóból Bergenbe haladó 601-es vonaton utazott 2007 február 14-én, csak egy személy halt meg az ütközésben.

Ő vezette a vonatot és alígha volt ideje felfogni, mi történik, mielőtt meghalt.

Mellesleg nem magával a hegyfallal ütköztünk össze. A Finsenut alagút elején egy kövekkel körberakott, nagy betoncsövet vezettek be a hegybe, mintha a több, mint tíz kilométeres alagút nem lenne elég és ezért még külön egy csúnya betoncsőre is szükség lenne ebben az egyébként gyönyörű tájban a Finse tónál. A későbbi vizsgálatok kimutatták, hogy a kisiklás körülbelül tíz méterre az alagút nyílásától történt. Az ok erős jégképződés volt a síneken. Többen próbálták megmagyarázni, hogy történhet ilyesmi. Két tehervonat haladt el itt ellenkező irányban a szerencsétlenség előtti órában. Ha jól értem, akkor melegebb levegőt toltak ki maguk előtt az alagútból az egyre hidegebb kinti időbe. Olyan, mint egy kerékpárpumpa, ahogy nekem magyarázták. Mivel a hideg levegő kevesebb párat tud tartani, mint a meleg levegő, a kondenz lecsapódott és jéggé vált. És még több jéggé. Olyan sok jéggé, hogy még a vonat súlya sem tudta összetörni egy pillanat alatt. Utólag gondolkodtam azon, hogy az a betoncső, ha másért nem, akkor azért van ott, hogy hideg levegőt vezessen be az alagútba. Senki nem tudja megmondani, hogy igazam van-e. Nehéz elképzelni, hogy egy ősidők óta ismert időjárás jelenség ki tud egy vonatot siklatni egy olyan pályán, ami 1909 óta használatban van. Olyan országban élek, ahol számtalan alagút van. Nekünk norvégoknak igazán kellene ismernünk a havat, a jeget és a vihart a hegyekben. Csúcstechnológiai évezredben élünk, ahol repülő és atommeghajtású tengeralattjáró van és a Marsra felküldünk egy járművet. Állatokat keresztezünk, nanoprecizitással végeznek lézersebészetet, mégis egy olyan egyszerű és természetes jelenség, mint az alagútból kiáramló levegő, amelyik téli hegyi viharral találkozik, az ki tud siklatni egy vonatot, ami egy kolosszális nagy betoncsövön összetörik.

Nem értem ezt.

Később ezt a szerencsétlenséget Finse-katasztrófának nevezték. Mivel azonban ez nem katasztrófa, hanem egy nagy baleset volt, rájöttem, hogy ezt az elnevezést megszinezte az a sok minden, ami a 1222 méter magason fekvő vasútállomáson és körülötte történt a balesetet követő órákban és napokban, miközben a vihar olyanná erősödött, amilyen száz éve nem volt.

Fordította: **Borka László**

Szabó (Bancsik) Ágnes

Skandináv irodalmi hatások Magyarországon

A skandináv irodalom nem teljesen ismeretlen a németes olvasottságú magyar középosztály műveltebb köreiben, tudnak az eredetmondákról, ismerik az ógermán hősköltészetet. A XIX. század derekán Szendrey Júlia Andersent fordít, Győry Vilmos a svéd költőket. Később, az 1880-as évektől kezdve megjelenik az európai színpadon Strindberg és Ibsen, s ami ott megjelenik, az rögtön felébreszti a magyar közönség érdeklődését is. A magyar szabadságharc és kisebbségi viszonyok viszont Ibsen és Bjørnson figyelmét keltik fel, nem véletlenül, hiszen néhány évtizeddel azelőtt Norvégia maga is a függetlenségért küzdött a dán uralom alatt. A dán Jacobsen költészetének olvasói vannak Magyarországon. Hamsun hamarosan a realistákkal szemben fellépő új irodalom képviselője lesz nálunk is. A skandináv irodalom elsősorban német közvetítéssel került Magyarországra. A német lapok beszámolóiból, a könyvkiadásokból, s a Burgtheater előadásaiból ismerték meg az újonnan megjelent műveket s így közölték a magyar lapok. De óhatatlanul feltámadt az igény a fordításokra, kezdetben a színdarabok, később, amikor a skandináv kultúra már különböző úton-módon beszivárgott a Monarchia életébe, egyéb irodalmi, közöttük a rövid elbeszélői műfajok is olvasóközönséggel bírtak magyar nyelven. A skandináv irodalom népszerűsítéséért különösen sokat tett a dán Georg Brandes, akit Egon Friedell (Egon Friedmann, 1878-1938) osztrák filozófus, a szerk.) találóan „az európai irodalom egyetemes ügynökének”, „irodalmi kingmakernek” nevez, aki „kitűnő szimattal bírt kora progresszív erői iránt, feltárta Európa számára hazája gazdag irodalmát, s fordítva, eljuttatta Skandináviába az európai kultúra áramát. Az 1891-ben induló Élet című folyóirat különös figyelmet szentelt az északiaknak. Diner-Dénes József főszerkesztő maga is levelezésben állt Brandes-szal, aki 1900-ban látogatott először Magyarországra. Bár eredetileg „az olvasásról” szólt volna előadása, de a nagy érdeklődésre való tekintettel Ibsenről beszélt és a közönséget hamarosan megnyerte mind az elmondottakkal, mind pedig személyes fellépésével. Másnap a Budapesti Napló meg is jelentette az előadás teljes szövegét, és Ibsen népszerűsége még tovább nőtt. A Hét (1900.13.) a magyarországi kritika feddésére használja fel a látogatást. „Brandes tanulmánya az új magyar kritikára nézve nem lenne haszon nélkül való. Az ő munkássága művészi és művelődésigazságokat rejt.” (Ibsen 1891-ben járt Magyarországon. Bár látványos fogadtatásban részesült, s Alexander Bernát kitűnő tanulmányt jelentetett meg róla A Hétben, ugyanabban a számban a meg nem értés is tanúskodott Ibsen ellen: fantáziátlansággal vádolja, szemben a magyar irodalom kisebb „genie”-jével, de nagyobb képzelőerejével – 1891.17.) A „nagy áramlatok” ebben az időben magukkal hozták és ismertté tették a dánok, a svédek, a norvégok irodalmát. „Az északi irodalom jelenléte – Brandes munkáitól függetlenül is – növekedésnek indult. Természetesen már a századforduló előtt is léteztek magyarra fordított skandináv művek, de Brandes látogatása után számuk megsokszorozódott.” (ford. Sz. Á.)

Hogy minek tulajdonítható ez az élénk érdeklődés, több szempontból magyarázható. Az irodalommal csak közvetve összefüggő érdekesség – több tanulmányíró akkor is, később is tesz rá utalást – az egymással kölcsönös függésben lévő skandináv államok és a soknemzetiségű, Ausztria-központú Monarchia helyzete közötti hasonlóság. Norvégia sok évszázad után 1814-ben kerül ki a dán uralom alól, hogy azután rögtön a svéd hegemónia kebelezzze be. Svédországnak – a napóleoni háborúk után – Finnország helyett nyugati szomszédjával kellett beélnie. Uniójukat 1905-ben számolták fel, csak azután, hogy Dánia 1903-ban visszaadta Izland függetlenségét. A Hét rendszeresen tudósított az eseményekről, II. Oszkár svéd költő-király uralkodásáról, a dán udvar konzervativizmusáról, a norvég függetlenségi mozgalomról és az angol VII. Edward dán vejének a norvég trónra való kerüléséről is. A geopolitikai hasonlóság olyan tényező, amely első sorban a magyar közönség gondolkodásába lopta be magát. Európa figyelme inkább a félreeső vidékek egzotikumára, s nem utolsó sorban az onnan megmegmutató „genie” miatt fordult a skandináv országok felé. Az általános utazási kedv az utókor szerencséjére együtt járt a naplóiírás, útijegyzet-írás korábban is űzött szenvedélyével, s e beszámolók rendszerint nyomtatott formában is megjelentek. Magyar utazók igen sokan jártak ekkor Dániában, Norvégiában, Svédországban; Zsuzsanna Bjørn Andersen többeket is említ, s közöttük is kiemeli például a jogász-politikus Szász Zsombort és a műkedvelő műfordító feleségét Szász Elzát, akik közösen hódoltak a skandináv kultúra iránti szenvedélynek, s amíg előbbi az északi alkotmányos monarchia intézményét tanulmányozta, utóbbi bekapcsolódott a Svédországban megismert Ellen Key révén a korabeli feminista mozgalomba, s aktívan érdeklődött az irodalom iránt is. Férjével együtt levelezésben állt Brandes-szel, s hosszabb skandináviai kinntartózkodásuk után 1907-ben már itthon segédkeztek a dán irodalmár második látogatásának előkészítésében (ebben nagy része volt az Ibsen fordító Jászai Marinak, és Lenkei Hedda színésznőnek is). Születtek tudományos útinaplók is, mint például a Chermel Istváné, aki többek között, Hermann Ottó nyomán, a Tromsøya sziget madárvilágát tanulmányozta. De születtek színes „úti emlékek” is, mint például egész korán egy bizonyos Bulyovszky Lilla tollából, aki részletes és jó megfigyelésen alapuló úti beszámolóját lengyel társnőjének romantikus történetével fűszerezte meg. (norvég kiadása: *Reiseminner fra Norge*, Pax Forlag 2000, ford. Fáskesti Mária, a szerk. megj.) Olyan jellemzések, amelyeket ő írt, később is gyakran kerülnek ki az utazók keze alól. Ezekben megpróbálják megfejteni a vidékek és az ott élő emberek – közép-kelet-európai szemmel nézve mindig is talányos – természetét. A dánokban „mesterkéltnyugalmat”, „komolyságot” látnak, a norvég ember „példánya az egyszerűségnek és a becsületességnek”, a svéd „mozgékony nép, nem ok nélkül nevezik magukat az észak franciáinak”. Bár a megfigyelések az érdeklődésnek megfelelően mások és mások, van néhány közös vonás, amely a „skandináv jelenség” néven összegződhett a köztudatban: az abszolutizmuson belül is megnyilvánuló demokratizmus, a szabadság különböző formáinak az érvényre jutása, az életmód és az emberek egyszerűsége, higgadsága, az a praktikus attitűd, amelyet a kívülálló értékelhet északi hűvösségként, de ami inkább az udvariasság és a „be-nem-avatkozás” józan politikája, de nehéz helyzetekben biztos

segítségére számíthat az oda látogató. „Általában kétlem, hogy bármely országban a szabadság minden tekintetben annyira tény és valódi legyen, mint Dániában, valamint Svédországban és Norvégiában is.” A kiegyensúlyozottság, a mérsékelt-ség látszata imponáló lehetett a forgalmas, zsúfolt, ügybuzgó Monarchiából, Nyugat-vagy éppen Dél-Európából nézve. Amit az angoloknál csak a viktoriánus kor társadalmi kényszere alakított ki, az az északi embernek a legbelsőbb természetéből fakad. S ez az emberi természet nem független attól a természettől, amiből a skandinávok bőven kaptak: a zord hegyek, a nagy vizek, a tél kegyetlensége. A rövid, enyhe nyarak melankóliája nem csak az ott élő költőket ihlették, megindították az Európa más tájain élők fantáziáját is. Ibsen darabjai közismerten Norvégiában játszódnak akkor is, amikor a drámairó már rég önkéntes száműzetésben él. Más országok szerzői nem ritkán az északi sziklás hegyek fenyveseit szövik elbeszéléseikbe. A spleen, a lélektani elemzés, a férfi és nő kibékíthetetlen ellentéte, a századvég novellairodalmának jellegzetes témái hangsúlyossá válnak egy ilyen háttér előtt. Azonban a társadalmi konfliktusok ábrázolására ritkábban választják ezt a helyszínt, a „mintaállamokba” helyezve ellentmondásosan hatna egy ilyen problémafelvetés, még akkor is, ha létező dolgokról van szó.

A dán és a norvég művészet elsőbbségét emelhetjük ki a hozzá hamarosan felzárkózó svédde szemben. George Brandes nevezte „modernista áttörés”-nek („gjennombrudd”) azt a realista-naturalista fellendülést, amely mindhárom országban jelentős művészeket teremtett és jelentős művekre adott ösztönzést. Dániában megelőzte ezt egy általános gazdasági fellendülés, amely a mezőgazdaság fejlődésének volt köszönhető. Bár a baloldali parlament és a konzervatív kormány ill. a király között állandósultak az ellentétek, ebben az időben alakult meg a szociáldemokrata párt, és a két ellenzéki tömörülés együtt több olyan intézkedést vitt végbe, amely a társadalmi-szociálpolitikai téren jelentős lépésnek számított (önkormányzati jogok, biztosítás, nyugdíjrendszer, stb.). Ha a társadalmi és politikai ellentétek és botrányok nem is voltak kiküszöbölhetők, megnyílt az út egy radikálisabb társadalomkritika kibontakozása előtt. „Az eleinte szűk társadalmi bázisról induló brandesianizmus, a francia és orosz realizmus-naturalizmus példával, végre „belülről nyitott ajtót” a honi bezártságra és önelégültségre, s a lényeges társadalmi problémák ábrázolásának követelményével fél évszázadra alkotott esztétikai vezérfonalat.” Ennek jegyében hozott létre jelentős prózai életművet J. P. Jacobsen, a kritikai-realista H. Pontoppidan, vagy G. Wied a naturalista-groteszk elbeszélő. H. Bang regényeiben, novelláiban „a tárgyilagosság látszatát a külsőségességig, egyfajta jelenetezett behaviorizmusig” fokozta. A „népi áttörés”-t megelőző újrromantikának jelentős alkotói a Tårnet c. folyóiratban jelentették meg műveiket. A népi hagyományt az új áramlatokkal ötvöző csoportosulás vezéralakja pedig a J. V. Jensen volt, s hogy az általa felvetett problematikára nálunk is volt érzékenység, azt a A Hétfen tőle közölt fordítások is jelzik. M. Andersen Nexő már a munkásréteg kérdéseit veti fel olyan formában, mint az előbbieké a szegényparasztság helyzetét.

A norvég irodalomban szintén a gazdasági változások, s az ebből következő társadalom-szerkezeti átalakulások indukálták egyrészt az irodalomban a romantikus témáktól és kifejezőmódoktól a társadalmi kérdések felé fordulását,

másrészt a közönség összetételének és elvárásainak a módosulását. Hiszen a korábban meglehetősen elmaradott agrártársadalom kapitalizálódásával – más európai országokhoz hasonlóan – felgyorsult a társadalmi mobilitás, kezdetét vette a polgárosodás folyamata, de az eltérő örökség miatt ez sajátosan „norvég módon” ment végbe. „Skandináviára a kapitalizmus viszonylag lassabb ütemű fejlődése jellemző, s ennél fogva a skandináv kispolgárnál nagyobb az ellentét az illúziók és saját helyzete között, mint más országokban” — idézi Hermann István „Az emberi szellem felháborodása” című tanulmányát Balogh Anikó.

Az átrétegződés a társadalom „állományának” módosulása tehát a művelődés-, műveltségeszmény megváltoztatásához is vezetett, ez mégsem ment végbe olyan ütemben, hogy a nagy realisták, közöttük Ibsen, osztatlan és egyértelmű elismerésben részesülhettek volna. A realisták indulását előlegezte meg Camilla Collett munkássága, akinek romantikus nőábrázolásai már társadalombíráló, realista-gyanús ábrázolás szintjére emelkedtek. B. Bjørnson munkássága – ugyanúgy, mint Ibsené – a nemzeti romantikában gyökerezik, történelmi tematikája vezette saját korának társadalmi problémáihoz. Prózájában a paraszt- témájú elbeszélésekben talált önmagára, de ennél is jelentősebb az az aktuál-politikai és irodalmi tevékenység, amelyet a demokratizálódás élharcosaként cikkei, röpiratai, előadásai révén fejtett ki nem csupán, s elsősorban nem norvég vagy skandináv kereteken belül gondolkodva, hanem Európára is kitekintve (jellemző: amíg Ibsen annak idején a magyar szabadságharcot dicsőítő verset jelentet meg, addig, jóval később, már a Monarchia időszakában, Bjørnson – nem kevés indulattal – a szlovákokat elnyomó magyarokról, az áldatlan nemzetiségi helyzetről ír). Ibsent azért szokás Bjørnson után emlegetni, mert, bár közel egyidőben indultak, arra az időre, amikor előbbi életműve legprogresszívebb, legnagyobb hatással bíró darabjait alkotta, utóbbi már nem tudott felmutatni áttörő alkotásokat, tevékenységét leginkább közéleti szerepében fejtette ki. Ibsen kiszabadulását a romantikus kötöttségek alól, mint több más honfitársa számára is, leginkább a hosszas olasz- és németországi tartózkodása segítette elő. Az addig vajúdos és válsággal küzdő író korábban is meglevő néphagyomány-tisztelete, patriotizmusa, individualizmusa mellé fokozatosan zárkóztatta fel a realista ábrázolás eszköztára. Az igazi váltás A társadalom támaszai 1877-es megjelenésével következett be. A kapitalizmus erkölcstelensége, a nők problémás helyzete itt jelenik meg a korábbi művekhez képest legteljesebben, s immár az Ibseni realista prózaiság hangján. Első analitikus drámájában (Nóra) a cselekményépítés múlt és jelen feszültségét használja ki, miközben szembeállítja egymással a kicsinyes férfitársadalmat a női társ magára ébredő individualizmusával. A Kísértetekben elmélyülnek a konfliktusok, és – alapos társadalomkritikával társulva – megjelenik a természet, a hagyomány illetve a modernség ellentétének ábrázolása. A realista írásmód remeke A vadkacsa, amelyben „az elidegenedés elől hátráló szimbólumtechnika” még inkább elmélyíti az élet összetettségének, rétegzettségének valóságyszerű megjelenítését, s a „többdimenziós” megértés lehetőségét nyújtja. Mindehhez társulva a párbeszédetek polifóniája fontos szerepet kap a léttapasztalatok és létlehetőségek összeegyeztetlenségéről szóló Rosmersholmban. A Hedda Gabler szintén a „nő” drámája, az emancipáció nagy „ébredési” korszakában legalább olyan európai visszhangot

keltett, mint a mára már klasszikusnak tekinthető Nóra. Késői műveiben az önreflexió uralkodik. A Solness építőmester, a Kis Eyolf, a John Gabriel Borkman és a Ha mi, holtak feltámadunk az idős Ibsen szimbólumokkal, egzisztenciális-esztétikai felismerésekkel telített darabjai közé tartoznak. Nagy hatásúak voltak Ibsen lírai alkotásai, bár nem valószínű, hogy a színdarabok nélkül is annyi fordítást értek volna meg. Bár Ibsent nem a prózaírók között tartjuk számon, említését nem kerülhettük meg, hiszen eszme- és hatástörténeti szempontból a legkiemelkedőbb jelentőségű skandináv alkotó.

A. Kielland a modern északi családregény megteremtője, aki „kiváló stílusú elbeszéléseiben és regényeiben átfogó képet festett szülővárosa (..) társadalmáról, a társadalom átrétegződéséről” s külföldön is nevet szerzett alkotásaival. J. Lie regényei Kiellandéhoz hasonlóan a norvég otthonokat mutatják be, a hétköznapi életet, enyhe iróniával. E négy norvég író mellett szokás még említeni A. Garborgot, aki vidéki témájú műveiben a parasztság talajvesztésének veszélyére figyelmeztet. Későbbi, naturalista műveiben pedig – mind témában, mind pedig eszközeiben – már a századvégi európai áramlatokhoz kapcsolódott. Ezekben a klasszikus életművekben találkozunk tehát először a nemzeti realizmus társadalmi célpontú megnyilvánulásaival. Ebben az időben Norvégiában „a szellemi életet az állami bürokratikus intézmények, az egyház, az iskola és bizonyos társadalmi konvenciók elleni harc határozta meg. Nem véletlen, hogy minduntalan felbukkan a lelkész, mint irodalmi figura. A másik központi alak a polgári család asszonya, leánya. Sorsuk, társadalmi státusuk, lehetőségeik felmutatása a legfontosabbnak tűnő irodalmi feladat. Északon a polgári házasság intézménye lett a társadalmi méretű immoralitás jelképe. A férfi és nő kapcsolatában megnyilvánuló kettős erkölcs az új társadalom lényegének érzett képmutatás jelképe lett. A nő előtérbe kerülése természetesen azt is mutatta, hogy a szellemi-kulturális közéletben egy addig passzív társadalmi réteg jelent meg, amely az emancipációért folytatott harcában a progresszív szellemi impulzusokra érzékenyen reagáló új olvasóközönset jelentett.” A sajtóságos norvég polgári realizmust követte az 1880-as évek vége felé kibontakozó naturalizmus, és néhány évre rá a neoromantika korszaka. A társadalmi erőkből való csalódottság, a dánhoz hasonlóan hamis illúziókat keltő baloldali kormány szereplése pesszimista színezetet adott az új áramlatoknak. A naturalizmus felhasználta az örökléstant (A. Skram), és különös módon közvetlen átjárást jelentett az impresszionizmus felé (a „krisztianiai bohémek” naturalistának vallották magukat, de lapjukat Az impresszionista címen adták ki). Az újromantika tagadta az egzakttságot, azt hirdette, hogy „kiszámítható jellemek, típusok helyett irracionális impulzusok, érzések felvillanását, az egyéni tudaton túli világot kell megragadni.” Ezt az irányt képviselte ebben az időszakban Knut Hamsun, és H. E. Kinck. Utóbbi elbeszélései, novellái – finom lelki megfigyelések, érzelm-ábrázolások révén – a paraszti- és hivatalnokrétegek közötti szociális és kulturális ellentétet, a régi uralkodó osztály felbomlását jelenítették meg. T. Andersen munkásságában is keverednek a realista és a romantikus kifejezési módok. A realista, naturalista, újromantikus áramlatok néha egymásnak ellentmondóan, de szinte egyidőben érvényesültek: tükrözték a kor ellentmondásosságát is. Ibsen

szimbolista darabjait például már joggal tehetjük az újromantikus hatás időszakára.

A fentiekben külön tárgyaltuk Dánia és Norvégia irodalmát, de köztudott, hogy a kulturális „átjárhatóság” a skandináv államok között még nagyobb volt, mint a politikai, vagy gazdasági. ”A norvég irodalom éppoly kevésbé választható el a dántól, mint a holland festészet a belgától. Norvégia mindenestül a dán kultúra vonzasköréhez tartozik, hiszen a XIV. századtól a bécsi kongresszusig politikailag is hozzá volt csatolva. Az egyház, a törvényhozás, a művelt rétegek nyelve több száz éven át a dán volt, s az újraélesztés kísérletei csak a XIX. században kezdődtek el, amikor a norvég népnyelv elemeivel gazdagították a dán irodalmi nyelvet. Ibsen és Bjørnson norvéggal átírtak dán nyelven írtak.”

A svéd irodalom skandináv szomszédaihoz képest kissé később bontakozott ki, de mivel a politikai és társadalmi viszonyok és változások nagyban meggyeztek a másik két országgal, a „modern áttörés” Svédország határait is elso-dorta. Dániában és Norvégiában viszonylag korán meghiúsult a skandinavizmus, a sorsközösség felvállalásának eszméje, Svédországban viszont az Európához való felzárkózás jelszava volt. Ezt a későromantikus tendenciát segítette felszámolni elsősorban Ibsen és Bjørnson műveinek megismerése. A naturalizmus és a szimbolizmus közötti átmenetet tette egyenletesebbé a nagy hatású A. Strindberg, akinek életműve egyértelmű lázadás a berögződött társadalmi szerepek ellen. Erőteljes stílusa, szubjektívizmusa, naturalista-prózai beszédmódja megsokszorozza hatását. Drámáiban, e „pokoli lélekszemléken” állandó szerepet kap a nő, akit leszállítva minden eszmény magaslatáról naturalisztikus alapossággal boncol. A nőemancipáció ellenében ironikus-szatirikus, de mélyen tragikus szemléletének alanyául teszi meg a nőt. A szerelemben megbúvó gyűlölet és önzés, férfi és nő állandó harca, a kommunikáció lehetetlensége hatja át számos darabját, s közben „olyan dimenzióba vezet, melyben a hagyományos drámai kellékeket az expreszszionizmus logikájához hasonló álom-fantázia-félelem pillanatnyi impulzusai rendezik újra.” Nincsenek már állandó jellemek, csak „amorf, változó figurák”. A skandináv irodalmakban – egész Európára nézve – különösen érdemes szerep jutott a férfi és a nő konfliktusának ábrázolására. A századforduló időszakának – bizony mondhatjuk – Strindberg legjelentősebb, más társadalmi problémákat is magába olvasztó írásai e témakörben születtek. A Hétben megjelent legtöbb elbeszélés, novella, legyen az bármilyen nemzetiségű író írása, közvetlen vagy közvetett módon, ezt a témát nem kerüli el. Strindberg (drámai és prózai) munkásságával egy időben megalakult egy realista írókból álló társulás, amely „A fiatal Svédország” elnevezést viselte (1882-1888). Közöttük volt G. af Geijerstam és O. Levertin, utóbbi néhány év múlva egy ellenkező áramlat jegyében működött tovább. A svéd újromantikát képviselte V. von Heidenstam, nála később klasszicizáló stílusjegyek mutatkoztak. Strindberg mellett a svéd próza legismertebb alakja Selma Lagerlöf. Újromantikus regénye (Gösta Berling, 1891), a nemzeti hagyományt vitte be az irodalomba, erkölcsi üzenete az önzetlenség eszményét hirdeti, mint a későbbi, tankönyvnek szánt Nils Holgerson (1906-1907) is. A gyermekirodalom és a feminista mozgalom alakja volt Ellen Key, aki elkötelezetten foglalkozott a család-, a gyereknevelés-, a nő- és anyaszerep problémájával is. Realista és

újromantikus átmenetet mutat fel H. Soderberg, aki az urbánus irodalom képviselője volt. Jelentős újromantikus író volt még P. Hellström is.

A skandináv irodalom elsősorban német fordításokon, közvetítőkön keresztül jutott el Európa országaiba, így Magyarországra is (sőt, Amerikába, s fokozatosan a világ minden tájára). Annak ellenére, hogy az irodalmi ügynök szerepét betöltő Brandes franciául tartotta előadásait (Brandes állítólag nem szerette a német nyelvet. A Hét cikkírója szerint ez növelte a népszerűségét, de „értettségét” nem, a németes műveltségű, magyar anyanyelvű hallgatóság előtt. Magyarországi rajongóival viszont német nyelven levelezett a dán irodalmár.) Magyarországon az első Ibsen-recenzió szintén német közvetítésnek köszönhető, „nem az aradi magyar Ibsen-bemutatóhoz kapcsolódik, hanem A vadkacsa és a Rosmersholm 1887-es német kiadását méltatja. Ibsen nem Norvégiában alapozta meg első sikereit, hanem Németországban és Dániában. Sokat köszönhetett német kiadójának, Friedrich Hegelnek (és a koppenhágai Gyldendal kiadónak – Sz.Á.), másrészt a kor híres irodalomtörténészének, Georg Brandesnek.” – írja Balogh Anikó, a norvég-magyar recepciótörténeti munka szerzője. De ugyanakkor Bjørn Andersen munkájából azt is tudjuk, hogy a skandináv irodalmi hatások szaporodásával megnőtt a kedv a skandináv nyelvek, elsősorban a dán elsajátítása iránt. (Magyarországon Szász Elza, Jászai Mari, Görögné Beke Margit és még sokan mások fordítottak skandináv műveket, utóbbi volt az első, aki irodalmi szinten fordított norvégból. Neki köszönhetjük többek között Hamsun regényeinek magyarra való átültetését.)

(Részlet Szabó (Bancsik) Ágnes A skandináv irodalom fogadtatása Magyarországon a századfordulón c. szakdolgozatából. Károli Gáspár Református Egyetem Budapest 2004)

Szabó (Bancsik) Ágnes önmagáról

1972-ben születtem, Ibrányban nőttem fel, Debrecenbe jártam (egészségügyi) szakközépiskolába, Budapestre egyetemre. Angol-magyar szakon végeztem. A középiskola után Debrecenben norvég fiatalokkal együtt önkéntesi munkát láttam el, majd egy fél évig ugyanezt végeztem a norvégiai Hamarban a

Keresztény Ifjúsági Egyesület (KFUK / KFUM) keretein belül.

Az egyetem elvégzése óta Szentendrén nevelem gyermekeimet és tanítok.

Kovács katáng Ferenc**A frontoktól a nyitottságig és a sokféleségig
Norvég próza az 50-es évektől napjainkig**

Érdemes lenne időben egészen 1945-ig visszalépni a norvég prózáról készített írásban, de terjedelmi okokból csak a 80-as és a 90-es évekről szölok bővebben, s vázlatosan érintem az előzményeket.

Mint a legtöbb tanulmányban, ebben is kimaradnak nevek, jelentős művek, de a cél az, hogy az olvasó megismerje a főbb irodalmi tendenciákat, irányokat s hogy nagyjából összefüggő irodalmi kép álljon össze. A jelentős, idősebb írógenerációt bemutató életrajzi munkákat, az ifjúsági irodalmat s a Norvégiában különösen népszerű krimi nem érintem e munkában, s a költészettel is csak egy másik tanulmányban foglalkozom.

Úgy tűnik, a norvég irodalom megújulását a 60-as években debütáló íróknak köszönhetjük. Később, a 70-es években különböző politikai csoportosulások jöttek létre. Céljuk az volt, hogy az osztályharcról, a proletárdiktatúráról szóljanak a munkásosztályhoz. Egyes írók pedig a női egyenjogúságot tűzték tollhegyre, illetve alkottak igazi "női irodalmat". Ezek a csoportosulások, illetve írók igyekeztek elhatárolódni az amúgy többségben lévő másként gondolkodó íróktól, tendenciáktól. A 70-es évekre így is a nem túl hízelgő "a szociálrealizmus, a női egyenjogúsági mozgalom évtizede" jelző ragadt. Míg a szocreal stílus politikailag egysíkúsította a 70-es évek irodalmát, addig a 80-as években pont az ellenkezője történt. Feltámadt a kísérletezés és a másságra törekvés. Ugyanakkor az irodalom jobbító szándéka is visszaszorult a médiák által uralt világban. A 80-as években tört be a színvonalas krimi irodalom és hódított el egyre több olvasót magának. Talán még a novella és a kispróza feltámadása is erre az évtizedre tehető. Legalábbis ezt mutatja, hogy az addig kizárólag regényekre adott irodalmi díjak közül kettőt novellagyűjteményért adtak (Øystein Lønn-nek, Kjell Askildsennek).

Az 50-es évek

Kjell Askildsen, Bergljot Hobæk Haff és Kjell Aukrust meglehetősen különböző írók, mindhárman az 50-es években kerültek be az irodalmi életbe. Abban az időszakban bontakozott ki az egyre több modern elemmel gazdagodó pszichológiai realista irodalom. Úgy a realista, mint a modern irodalomban nagy volt a kötődés a második világháborúhoz, és a háború utáni időszakhoz. A témák és a motívumok egyaránt kapcsolódtak a lét kérdéseihöz; hangsúlyozottan vállalva a bűntudatot, és a felelősséget a múltért és a jelenért. Allegórikus és szimbolista regények születtek (például Tarjei Vesaas /1897-1970/ Huset i mørket /Ház a sötétben) és olyanok, ahol felbomlott az időrendi sorrent, ahol a mesélő személye szeszélyesen váltakozik, ahol a hihetőség különböző szintjein ütköznek a valóságelemek a fikciókkal (mint pl. Johan Borgen /1902-79/ Jeg /Én, 1959 c. regényében). Míg Askildsen és Haff hagyományos realista regényekkel indított,

addig a multiművésznek számító író, rajzoló, népi humorhagyományt közvetítő Kjell Aukrust megalkotta a máig emlékezetben élő meseszerű regényalakjait.

Iskolázottság és radikalizálódás, a 60-as évek

Számos ma élő és alkotó író a 60-as években lépett a nyilvánosság elé. Közös bennük, hogy a háborút, a német megszállást fiatalon, vagy egyáltalán nem érték meg. Még fontosabb talán, hogy egy fejlődő gazdaságban, jobb tanulmányi lehetőségek között nőttek fel. A 60-as évek iskolareformja lehetővé tette a 12 éves iskolázottságot, több férőhelyet a főiskolai, egyetemi képzésben. A nőknek alapvetően megváltoztak a lehetőségeik az iskola- és a szakmaválasztásban, ami megalapozta a 70-es évek nőmozgalmainak és nőirodalmának a kibontakozását.

A norvég otthonokban általánossá vált a televízió, ami a szobákba varázsolta a világ fontos kultúreseményeit és nem utolsósorban a vietnami háborút és a Varsói Szerződés tagállamainak bevonulását Csehszlovákiába, az amerikai, a párizsi, a bonni diákok lázadását. Felbomlott a norvég otthonok nyugalma, amit nem tudott megtenni a rádió, megtette a televízió. Létrejött egy kicsi, de nagyon tudatos radikális réteg a háború utáni generáció fiataljaiból. Oldalvizen a páholyban ülő irodalmárokkal ellenzékben lévő, kritikus új irodalmi csoportosulással. Politikai színezetű irodalmi viták alakultak ki, ami teljességgel ismeretlen volt addig Norvégiában.

Az írók és a könyvpiac helyzetét gyökeresen megváltoztatta a könyvklub-hálózat kialakulása, aminek keretén belül minőségi irodalom került az egyre vásárlóképesebb olvasók kezébe. Az állam pedig kötelezettséget vállalt minden kiadott szépirodalmi műből adott példányszám felvásárlására a könyvtárak, iskolák, intézmények számára.

A 60-as években jelentkezett generáció meghatározója lett a 70-es évek irodalmának s ez a szerep máig is hat. Nem alkottak csoportosulást, de sokan közülük a Profil című folyóirathoz kötődtek. Egyesek közös programja a modernizmus, a kísérletezés továbbgondolása volt a fantázia, valamint a mítoszok fokozott bevonásával. Mások azonban hamar hátat fordítottak ezen irányzatnak, s a hétköznapiakat hozták irodalomközelbe. Dag Solstad így írt erről 1967-ben:

"Szárnyakat képzeltünk a kávéskannára. A munkahelyünkön szárnyakat rajzolgattunk, és esténként erről diskuráltunk és összehasonlítottuk őket. Mígnem egy reggel arra nem ébredtünk, hogy örökre be kell fejeznünk az álmodozást. Elköteleztünk lettünk a realizmus iránt és kijelentettük: Mi nem akarunk szárnyakat álmodni a kávéskannára. Mi nem akarjuk a tárgyakat madarakká és virágokká változtatni. Azt akarjuk, hogy a kávéskanna legyen kávéskanna, álljon a reggelizőasztalunkon alumínium fényesen, gőzölgő kávéval tele." Dag Solstad (szül. 1941.) prózagyűjteménnyel jelentkezett 1965-ben. Irr! Grønt! (Mélyzöld! Zöld!,1969) című első regénye szerelmi háromszög történet, egyben alapos tanulmány is szerepekről és szereplőkről.

Geir a Frognerparkban sétált. Fiatal tanár világos gabardin öltönyben és selyemkendővel a nyaka körül. Céltalanul bolyongott a nagy

fák alatt a pázsitok közötti ösvényen. Nedves, homokos talaj sercegett a talpa alatt. Az óriási fakoronák impozánsnak tűntek. Törékeny, vékony, sárgászvörös leveleiket hamarosan elhullatják. A fű zöld és csúszós volt az éjszakai eső után. A virágok a sötét földre feküdtek a téglalap alakú ágyásokban. Elhullott, kifakult szirmok tapadtak a közeli bokrok ágain.

A Nap alacsonyán, ferde szögben állt a sűrű felhők között a nyugati égbolton. Szürke és különösen tiszta fény pihent a fák felett. Nyugalom. Béke. Turisták nyakukba akasztott gépeikkel Gustav Vigeland szobrait fényképezték. Idős emberek sétáltak körbe, vagy ültek mozdulatlan a padokon, szürke, ráncos arccal, egymás mellett, mint galambok a villanydróton.

Gyerekek futottak el mellette, csörömpölő iskolatáskákkal a hátukon, az elkoszolódott tó felé, a didergő kacsákhoz, megetetni velük az iskolai uzsonna maradékát. Pázsit. Fák. Zöld bokros park, melyben sötét árnyék lakozik, sötét árnyék minden gyeptéglában, sötét a zöldben, sötét minden dologban, sötétség, mindeneket körülölelő sötétség.

Mielőtt bement a parkba, Geir Brevik sokáig állt és nézte a teniszezőket a parkhoz tartozó pályákon. Középkorú, részben idősebb urak, valószínűleg igazgatók, irodavezetők, üzletvezetők, akik minden nap egy órát játszottak a kollégáikkal, hogy edzésben tartsák magukat. Magas rácsron belül tartózkodtak (magas ketrec választotta el őket azoktól, akik kint az utcán voltak és akik, noha meglepően kevesen voltak ebben a napszakban, szívesen megálltak nézni azokat, akik belül tartózkodtak). Ott oda-vissza rohangáltak fehér ruhában, teniszütővel a kezükben, a háló mindkét oldalán, labdára vadászva. Testük megereszkedett, combjukon lötyögött a bőr, a vérerek kidülledtek. A karok, az arcok hasonlóak a combokhoz. A fénylő fejtető barnán csillogtak. Mozdulataik a jól látható pályavonalak között eléggé kifogástalanok voltak, de nagyon lassúak, lihegősek, ezért nem tűntek elégánsnak. Mint a lassított filmeken. Az igazat megvallva úgy tűnt, mintha mindenféle furcsa bakugrást végeznének a vörös salakon. De a labda átszállt a háló fölött, csattant mikor az ütővel találkozott, pang, pang. Geir elragadtatva bámszködött. Hamisnak tűnt, amint ezek a tekintélyes, elfoglalt vezetők a ketrecben naponta próbálták utánozni – egy órára – a fiatalokat. Hallatszott a beszédükön, amint liheve rohangáltak a vörös salakon a fehér pályavonalak között, fehérbe öltözötten, labda után hadonászva. Mikor bevittek egy jó ütést, fénylő fejük fölé magasra dobták az ütőt, lelkendezve, fiatalos hangon átkiabáltak a kollégához; riktó kontrasztban állt a visszerekkel és a petyhüdt combokkal. "Te, ez isteni klassz, tutira jó ám". A beszédük tele volt zsargonnal. Megpróbálták majmolni fiaik beszédét, kifejezésmódját és tesztmozgását. Megpróbálták felidézni saját ifjúságukat és főleg próbáltak spontánok, örvendezők, játékosak lenni, miközben kifulladásra rohangáltak oda-vissza a háló mindkét oldalán, háttal a magas drótkerítésnek. Nagyon vicces volt. Geir sokáig állt és nézte őket, mielőtt fejszóvalva bement a parkba a turisták közé. Főleg nők voltak ott, és

öregék. Sétálgattak körbe, vagy ültek szorosan egymás mellett a padokon és bámészkodtak. Geir járkált le-fel az ösvényeken újra és újra. Két órája volt még a találkáig Brit Winkellel. Járkált le-fel, és minél többet ment, annál jobban rabja lett a kényszernek, hogy a virágágyás és a füves terület közötti ösvényeket járja, a fák alatt, a bokrok mentén. Úgy tűnt számára, mintha létezne valami minta. Egy rejtett minta ott körülötte. Minta, amit ha megtalál, akkor abban menni tud és menni fog élete végéig, meghatározott ritmusban, meghatározott rend szerint. Nap-nap után fog körbe járni, akár évekig, mint egy gép, előírt rend szerint. Igen, csakis saját rendje szerint, a Rend, amit nem más, hanem ő talált ki. Maga alkototta rendszer saját használatra. Meghatározott ritmusú játék, a sajátja, a részévé lesz, kiszállni belőle nem lehet. Így ezen szabályok játékszere, rabja.

Elragadta a gondolat. Kidolgozni a játékot, megtalálni az önmaga által felállított előfeltételekből a ritmust, géppé lenni. Játék az univerzumban. De aztán megjijedt saját gondolataitól. Félelem fogta el, szíve a torkában dobogott. A lomb. A ferde napsugarak. A játék. Saját világa. Szörnyen izgatott lett, belátta, hogy megtehetné volna, képes lett volna rá, ragyogó gondolat volt - megremegett bele. Órájára nézett. Brit Winkelre várt. (részlet a *Mélyzöld! Zöld!* című regényéből, 160-162. oldal. Dag Solstad: *Irr! Grønt! Aschehoug 1969, Oslo*)

A mozgalmi 70-es évek

Solstad, Espen Haavardsholm és Knut Johansen már a 60-as évek végén arra az álláspontra jutottak, hogy az akkori politikai körülmények között az embernek választani kell a barrikád két oldala között és ott helyt kell állni. 1971-ben megjelent Solstad könyve Arild Asnes 1970 címmel egy fiatal íróról, aki kezdetben marxista-leninista volt, majd később a maoizmus tanaihoz pártolt, amiben végre megtalálta ideálját. S nemcsak a fikcióban, a regényben történtek ilyesmik, hanem a hetvenes évek fiatal íróinak nagy részével is. Ha megcsömörlöttek az ml-től (marxista-leninista hívők), akkor Mao tanai által vezetve, gyakorlati tanácsaival felvértezve szembe fordultak a nagyhatalmakkal, a Szovjetúnióval, az USA-val.

Nem kis kockázat a 70-es évek szocreál irodalmában nem norvég olvasót kalauzolni, hiszen sokan asszociálnak szélsőséges idealistákra (Bader-Meinhof), diktátorokra (Sztálin), Brezsnyevre, stb. A norvég ml-esek ugyan az amerikai és európai diákmozgalmak hatására szerveződtek, de sajátos norvég profillal. Nem voltak ugyanis hagyományos kelet/nyugat séma követők. Sokan közülük gyűlölték Brezsnyevet és a Moszkva-kommunistákat. De ha egy külföldi olvasó pl. Dag Solstad 80-as, 90-es évekbeli könyveit olvassa, fel kell benne fedeznie az iróniát, a főszereplő kritikus viszonyát a forradalmi 70-es évekhez. Ez az irónia nemcsak a szocreálosokat veszi célba, hanem mindenkit, aki valamilyen szélsőséges dolog mellé áll. Az Arild Asnes 1970 c. regényt követték mások másféle regényei is, amik nemcsak a politikai elkötelezettséget hirdették, hanem

egyenesen a proletáriátus hatalomátvételét sürgették. Tor Obresta írásai Sauda! Streik! (Szauda! Sztájkra!, 1972) és a Stå på! (Tarts ki!, 1976) konkrét munkás témákat tárgyaltak. Az első tekinthető dokumentum regénynek, ami igen jellemző formája volt az akkori szocreál alkotásoknak. Említendő példa Dag Solstad dokumentarista trilógiája Svik címmel (Cserbenhagyás, 1977-80), mely történelmi tények felhasználásával szól arról, hogyan hagyták cserben a szociáldemokraták a munkásságot.

Espen Haavardsholm regénye a Historiens kraftlinjer (A történelem elektromos távvezetékei, 1975) azt meséli el, hogyan tér meg egy munkásfiatal az ml-esek közé. Mindez egy albániai utazás hatására történik a főhőssel. S ez a regény nemcsak a 70-es évek egyik legjelentősebb alkotásainak egyike, hanem fontos kordokumentum is.

Ki volt Gunnar Haram?

24 éves transzformátorszerelő Sarpsborgból. Négy gyerek közül a második, sunnmøringi rokonsággal, képzettsége szerint villanyszerelő, elvált, független, szabad férfi. Rövid, fiatalkori házasságából van egy négy és fél éves fia, akit sosem látott. Tagja volt a "Vas és acél" nevű szervezetnek, 1972-ben nemmel szavazott az Európai Gazdasági Közösségre. A munkáspárt és a szocialista párt között ingadozott az 1973-as parlamenti választásokon és marxista-leninista alaptanfolyamra járt 1973-74 telén - de sosem vonult fel május 1-én. Apja szerelő volt a Borregaard papírgyárban, anyja háztartásbeli, a lánytestvér gyógytornász, a fiútestvérek újoncok voltak a légierőnél és a tengerészetnél.

Ő lehetett volna más, de az lett ami, ott bent az anyja méhében 1949 tavaszán és a méhen kívül az évek során. S az évek bizony elrohantak.

Mit akart ő tulajdonképpen Albániában?

Látni akarta közelről, hogy mi az a proletárdiktatúra. Mellesleg Gunnar Haram ezen a nyáron el akart szabadulni Sarpsborgtól és Norvégiától. Bár még fiatal volt, úgy érezte, hogy az idő kifut alóla - s ha nem akar önpusztítóvá válni, meg kell találnia a helyes utat az életben.

Honnan ered az önpusztítási vágy?

Mitől van, hogy fűtyül az életre?

Ki áll e mögött és vigyorog, amikor önmagával viaskodik?

Gunnar Haram nem tudta, csak azt, hogy erősen égett benne a pusztítási vágy, és hogy ez a fajta vágy valamilyen módon összefügg azzal, hogy nem látott semmilyen célt sem, amit a magáénak tudhatott.

Munkába járt. Pénz keresett. Megszerezte magának a kedvére valót. Jól élt.

De valami nem stimmelt. Nem önmagáért dolgozott. Nem a saját osztályáért. Egy idegen osztálynak, egy idegen hatalomnak. Azt

szónokolták, hogy munkások által irányított országban él. De Gunnar tudta, hogy elnyomott országban él, olyan országban, ahol idegen osztály uralkodik.

Honnan tudta ezt?

Már akkor tudta, amikor még fiatal srác volt. Amikor az erdőben, egy irtáson az elektromos távvezeték zümmögését hallgatta. Tudta, hogy ezt az elektromos áramot olyan emberek szelidítették meg mint ő. Az elektromosság, az erőművek gazdag országgá tették Norvégiát - az elektromosság, amiről a szakiskolában tanult, az elektromosság, ami a szakmája volt és tudott róla valamit - ez az elektromosság az ő osztályának a tulajdona. A munkásemberek húzták ki a vezetékeket, robbantották a hegytömeget, falazták a vajatokat, építették az erőműveket, szerelték össze a turbinákat.

Az elektromos áram azoké, akik a munkát elvégezték.

Magától értetődő és ugyanakkor érhetetlen. Ebben az országban idegen hatalom sajátította ki a generátorokat, idegen osztályé volt az erőmű. Ez a hatalom munkásruhába öltözött és szociáldemokratának nevezte magát. A tőke érdeke volt, hogy így legyen.

Egy szép napon ez a hatalom elveszti az ellenőrzést a norvég nép felett.

Hogyan? Ezt még nem tudta. Maga is munkásruhába bújva támogatta a kapitalista államot, a szociáldemokrata államot. Sosem hitt benne, de más alternatíva hiányában ő is támogatta. Ily módon szemlélte azokat az embereket, akik szintén támogatták. Látta, hogy szemet hunynak. Feladták, nem léptek tovább. Nem hittek semmilyen változásban. Nem álmodtak a jövőről. Magukat óvták, a cselekvést másra hagyták.

Nem értette őket, a munkásembereket, akik azt hitték, hogy Norvégia a saját államuk. Nem értette őket, a munkásembereket, akik azt hitték, hogy Norvégia a szociáldemokrácián keresztül a saját államukká válik.

Mert hitvány dolog becsapni önmagunkat. Az ember vagy elfogadja, hogy elnyomott társadalomban él és alkalmazkodik ehhez, vagy kiköveteli magának a hatalmat a maga építette elektromos távvezeték felett. Találja meg a lehetőséget a hatalom átvételére. A szociáldemokraták már megpróbálták és kudarcot vallottak.

Még hátravan megvizsgálni azt, hogy létezik-e valamilyen más út.

(részlet A történelem elektromos távvezetékei című regényéből, 17-19. oldal. Espen Haavardsholm: Historiens kraftlinjer, Gyldendal Forlag, 1975, Oslo)

Bizonyára lehet gúnyolódni a norvég irodalomban főszerepet kapott proletáriátus naív forradalmi vízióin, de ne feledjük, hogy a művek egy része ugyan kihullott az idő minőségszelektáló rostáján, de szerzőik, a 70-es évek kultúrradikális hangadói ma a legfontosabb posztok tulajdonosai Norvégiában: mint írók, kritikusok, konzulensek, mint kiadói szerkesztők, osztályvezetők és

igazgatók. A Marxista-Leninista mozgalom Október néven létrehozta saját kiadóját, mely ma is működik és minőségi irodalmat ad ki. Példának említsük az 1996-os és 1997-es listájukról Askildsen, Edvard Hoem, Dag Solstad és Tove Nilsen írókat. Ezek a szerzők ma nagyobb olvasótáborral rendelkeznek, mint húsz évvel ezelőtt.

Olvasótáborra talált, élettől duzzadó „nőirodalom”

Párhuzamosan a 70-es évek szocreál irodalmával egyre nagyobb olvasótábort szerzett magának az ún. nőirodalom. Valószínűleg többet tudott nyújtani olvasóinak, mint a férfiak marxista-leninista irodalma. A művek egy része ugyan szintén szocreál stílusú, de színesebb témaválasztásával, problémakezelési módjával elútt a sémáktól. Központi témájuk a szabad abortusz (1978-ban került bevezetésre), a lesbikus párkapcsolatok (Tove Nilsen: Aldri la dem kle deg forsvarløst naken /Sose engedd magad kiszolgáltatott-meztelenre vetköztetni/, 1974 és Helle og Vera /Helle és Vera/, 1975) és a munkahelyi nemi megkülönböztetés konfliktusai (Toril Brekke: Jenny har fått sparken /Felmondtak Jennynek, 1976) és Mari Osmundsen: Vi klarer det/Megoldjuk, 1978). Nilsen is és Osmundsen is felvállalta, elkötelezte magát a nőmozgalmi és a baloldali radikális elveknek. Míg náluk a témaválasztás és az elkötelezettség a domináló, addig Liv Koltzov munkáit irodalmi ambíciók is vezérlik (pl. Historien om Eli /Eli története, 1975). Bjørg Vik 1963-ban debütált, és talán ő kötődött a legjobban a 70-es években írott novelláival, drámáival a "nőirodalomhoz". Szociális környezetükben vizsgálja individuálisan kezelt figuráit. Írásai feltárják, hogyan alakul a lányok és fiúk szerepe a csecsemőkortól a felnőtté válásig a neveltetésük, a szociális köznyezetük hatására, hogyan jutnak különböző szerepekhez az elvárások, és a kulturális szokások eredményeként. Mint a legtöbb író, idővel ő is bizonyos fokig elfordult a nőmozgalmaktól. Egy 1986-ban írott novellája egyenesen hódolat a férfi nem előtt (En gjenglemt petunia /Otffelejtett petunia, 1986). Ezt elképzelhetetlen lett volna publikálni a 70-es években. Bjørg Vik munkáit nehéz idegen nyelvre fordítani. Nyelvezete ugyan hétköznapi és egyszerű, de metaforákkal átszőtt viszonya a szereplők pszichéjéhez különös képalkotást eredményez.

Gerd Brantenberg regénye mesészerű, ironikus stílusban mutatja be a társadalom viszonyát a szokatlan nemi szerepekhez (Egalias døtre/Egalia lányai, 1977). Nagy sikert aratott vele Németországban, de hogy Norvégiában nem, ez azt is mutatja, hogy Norvégiában mennyire van/volt nagy szerepe az előítéleteknek.

- Nem értem miért elégedetlenkedsz, mondta Rut Bram a fiának, miközben fel-alá járkált a szobában. - Minden nemek közötti megkülönböztetés megszűnt. A férfiak tehetnék pontosan azt, amit a nők, ha rászánnák magukat.

Elvileg semmi akadály nem volt annak, hogy bárki bármi lehessen Egáliában. Az Alapítóanyag a Demo-tanácsban elfogadtak egy szigorú alaptörvényt, miszerint Egáliában mindenkinek örök időkre biztosított

joga van mindenhez.

Milyen jogaik vannak a nőknek manapság, amikkel a férfiak nem rendelkeznek? kérdezte magát Rut. - Egy férfi az lehetne, ami csak akar, ha hajlandóság lenne benne. De ez az, ami nincs. A férfiaknak nincs ambíciójuk! Rut Bram itt szándékosan szünetet tartott. Mintha szüksége lett volna arra, hogy elfogadja magától ezt az érvet: a férfiaknak nincs ambíciójuk. A férfiak legszívesebben otthon maradnának. Maradjanak! A férfiaknak rossz a lelkiismerete és azt hiszik, hogy nincs értéke a munkájuknak. Az, amit otthon csinálnak, ezerszer, érted Petronius, ezerszer értékesebb, mint amit a nők csinálnak, papírokat tologatnak, értekezletekre járnak, s az ország fontos ügyeiben hoznak határozatokat, mint én is. A férfiak munkája értékesebb. Alapvetőbb. Ezen kívül a férfiak felelősségteljesek, a legalkalmasabbak arra, hogy gondoskodjanak a gyerekekről. A felelősségteljesek gondoskodjanak a gyerekekről. Jól érvelek, gondolta magában Rut.

- De, ha olyan értékes a férfiak munkája, miért nem kapnak érte fizetést? – pattant ki a fiú fejéből, mintha azelőtt nem gondolt volna ilyesmire.

Anyja egy pillanatra elcsendesedett. Teljesen. De ez a kis idő is elég volt, hogy millió ellenérvet találjon Petronius kérdésére. Fizetség? A fiú agyára ment valami. Fizetség? Honnan lenne rá pénz? – kérdezte magától. És különben is van a férfiaknak fizetségük. Nem esznek talán? Nem alszanak puha ágyban? Amúgy is túl vannak fizetve, mert még biztonságot, szeretetet és melegséget is kapnak. Amúgy pedig nem logikus, hogy a férfiak, akik azt akarják, hogy a családapák kiszabadulhassanak otthonaikból, ugyanakkor fizetést követelnek azért, mert otthon maradnak. De ha fizetést kapnak, otthon is maradnak, ahonnan életre halálra el akartak menekülni. Fizetség?! Nem, ez a Petronius nem tudja, hogy mit beszél.

Petronius belátta, hogy valóban elvetette a sulykot. Csak egy röpké gondolat volt. Csak azért, hogy bosszantsa az anyját. Motyogott valamit. Jól van, jól ..., de mi van akkor a dolgozó osztállyal? kérdezte - s örült, hogy erre terelhetette a beszédet. Anyja úgy gondolkodik, mintha mindenki a felsőosztályhoz tartozna. -A férfiak a barakknegyedből minden nap munkába járnak, plusz vigyáznak a gyerekekre, amikor hazamennek. Velük mi van? Ők a többség! Mi lenne, ha mind levonná a következtetést Rut szavaiból, és egy szép napon otthagyná munkahelyét, mondván: "Nem, nem megyek többet munkába, hiszen sokkal értékesebb és alapvetőbb dolog otthon lenni és a gyerekekre vigyázni!" Jóllehet nem kapnának érte fizetést, amiből megéljenek. Még akkor sem, ha millió érv szól is amellet, hogy kapjanak. Igen, éhenhalnának, természetesen, miután nem lenne mit enniök. Pedig csak mit csináltak? Azt, ami alapvető és értékes.

Bram eleresztette füle mellett a gúnyos megjegyzést. Igen, helytelen, nagyon helytelen, hogy az alsóbb osztálynak keményen kell dolgoznia. Ebben egyetértettek. A fiú is így gondolta. De ki dirigálta őket? - támadt Petronius. Kik voltak a vezetők, az ellenőrök, a főnökök, a felügyelők a

takarítóbrigádokban, az építőbrigádokban ... Igen, igen, igen, igen, IGEN! Mintha Rut nem tudná, hogy a vezetőség kizárólag csak nőkből állt. Majd pont a fia fogja felvilágosítani erről.

-De mielőtt fölvázolták volna az alapvető különbségeket a férfi és a női természet között, nem bíztak abban, hogy meg tudnak alkotni egy társadalmilag helyes és igazságos munkamegosztást a nemek között - érvelt Rut.

- De ki mondta azt, hogy nemre alapozott munkamegosztás kell? - Petronius nem adta fel.

Rut Bram majdnem jókedvre derült és türelmesen elmagyarázta, hogy a történelem igazolta, hogy KELL a nemre alapozott munkamegosztás, és KÉSZ!, így ezt különösképpen nem is lehet megkérdőjelezni. ... Vagy igen? - kérdezte. S hogy a fiú nem válaszolt, az anya úgy vélte, hogy érvei hatottak.

Rut kicsit megenyhült. Tulajdonképpen kedves a fia. Legbelül tudja ő, hogy az anyáknak van igaza. Annyira nem ostoba az ő fia. És egyáltalán nem baj, hogy kicsit fellázadt. Kell egy kis tartás a férfiakban is. A fiához lépett és a vállára tette a kezét.

- Úgy érzem dicséretes, Petronius, - mondta az anya. Őszintén és szeretettel nézett a fiú szemébe. - Dicséretes, hogy ennyi mindenen töröd a fejed. Hogy önálló véleményed van a dolgokról ...

(részlet az Egália lányai c. regényből, 209-211. oldal - Gerd Brantenberg: Egalias døtre, Aschehoug Forlag, 1977, Oslo)

Brantenberg stílusa elütrött kora uralkodó szociárealista és didaktikus attitűdöktől, aminek az volt a célja, hogy a népet a "helyes" útra terelje. Mások is kerestek új utakat, kísérletező, megújító formákat, mint pl. Kjartan Fløgstad és Cecilie Løveid.

Megújulás

Kjartan Fløgstad (szül. 1944.) 1978-ban megkapta a Nordisk Råd (az Északi Tanács) Irodalmi díját a Dalen Po (A Po völgye, 1978) című regényéért, amely a mindennapok misztériumát, a különböző irodalmi stílusokat, a beszélt nyelvet, a triviális-mágikus realizmust vegyíti egybe. Itt is a munkásosztály tagjaival találkozhatunk, azokkal, akiket a kor írói oly előszeretettel ruháztak fel forradalmi eszmével, ambícióval. Fløgstad maga is öntudatos, radikális író, de nagyszabású elbeszélései és intrikái úgy olvasandók, mint a szocreálon és alkotóin való ironizálás.

Cecilie Løveid (szül. 1951.) jutott talán a legmesszebb a prózát megújítandó kísérletezésben Sug (Örvény, 1979) című regényében, ahol tipográfiai manipulációk mellett szövegmontázssal is találkozhatunk, és utalásokkal különféle irodalmi alkotásokra, történetekre, szerzőkre, más művészeti alkotásokra: szobrokra, festményekre, rajzokra, fényképekre, zenére,

ésatöbbi, ésatöbbi. Løveid később színdarabok, rádiójátékok írására tért át, ahol jobban tudta integrálni a figurális művészetet és a zenét, a láthatót és a hallhatót. Maria Q c. színdarabja Vidkun Quisling feleségéről szól s nagy figyelmet keltett szélesebb olvasórétegekben, ami meglepő a norvég újkori drámatörténetben. Måkespisere (Sirályevők) c. rádiójátéka 1983-ban Prix Italia díjat nyert.

3. jelenet

Kristine:

Apám munkanélküli. Anyám mosónő, körmöt vágnia sem kell, elkopnak azok maguktól. Én tizenégy, tizenöt, tizenhat évesen számlakihordó. A cipőm kopott, de a lábam szép. A nappali díványán ülök. (Banjozene és ének, a szomszédban mulatozás) A bútorok teljesen olyanok, mintha porból készültek volna. A könyvespolc? Apának el kell adnia Schönberg Erken Szakácskönyvét. Ez az egyetlen, ami olvasnivalónk még maradt. Amikor apa eladta a bőrkötésű Björnsont és Ibsen Összesét... Micsoda lakoma lett az árából! ... Valakik enyelegnek a szobám falán túl. (Kuncogás és vihogás.) Tudom ám, mit csinálnak!

(szünet)

(felolvas) Pisztafia fagy (glace á la creme aux pistaches)

(Zene)

Szeretem olvasni a szakácskönyvet. Eddig az volt a legizgalmasabb rész, hogyan szűrjük le az állatot, hogyan perzseljük le a baromfi tollát, hogyan nyakazzuk le a libát...

Remeg a gyomrom. Én is odaát akarok lenni. A tapétának simulnak. Én is táncolni akarok.

(Fecsegés, vihogás a fal túloldaláról)

(Zene)

Én is velük akarok lenni!

4. jelenet

(Komppal a fjordon át. Motorzaj és sirályok)

Kristine:

Fázom. A legalacsonyabb vagyok a városban. A legalacsonyabb sorban. Számlakézbeseítő. Ezalatt már csak a vízbefűlés van.

Mellettem: Kalapok! Kuttyák! Felöltők! Asszonyok! Vagányok!

Rossz lányok! És ... a színházigazgató!

Színházigazgató:

Elnézést, mondott valamit?

Kristine:

Nem. Csak hangosan gondolkodtam.

Színházigazgató:

Szóval egy álmodozóval van dolgom?

Kristine:

Álmodozó. Túlságosan is.

Színházigazgató:

Szokott Ön sirályt enni? Kitűnő étel. Maga a szabadság, egyenest a fellegekből. Puff!

Kristine:

Soha. Soha az életben.

Színházigazgató:

Előítélet. A nép előítélete. Az ember soha ne mondja azt, hogy soha. Az ember mondja mindig, hogy mindig.

Kristine:

Mindig?

Színházigazgató:

Tulajdonképpen elég vékonynak és sápadtnak tűnik... kap Ön elég ... szeretetet?

Kristine:

Fel kell mennem Kalfaretre egy orsó cérnával, egy asszony rendelte ... fehér ... cérnát...

Színházigazgató:

Őn megéri egy nap ... hogy sirályt szeretne enni ... s miért? A szabadság örömeért vagy mohóságból vagy ... a keserű inség ...?

Szereti a galambot, vagy a foglyot?

Kristine:

Gondolkodjunk ... ne vágyakozzunk mindig egy másik valóság után.

Erken:

Az én nevem Henriette Schönberg Erken. (szünet)

Én úttörő munkát végzek a norvég háztartások ügyében. A háztartás gazdaságos vitele a háziasszony ügyességétől függ, hiszen sehol máshol nem lehet ésszerűbben spórolni és ésszerűtlenebbül pazarolni, mint a konyhában. Ha az ember háziasszony, komoly hivatást vesz a vállára. Fakanállal és kötényben!

Kislánykórus:

Maradj gyerek, Kristine

ameddig csak tudsz

ettől leszél

még eszesebb

(vihogás)

Kristine:

Tizenhat, tizenhét évesen. Gyakran azt se tudtuk, honnan fogunk ennivalót szerezni.

Kislány:

Hazudsz, mint a vízfolyás, Kristine.

Kristine:

Sztrájk, munkanélküliség. Apám a sztrájkolók vezére volt a

vasútnál. Igazából nem emlékszem utcai összeütközésekre, mert engem vidékre küldtek a nagynénikhez. Halon és tejszinen hízlalni. Lakott ott egy fiatal halász, Nicolay. Csalival a horgán sirályokra vadászott. Azt mondta, várni fog rám, a rakpanton fog örökké állni.

(részlet a Sirályevők c. rádiójátékából, 23-25. oldal. Cecilie Løveid: Måkespisere, Gyldendal Norsk Forlag 1993, Oslo)

Tor Åge Bringsværd (szül. 1939.) a 60-as évek óta írta társadalmi érdekltségű, pszicho- és tudományofantasztikus regényeit, melyekben megkérdőjelezte az igazságról alkotott általános véleményét. A középkorban játszódó sorozatota a Gobi-könyvek: Barndommens måne (A gyermekkor holdja, 1985), majd a Baghdad (Baghdad, 1997) címűekben a hétköznapi életünk mindennapos problémáinak megválaszolására legendákat, mitoszokat, vallási történeteket hív segítségül. A lét kérdéseit feszegeti, a szerelem relytjét, a gonoszág eredetét. Ebben előfutára Jostein Gaarder 90-es évekbeli filozofikus-meszerű műveinek.

Egyébként az írók nagy része a 70-es években járta a maga útját, részben az érdeklődés középpontjában álló szocialista realisták, részben a minőségi irodalmat hozó nőmozgalmisok árnyékában. Bergljot Hobæk Haff (sz. 1925) pl. munkássága során hol realista, hol allegórikus/szimbolikus regényeket írt. Finn Carling (sz. 1925) már korán jelentkezett egzisztencialista témáinak stilizált megformálásával. A nagyon népszerű Anne-Karin Elstad (sz. 1938) pedig történelmi regényeivel, a nők szociális problémáit tárgyaló könyveivel tűnt ki. A másutasok közül felsorolunk még néhányat: Stein Mehren, Arild Nyquist, Kjell Erik Vindtorn, Lars Saabye Cristensen.

Realizmus és fantázia - nyitottság és sokféleség

Már a 80-as évek kezdete előtt felmerült a kérdés, mit hoz a jövő, mi lesz az új irodalmi trend. Egyesek szerint az emberi élet központi és alapvető kérdései: a szerelem, a halál. Øystein Rotten irodalomkritikus és történész az évtized végén jelentette meg kritikagyűjteményét *Fantasiens tiår* (A fantázia évtizede) címmel. A címben is szereplő, kissé bizonytalan jóslata a 80-as évekről nagyjából bevált. A vágy, hogy a 80-as évtized egészen más legyen, mint a túlpolitizált előző évek, új jelszót szült: Önvizsgálat és metafikció. Az önvizsgálat csak néhány jelentős szociálrealista íróra vonatkozott, míg a metafikció a nagyobb létszámú befutott és újonnan beérkezett szerzőkre. Minden esetre a norvég irodalom a 70-es évek után nyitottabb lett a "jó" irodalom, az "igazi" irodalom iránt. Azt is itt kell megjegyezni, hogy a 80-as és 90-es évek irányzatai közötti különbség jóval kisebb, mint a 70-es és a 80-as évek között volt.

A 80-as években a már befutott írók követték az új és fiatalabb írókat, az új generációt. Az 50-es, 60-as években született, és a 80-as években jelentkezett írók jelentős olvasóréteget nyertek meg maguknak, jóval nagyobb, mint a szocialista

realisták valaha is. Néhány név közülök: Roy Jacobsen, Jostein Gaarder, Ingvar Ambjørnsen, Jon Fosse, Jan Kjærstad. Utóbbi intézett legerőteljesebb támadást a 70-es évek sematikus irodalma ellen, valamint az "öreg", marxista-leninista eszmeiségű, pozíciójukat féltő vezető kritikusok, kiadói korifeusok ellen. Egy "idősebb" író, Herbjørg Wassmo (sz. 1942) is népszerűvé vált regénytrilógiájával. Főhőse Tora, aki Észak-Norvégiában nő fel mostoha körülmények között. Előbb attól szenved, hogy egy megszálló náci katona az apja, majd attól, hogy nevelőapja szexuálisan zaklatja. Ezzel a trilógiával Wassmo nő léteire elsőként nyerte el 1988-ban a Norvég Tanács Irodalmi díját. Alább idézett részletünkben anya és lánya párbeszéde olvasható.

A szünidő utolsó estéinek egyikén Ingrid és Tora a konyhaasztalnál ültek és beszélgettek.

- *Itthon alhatnál az éjszaka – szólt Ingrid hirtelen.*

- *Nem, mennem kell.*

- *Miért? Szinte alig látunk itt lent. Mintha már Bekkejordhoz tartoznál és nem hozzánk. Az emberek sokat beszélnek róla. Csodálkoznak.*

- *És mit mondasz nekik?*

- *Semmit. Mit mondanék?*

- *Az igazat.*

- *Mi az?*

- *Hogy nem kedvelem Henriket.*

- *Azt hiszem, te megbolondultál.*

- *Az lenne a legjobb. Akkor az emberek nem csodálkoznának.*

- *Gondolod, hogy Henrikről és rólam nem beszélnek eleget?*

- *Sajnálak is érte. De Henriket nem, megérdemli.*

- *Mit ártott neked?*

Ingrid sötét, dús haja alatt szomorú, barna szemével kérdően nézett Torára.

Ingrid csupa szomorúság – gondolta hirtelen Tora, miközben egy képet figyelt a falon.

- *Azt te nagyon jól tudod. Elviselhetetlenné tette az év minden napját, amire csak emlékszem. Kihasznált bennünket. Részegen jött haza és elszedte az ennivalóra szánt pénzt. Dülöngélve járt az utcán, s mi szégyenkeztünk miatta. Soha nem maradt meg egy munkahelyen.*

- *Senki nem alkalmazza – nem adnak újabb esélyt neki.*

Ingrid arca elgyötörtnek látszott, mint az öreg föld. Nyílt a szája, de mégse szólt, mintha belátta volna, hogy semmi értelme.

- *Miért bocsátasz meg neki?*

- *Én nem bocsátok meg neki. De az emberek régóta elítélik, és ebből nem tud kitörni. Akármit tesz, csak azt látják, ki volt, és hogy felgyújtotta Simon gazdaságát.*

- *De mindezt magának köszönheti.*

Tora még mondta volna, hogy Henrik súlyosabb dolgokat is művelt annál, mint amit az emberek gondolnak róla. S pont a nevelt lányával, Torával.

Erős vágyat érzett, hogy mindezt tudassa anyjával. Hogy túlessen rajta. De

nem bírta. Nem volt joga összetörni Ingrid világát, noha már nem függött attól, hogy Ingrid elfogadja-e őt, vagy mit gondol róla. Nem az a Tora volt már, aki szaladt a boltoshoz, hogy margarint és lisztet vegyen kölcsönben, amit Ingrid maga nem mert megtenni. Már szabad volt.

Felöltött benne a gondolat, hogy az embernek nem szükséges szeretnie a szüleit, noha ez áll a Bibliában. De hagynia kell őket a maguk önös világában háborítatlanul élni. Már régen eldöntötte, hogy az anyjának ki kell érdemelnie a szeretetét.

- Szereted Henriket? – kérdezte Tora hirtelen

- Hogy szeretem-e? Mit nem kérdezel...

- Igen, miért vagy velem, ha nem szereted?

- Ó a férjem.

Ingrid hangja komoly, de erőtlen volt. Úgy hangzott, mint zizegés az öreg szalmában.

Ingrid röviden Torára nézett, majd idegen hangon így szólt:

- Látom, hogy mire tanítanak ott fent a Bekkejordon.

- Ezt hogy érted?

- Azt akarják, hogy elűzzem Henriket. Tisztátalannak tartanak, amiért nem kergetem el. De megmondom én mindenkinek, hogy azt teszem, amit akarok. De te csak menj Bekkejordra, Tora. Ott minden olyan nagyszerű. Tagadd meg honnan jöttél, ha azt hiszed, azzal több leszel. Járj csak iskolába és tanuld meg a világ legszebb szavait, hogy mindent kritizálhass. De megmondom én neked: aki megtagadja a múltját, azon sosincs áldás." (részlet a Meztelen ég c. regényéből, 132-134. oldal. Herbjørg Wassmo: Hudløs himmel, Gyldendal Norsk Forlag 1986, Oslo)

1980-tól a pszichorealista regény és novella megtartotta vezető helyét mind az írók, mind az olvasók körében. Tért hódított a novella és a rövidpróza. A 90-as évek közepétől pedig egyre több kísérleti és posztmodern regény jelenik meg, a rövidpróza pedig szakít a rá jellemző realista stílussal.

A még mindig meglévő realista irányzattal párhuzamosan egyfelől a mitológiát és a fantáziát kiaknázók haladnak, másfelől azok az írók, akik a valóság leírhatatlanságát hirdetve posztmodern szövegeket alkotnak. Mari Osmundsen (sz. 1951) regénye, a Gode gjerninger (Jócselekedetek, 1984) és mesegyűjteménye, a Drageegget (A sárkánytojás, 1986), csatlakozás a néphagyományhoz, a népmeséhez, jó példa a realizmustól való elfordulásra. Kjørstad Homo Falsus, eller det perfekte mord (Homo Falsus, azaz a tökéletes gyilkosság, 1984) című művében az elbeszélő elveszti a talajt a lába alól, nem tud különbséget tenni a valós és a képzelet szülte dolgok között, már-már kételkedik abban is, hogy ő a mesélő. A valósághoz való komplikált viszonyt Kjørstad tovább viszi a 90-es években alkotott munkáiban. Kjørstadsnál és Fløgstadsnál új elemek fedezhetők fel: társadalomkritika, médiakritika formájában. A nyelv és a valóságfelismerés mediavezérelt: a "lényeg" eltűnik a szavak és a képek mögött, nehezen áttekinthető.

Szeptemberi látkép Sakhalin felett

"El akarok tűnni. Messze el. Olyan nagy művet szeretnék alkotni, amelybe én magam is elbújhatnék, teljesen nyomtalanul. Hogy a műben elvessek, feloldódom - ez az egyetlen oka annak, hogy művész lettem. Minél nagyobbá válik a mű, annál kisebb leszek én."

Ez a kijelentés a Salim Mahmoodról készült utolsó felvételek egyikéből való. Noha a felvétel rossz minőségű és a hang sem tiszta, a megfogalmazottak élesen rávilágítanak Mahmood írói munkásságára, műveiben a társadalmi és politikai események szerepére. Ezen kívül – egy paradoxonnal élve – saját élete is elének tárul.

Az irodalmi kritika kevésbé demokratikus, mint maga az írás. Ezidáig – tisztelet a kevés kivételnek – nem tűntek fel hegyes tollú irodalomkritikusok, akik szakszerűen értelmeznék a kelet- és nyugat-bengáli, vagy akár a punjabi eredetű írók műveit. Andreas és Morgenstierne professzorok úttörő próbálkozásai ellenére a földrajzi, nyelvészeti és kulturális távolság nehézkessé teszi Salim Mahmood műveinek értelmezését, annak feltárását, hogyan kapcsolódik a nagy tradicionális írókhoz, Ghalib-tól Allama Iqbalon keresztül Faiz Ahmed Faizig. Még az olyan szemelláthatóan egyszerű kérdésre is, hogy hol és mikor született Salim, csak sokára sikerült egyértelmű választ nyerni. Személyi adatai minden kétséget kizáróan Peshawar pakisztáni határváros adattárában található meg.

Mint ismeretes, az angol uralom alóli 1947-es felszabadulás óta India és Pakisztán osztozik Punjabon. A fennmaradt adatok alapján valószínűsíthető, hogy Salim Mahmood apai nagyszülei részt vettek a nagy népvándorlásban, amelyet az új határok létrejötte és két fiatal állam között feszülő ellentét eredményezett. Több megkérdőjelezhető forrásból származó hír, anekdota és regény alapján Robinson Freitag felvetette vajon Salim nagyszülei nem sikh muzulmánok voltak-e. A további nyomok azt jelzik, hogy a népvándorlás nyugat felé sodorta őket, az újjáalakult muzulmán állam felé. Peshawar város az, amelyben úgy tűnik, megtalálták nyugalmukat és ott letelepedtek. Ugyanakkor minden jel arra utal, hogy az új vallási és politikai közegben is megtartották anyanyelvüket. Így a punjabi volt az első nyelv, amin az apa Salimot beszélni tanította.

A későbbi kutatások eredményei szerint Salim Mahmood szüleivel együtt elhagyta hazáját. A Karachi melletti repülőtérről távoztak - egy nappal a korábbi miniszterelnök, Ali Bhutto kötél általi kivégzése előtt. Ez az időbeli egybeesés arra enged következtetni, hogy szimpatizánsok voltak, talán még aktívan részt is vettek Bhutto modernizációs, a pakisztáni társadalmat elvilágiasító cselekedeteiben. Ezidáig azonban az állítás igazolására lehetetlen volt megfelelő bizonyítékot találni. S hogy hosszabb-rövidebb időre mindhárman az Old Dehliben, a "bűvész" gettóban éltek volna (ahol mindenki kommunista-szocialista volt, tehát foglalkozására nézve szemfényvesztő; kenyérkeresetük és hivatásuk a mágia), többé kevésbé

kiszínezett túlzás, lódítás, vagy ahogy a kutatók mondják, mitologizálás. Azon feltételezések, miszerint a kis Salim "zabigyerek" lenne, vagy az észak-amerikai kémpilóta Francis Gary Powers unokája, vagy a nyelvkutató Andreas professzor utódja, minden alapot nélkülöznek. Jóllehet igaz, hogy Powers U-2-es repülőgépe - közel Salim Mahmood szülővárosához - Peshawarból startolt utolsó útjára, majd a célpont közelében, a Szovjetunió szívében, Sverdlovsk felett lezuhant. De hogy erre és a hasonló kérdésekre teljes és érzelemmentes választ kaphassunk, elő kell venni a "Pseudo-Fløgstad" Szeptemberi látkép Sakhalin felett című írását, amelyben Salim életrajzi adatai mellett megtalálható általában az irodalmi művek egyértelmű és direkt hangvételének klasszikus probléma-elemzése, valamint Fløgstad aggodalma afelett, hogyha a mű könnyen érthető és világos, a szerző is láthatóvá válik."

(részlet a Media Thule c. regényből, 127-129. oldal. Kjartan Fløgstad: Det 7. Klima. Salim Mahmood i Media Thule, Det Norske Samlaget, 1991, Oslo)

Dag Solstad regényeiben az elismertetés, az önismeret iránti vágyat fejezi ki, vágyat az összefüggések megtalálására, az illúziók elvesztését: Forsøk på å beskrive de ugjennomtrengelige (Kísérlet az áthatolhatatlan leírására, 1984), Roman 1987 (Regény 1987), Professor Andersens natt (Professzor Andersen éjszakája, 1996)

Példák az író és témája viszonyra és ennek sajátos megjelenítési módjára: Tove Nilsen Skyskraperengler (Felhőkarcolóangyalok, 1982), Lars Saabye Christensen Beatles (1984), Ingvar Ambjørnsen Hvite niggere (Fehér négerek, 1986). Utóbbi író fiataljai helyüket keresik a világban. Szüleik, tanáraik, s a hatalom tulajdonosai ellen harcolnak, tehát nemcsak a kapitalizmust tartják érvényesülésük gátjának. A főhős és mesélő egy kezdő író, aki pesszimizmán látja jövőjét és a világot, de "elfutamodásai" közben némi vigaszt jelent neki, hogy költő barátja Charly Lie befut egy kiadónál.

Meg kellett találnom Charlyt. Közeledett a délután és volt egy problémám, ami megoldásra várt lehetőleg még éjfél előtt: Találnom kellett négy falat és egy plafont, plussz padlót, és amivel betakarozhatok. Feltételeztem, hogy Charly segít ebben és másban is. Rita nálam is különb volt, de időnként meglehetősen tanácstalan, egy hétig itt lakott, aztán egy hétig másutt, ezen kívül volt Ritának egy rossz szokása, akár hetekre, hónapokra is kivonta magát minden szociális kapcsolat alól. Arra gondoltam, hogy Charlyt könnyebb lesz megtalálni. Az a fajta, aki ritkán tart szünetet valamiben is és jól látható nyomokat hagy maga után. Azonkívül született bűvész, ha igazán kellett, nem ismert határt, hogy mennyi fehér nyulat varázsoljon elő egy keménykalapból. Ahol Charly megjelent, ott a valóságnak nem volt esélye, átadhatta helyét a láthatatlannak, a fantasztikumnak. Egész életemben segítségemre volt, pontosan ennyi ideje ismertem. Szerettem Charlyt, követném őt egészen

Homofília határáig - talán tovább is. Charly, aki kenterbe verne bárkit írásban, ha akadna egy józan napja, vagy kettő. A költő Charly Lie, akiről kevesen hallottak, aki többet szerepel a rendőrségi iktatókban, mint az újságok archívumában. Vadevezős, aki majdnem zátonyra futtatott egy kiadót a kéziratával, amitől még a legedzettebb konzulensnek is elállt a lélegzete, nem beszélve a kábítószer osztály nyomozóiról. Két kötetet produkált, ami szerintem kiütötte a kritikusokat egyszerűen azért, mert Charly Lie kimondta, amit ki kell mondani. Egyesek vulgárisnak, pornográfnek titulálták, de ez inkább jellemzi az effélék hiányos szókincsét, mint Charly költészetét. Hívó sátán volt, imádkozó bajszos, aszfaltantropozófus - angyalokat lát fényes nappal, de két lábbal áll a kutyaszaros aszfalton, az eltaposott rágógumikon, a világban. Olyan volt, mint én, teljességgel céltalan, hűtlen minden ideálhoz és ideológiához, de birtokolta az igazi vágyat, amivel el tudta volna röpíteni i a csupasz bőrű mindentudókat a végtelennél is messzebb. Lelki bátyám volt, ugyanúgy, mint Ed vérszerinti. De pont akkor nem volt erőm Edre gondolni - nem volt kedvem ott lenni, ahol ő volt.

Charlyt megtalálni nem bizonyult könnyű feladatnak. Számítottam rá. Annak ellenére, hogy nem volt ritka madár a városképben, de nem voltak kitaposott útjai. Magától értetődő természetességgel fordult meg a SAS-szálloda bárjában, vagy Krölle füstös sarkában, vagy támasztotta a falat az Egertorget nevű téren.

Elhatároztam, hogy a Lorryval kezdem. Nem mintha bíztam volna abban, hogy Charlyt ott találom, de Lorrynak szemei és fülei voltak. Lehet, hogy csipásak a szemek, koszosak azok a fülek, de mint tapasztaltam már, működtek.

Korán volt. A törzsközönség még sehol, csak az öregek; szoborként ültek korszóik mellett és a halálba vágyódtak, vagy egy más bolygóra. Leültem, égő gyertya került az asztalomra s átengedtem magam a jó hangulatnak. Először, mióta norvég földre tettem a lábam, éreztem magam otthon. Hosszú éveken át támogattam meglehetősen sok pénzzel ezt a helyet, hogy megéljen, hogy állja a sarat az új divatos kávézókkal szemben. Már-már hazafiúi kötelesség elutasítani a csövézas székek, a márványasztalkák garmadját.

Ahogy közeledett az este, mind megérkeztek a város félreismert festői, szobrászai, megnemértett költői, írói. Plusz azok is, akiket nem értettek félre, csak éppen rettenetesen elégedetlenek voltak. Jött Tore, festékfoltos öltönyben, kék szemekkel és Livi nélkül - leállítottam, amint félresikerült házasságáról kezdett beszélni. És jöttek a többiek: a multiművész Fred Lindberg, aki rettenetes festményeivel meghódította Párizst és Londont, kéz a kézben az önmagát tehetségnek beállító Gunnar B. költővel, aki valójában nem produkált mást az utóbbi években, mint azt a két kis versikét a fővárosi napilapban. És az abszolút örült Lilly, akinek fantasztikus rajzai voltak s az a hülye szokása, hogy mindenkiben megmártotta a kését, magában is, ha volt egy löket benne, s az gyakran

megegett. Néhány órán belül teljessé vált a diszes társaság, és egyre jobban és jobban otthon éreztem magam, ahogy egyik a másik után jött az asztalomhoz, hogy megvágjon egy kölcsönre. Nemet mondtam mindenkinek, és mindenki nemmel válaszolt kérdéseimre, hogy tudják-e hol találok Charlyt és Ritát. Végül jött Tore s egy pohár vörösbor mellett röviden beszámolt az utóbbi félév botrányairól és gyilkossági kísérleteiről, pletykákról és a többé-kevésbé természetes halálesetekről.

- Emlékszel Jon Petter K-ra? Ott ült mindig a sarokban.

- Igen, mondtam. - Csak nem azt akarod mondani, hogy halott?

- Vénfürdő! Tüzes pokol! Én és Livi találtunk rá egy vasárnap kora reggel. Gondolhatod, milyen öröm nekem ezután vörös színt látnom.

- Mennem kell, mondtam. - Meg kell találnom Charlyt.

- Ha minden kötél szakad, nálam is ellehetsz.

Köszönöm, mondtam. Olyan helyzet nem adódhat, gondoltam, hogy erre sor kerüljön.

Charly sehol. Bárból ki, lebújba be, lefutottam egy kört, Charly sehol. Közel a reggelhez, totálkárosan a Sakk Matt-ban kötöttem ki, ahol aztán végképp elvesztettem a fonalat és egy kékharisnya vitt fel magához taxival. Olvasta néhány könyvemet és egzotikusnak találta, hogy kábítószerről, örültekről, sexről s hasonlókról írok. A neve valami M-mel kezdődött és volt egy elfogadható kéglije a Majorstuán. Nyakára hágtunk egy üveg bornak, miközben Ghandiról, Dél-Afrikáról diskuráltunk; a szabadságról. Fél hat körül elszívtunk egy hasist, aztán már semmire sem emlékszem. Ruhástól ébredtem, keresztben egy hatalmas duplaágyon. Üstökös volt a gyomromban, és valami nagyon dobolt a fejemben és mindenáron ki akart onnan törni. Idegeim a Super Speciál fajtából. Világfájdalom gyötört, halálfélelem. Féltem, hogy a falak bedőlnek rám, hogy a plafon a fejemre szakad. A paplan alatt feküdt meztelenül mentőangyalom. Csodálatos, fekete hajzuhataga szétterült a párnán. Mellei megremegtek minden egyes lélegzétvételnél, amint a levegő átjárta - úgy képzeltem- rózsaszín tüdejét. Kiráztam belőle a lelket.

- M! Ébredj! Ég a ház! Ha van oltóanyagod, elő vele, mielőtt késő!

Álmos, violakék pillantást vetett rám.

- Nyugi, barátom, valahol lennie kell váliumnak...

Az ágy szélébe kapaszkodva vártam, amíg visszatér."

(részlet Ingvar Ambjørnsen Fehér négerék c. regényéből, 18-20. oldal, Cappelen Forlag, 1986, Oslo)

Solstad 1986-os regénye kapcsán (Professzor Andersen éjszakája) két író (Solstad és Ambjørnsen) találkozik egymással. Minkettőjük témája a magány. Solstad hősei habozó töprengők, Ambjørnsené is magukbafordulók, akik időnként humorral, örültségektől hajtva rohannak tragikus végzetük felé. Míg Solstadnál hiányzik főhőseinek gyermekkora, addig Ambjørnsennél természetes a gyerekkor jelenléte.

Tove Nilsennél (1952) pedig a történet egy fiatal lány tolmácsolásában tárul elénk. A főhöst az irodalomban és a felnőttek életében való kalandozásai, valamint saját írói szárnypróbálgatásai késszé teszik a blöffölésre, a hazudozásra, a hajmeresztő történetek kitalálására. A Biblia és Dosztojevszkij Raszkolnyikovja szárnyrakeltik fantáziáját.

Odakozmált tej szaga érződik az előszobában. Szörnyű előérzetem van, ami a konyhába lépve csak felerősödik bennem. Anya [Trondhjem](#)-levest készített ebédre. Meleg tejleves mazsolával, a legszörnyűbb dolog, amit ismerek. Nemcsak az ize iszonyú, hanem nevének a jelentése is: anya vágyódása a főiskolai évek, a Városi híd, a Nidaros dóm és minden más után, ami nem Oslo maga. Amikor anya olyannyira elvágódik, hogy tejlevest csinál, óvatosnak kell lennem. Anya merít, a lecsepegő leves sistereg a meleg tűzhelyen. Az előttem lévő tányér csurig van. Egyes kutyák el tudják zárni hallójárataikat a homok elől, amikor a hegyoldal járataiban kúsznak madártojást keresve - nekem sose sikerül orrlyukaimat elzárni a levesestányérből felszálló émelyítő szag elől. A tej kékes fényében a mazsolák mint kecskedragsék úszkálnak körbe-körbe. Gyorsan elmesélem, kit láttam éppen. Anya elfordul a tűzhelytől. Fehér ruháját rózsabimbó minták díszítik. Egy ilyen szép ruhához nem illik az a tekintet, ahogyan rám néz.

- Nem gondolod, hogy már túl nagy vagy ezekhez a történetekhez? - kérdi.

- De ez tényleg így volt.

- Mint az, amit tegnap meséltél az iskolából hazatérve? Hogy az iskolaorvos felfedezte, hogy egy ritka és gyógyíthatatlan betegségben szenvedsz, amittől 13 éves korod előtt megállsz a fejlődésben?

- De a mai történetet tényleg igaz. Fekete Mercedesszel jött, rendőri kísérettel. Ő volt ...

-Úgy igaz, mint hogy egy halott feküdt óriási vértócsában a pincelejáróban?

Anya fog egy rongyot és megfordul, hogy letörölje a tűzhelyre kifolyt tejet.

- Apa hol van? - kérdezem.

- Későn jön haza - válaszol anya.

- Megkérdezheted tőle. Apának hajói vannak arra. A halászok biztos elmesélték neki, ki érkezik ma Norvégiába.

- Edd a levesedet, mielőtt kihűl – utasít anya.

- Szinte alig volt haja, néhány fehér hajcsomó a fején. De volt egy aranyfoga, azt hiszem. Meg egy T alakú sebhely az arcán. És még...

Anya lassan megfordul, olyan lassan, hogy szinte a gyomromban érzem.

Előhúz egy széket és leül velem szemben. Hangja nem haragos, de nagyon távoli.

- Hát nem érted, hogy noha szeretsz kitalálni dolgokat, már meg kellene tanulnod különbséget tenni igazság és hazugság között? Különb az lesz a vége, hogy senki sem bíz meg benned!

- Még egy orosz zászlóval is integetett.

- Milyen színű volt?

Ezt már nem kellett volna előhoznom, túlzásokba esni sosem éri meg. Lenézek a tányéromba. A mazsolák felpuffadtak, lassan már olyan nagyok, mint az aszalt szilva. Egyikük forog körbe, mintha csak láthatatlan propellere lenne.

- Először azt hittem, hogy egy perzsa sah. De aztán ...

- Sah. Itt. Bö-ler-ben.

Anya úgy ejtette ki a kerületünk nevét, mintha a Holdon lenne.

- De nem sah volt, hanem Kruttsjof.

- Tove! Abbahagynád?

- De ő volt. Nikita Kruttsjof.

Jól tudom, hogy a nevet nem így kell ejteni, de nem bírom helyesen kimondani.

Anya lesújtón néz rám, majd feláll és reményvesztetten rázza a fejét.

- Edd a levest! Nem szórakozásból álltam és izzadtam a lábasok felett ebben a melegben.

Időközben a tej bőrössé vált, ami úgy ragad a szájjpadláshoz, akár az enyv. A propellermazsolák széthasadtak és mintha lárvák bújtak volna ki a bőrükből.

- Idén nem megyünk nyaralni?

- Dehogynem.

- És mikor?

- Még nem tudom.

- Apa is velünk jön?

- Ha a munkája engedi.

Novomoskovsk, gondolom magamban. Kandaksja. Ivanovo. Ha majd én határozhatom meg, hogy hova utazzak, ezeket fogom választani.

Észrevétlenül arrébb tolom a tányért az asztalon. Ez a nap nem olyan, mint a többi: ezen a napon láttam Hruscsovot díszkíséretével, 1964. június 30-án, és életemben utoljára hagyom, hogy valaki Trondhjem-levest diktáljon belém.

(részlet a Felhőkarcolónyár c. regényéből, 7-9. oldal, Tove Nilsen: Skyskrapersommer, Forlaget Oktober, Oslo 1996.)

Kjetil Bjørnstad trilógiája Drift (Mozgás, 1995), és Drømmen om havet (Álom a tengerről, 1996), Veien til Dhaka (Az út Dhaka felé, 1997) Viktor Alveberg fényképészről szól. Vágyakról, elhagyatottságról, morális problémákról. Bjørnstad a saját 60-as évekbeli, gazdag kerületben felnőtt kortársait veti kritikussá, ironikus vizsgálat alá.

1996 szenzációja Bergljot Hobæk Haff Skammen (Szégyen, 1996) című regénye. Idun nevű főhőse 57 éves író, jelentős munkássággal a háta mögött. A történet kezdetén Idun már beutalt beteg, pszichiátriai kezelés alatt áll. Itt tekint vissza gyermekkorára és szülei életére apja 1917-ből, 1934-ből, 1944-ből hátrahagyott naplóját lapozgatva. Apja lelkész volt s támogatta a megszálló

németeket, amiért a háború után elítélték. A könyv nemcsak érdekes olvasmány, hanem alapos információ az eszázadi Norvégiáról. De megjegyzendő, miként Kjørstadról is, joggal vethető fel a kérdés a mű kapcsán, vajon mi a valós a történetben és mi a kitalált s milyen mértékben manipulálja az író olvasóját.

- *Idun Hov, helytelenül tette, megbeszéltük ugye, hogy nem dob ki semmit a szemébe, mielőtt nekem megmutatná. Ma pedig az értekezleten egy levéllel leptek meg a kollégáim, amit az ikerestvérének írt még valamikor a múlt hónapban. Az orvosok ennek alapján felállították az eddig halogatott diagnózist. Most aztán ne is reménykedjen, hogy kiírják – mondja nekem az osztályos nővér egy decemberei napon.*

Érzem, hogy rettenetesen ver a szívem, de összeszedem magam s próbálok úgy tenni, mintha semmi sem történt volna.

- *Na és, akkor mi van - válaszolom. - Jól érzem itt magam én nem szeretnék elmenni innen.*

- *Nem, ezt nem gondolhatja komolyan - mondja szemrehányással a hangjában. - Ha nem reménykedik már abban, hogy kiírják, az azt jelenti, hogy leszámolt az életével.*

- *Talán így van - válaszolok és felrántom a vállaimat. - 56 éves vagyok és jó ideje már fizikai és szellemi roncs. Nem sokat remélhetek ettől az úgynevezett élettől és szívesen maradok itt az emberroncsok, az élő halottak között.*

- *Biztosan emlékszik, hogy mi állt abban a levélben, amit az ikerestvérének írt – kérdezi az ápolónő kis gondolkodás után.*

- *Nem. Hogy őszinte legyek nem - válaszolom. Amint megírtam, azonnal összegyűrtem, aztán a szemétkosárba dobtam.*

- *Akkor kötelességem figyelmeztetni a tartalmára. Azt írta, hogy egy bérgyilkost bérelt fel az ikerestvére, hogy végezzen magával.*

- *Ja igen, most már emlékszem, így igaz. Még azt is leírtam, hogy teljesítette a megbízatását, és hogy még utoljára meg is forgatta a kést bennem.*

- *Be kell látnia, hogy ezek nagyon komoly vádak - mondja és aggódva néz rám.*

- *Úgy gondoltam, hogy a diplomás urak megértik, hogy jelképesen értettem*

- *mondom és felemelem a hangomat. - De nem, nyilvánvalóan nem értik.*

- *Nem rossz, de ezzel most nem sokra megy. Figyelmeztetni szeretném, hogy a diagnózis megvan, és mostantól úgy kezeljük, mint reménytelen esetet.*

- *Figyeljen rám! - kérem, amikor kicsit lecsillapodom és valamennyire kitisztul a fejem. - A levelet a papírkosárban találták, igaz? Mondhatni, én ítéltem meg kritikusan úgy, hogy eldobandó. Egészen más lenne az eset, ha borítékba zárom, és kérem, hogy adják fel.*

- *Mond valamit, van benne igazság - motyog és rám néz. Kis fény csillan a szemében. - Erre gondolhattam volna előbb is, amikor az esetét tárgyaltuk.*

- *De már késő, a diagnózis kész - mondom. - Megtudhatnám végre, mi az?*

- Az új rendeletek szerint jogában áll betekinteni az iratokba, de mielőtt valamit is mondanék, emlékeztetnem kell rá, hogy a diagnózis szakszöveg, egyfajta hegyibeszéd, nem egyszerű közönséges nyelvre lefordítani.
- Ki vele! - mondom és nyomást érzek a mellemben. Meglepően nyugodt vagyok, olyan állapotra hűtöm le az agyam, amiben félelem nélkül viselem állapotomat.
- Lássuk csak! - mondja és lapozgatni kezd a dossziében. - Igen, itt van. Ha ide néz, láthatja, ahol az ujjam van, ott az áll, hogy paranoia. Ez sok mindent takar, de a maga esetében üldözési mániáról van szó. Az önben lakozó démon elszabadult, önállósította magát, beleköltözött valakibe. Nyomott lett a hangulatom, csöppet sincs kedvem nevetni.
- Igazán nem kis dolog - mondom. - És az orvosi kar mindezt egy összegyűrt papír alapján állapította meg.
- A levél csak egy dolog - mondja és úgy tűnik nekem, kezd szigorú lenni. - Tizenhét év alatt, amióta a beutaltuk, dossziéja alaposan megtelt. Például tudunk arról, hogy az apja családjában többen is küzdöttek pszichés problémákkal.
- Meglehet, hogy így van. Ellenben anyám részéről az egész család normális, túlon túl is. Így hát ezzel kvittek is lehetnénk.
- És akkor itt van még a különös vonzódása a csavargáshoz. Nem bizonyítható, hogy mi lehet a közvetlen ok, de az orvosok úgy vélik, összefüggésben lehet az üldözési mániájával
- Nem, nem. Gondolkozzon! - kiabálok keserűen. - Otthontalanságomnak nem lehet más magyarázata, csak az, hogy örökösen menekülök a képzelt ellenségek és üldözők elől?
- Van jobb ötlete? - kérdezi és vizsgálódva néz rám. - Mit gondol akkor, elköborolásainak mi a magyarázat?
- Ha én azt tudnám - mondom csüggedten. - Váratlanul rámjön, és akkor mennem kell.
- Sok minden ráncjön - mondja és meglágyulva rám néz. - De csak rajtunk múlik, melyik sugallatnak engedünk.
- Arra gondol talán, hogy nem vagyok olyan állapotban, hogy különbséget tegyek a képzelt és a valós dolgok között?
- Igen, talán ebben az irányban tapogatózhatnánk. Talán nem elégszik meg azzal, mint korábbi írásaiban, ahol az életet kitalációkká változtatta. Veszélyesebb útra tért és a kitalációit akarja életre kelteni.
- Mondja ki kereken! - kiabálok. - Bolondnak tart, vagy mit hisz rólam igazából?
- Teljesen normálisnak nem mondanám - néz rám kis mosollyal a szája sarkában. - De amikor az írásait olvasom, nem hinném, hogy problémái lehetnek.
- Nem kellene azokat az írásokat olyan komolyan venni - mondom. - Az utóbbiakban nem sok minden van, amit magam találtam ki. A legtöbbet apám naplójából vettem át.

- *Apja naplójából?* - mondja kétkedéssel a hangjában. - *Azokkal nem találkoztam, pedig alaposan leellenőriztem minden holmiját.*

- *Nem meséltem volna arról, hogyan mentettem meg apám naplóit a szemétből? Nem mindet, csak az 1917-ből, az 1934-ből és az 1944-ből valókat. Jól elrejtettem, gondoskodtam arról, hogy senki ne férhessen hozzá.*

- *Biztos ebben?* - kérdezi és szkeptikusan néz rám. - *Nem úgy van inkább, hogy valamikor régen olvasta és most emlékezetből írja le?*

- *Higgyen, amit akar - válaszolok és érzem, hogy erről nem kellene közelebbit mondani. - Ezek azok a dolgok, amik soha nem fejtődnek meg. Azt viszont mondhatom, hogy amikor az 1934-es naplót használtam, nemcsak az emlékezetemben volt. Hallottam apám hangját felszállni az elsárgult lapokból, láttam minden egyes betűt magam előtt, s amikor elkészültem az első fejezettel, ami apám első szolgálati éveiről szólt a városunkban, pontosan úgy történt, mintha diktálás után írtam volna."*

(részlet a Szégyen c. regényből, 83-86. oldal, Bergljot Hobæk Haff: Skammen, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1996)

Edvard Hoem Tid for klage (A panasz ideje, 1996) c. regényének hőse és mesélője elvezeti olvasóját Hoem korábbi regényalakjai életébe, akik már bizonyos élettapasztalattal a hátuk mögött élnek tovább hétköznapi életüket, kutatva a szerelmet, az önmegvalósítás lehetőségeit. Természetes egyszerűséggel simulnak szövegébe részletek Shakespearétól és a Bibliából is. Hoem irodalmi munkásságára jellemző az inter- inter- intertextualitás.

Roy Jacobsen a 80-as években hagyományos realista regénnyel indított, míg az utóbbi években már különböző stílusokkal kísérletezett. Az 1991-ben írott Seierherrene (Győztesek) pszicho-szociális érzékenységsű könyve egy északnordvég halászközösség históriája a századelőtől a 80-as évekig. Főleg a kritikuskor körében aratott sikert. Fata morgana című könyve (1992) úgynevezett meta-regény. Egy író egzisztenciális és családi válságáról szól. Tekintható szórakoztató olvasmánynak is.

Elhatároztam, hogy megmutatom a kéziratot Katrinének. De eltelik öt nap és érzem miként befolyásolja -számomra elfogadhatatlanul- az írás menetét az a tudat, hogy Katrine olvasni fogja. Továbbra is vannak dolgok, amiket nem tudok elmesélni neki. Regényemben a sorok között kiolvasható, hogy nem valami sokra tartom a gyerekeim szellemi képességeit. S azt is bevallom (némi ellenkezéssel), hogy történeteimet innen-onnan csenem.

Ezek a gondolatok erősödtek fel akkor is, azon az estén négy évvel ezelőtt, amikor ezzel az írással elakadtam. Ültem és lapozgattam az évek során felgyülemlett családi fotóalbumokat. Néztam a képeket a gyerekekről, amint egy kis piros lavórban fürdenek, amint sírnak, amint barnasajtos kekszet esznek, amint cumisüveggel a kezükben, szalmakalappal a fejükön

ülnek a fűben ... Ismert és kedves események; karácsony az óvodában, nyár a nagyszülőknél, az első iskolanap, a balettiskola, focipályák, az első kétkerekű bicikli ... nyugodt hangulatú gyerekek, biztonságos környezet. De egyre inkább rossz érzés kerített hatalmába. Elhárítandó felmentem a padlásra és előkerestem a költözésünk óta ládákban rejtett, saját gyerekkoromat őrző albumokat. És ott ugyanazokat a képeket láttam, fekete-fehérben. Egyik régi éneket nézve kijelentettem, hogy "már minden meg van írva", és a többi már csak magamnak mondtam "nagyjából minden meg is történt". Minél többet gondoltam erre, annál világosabb lett számomra. Megkérdeztem magamtól, mit tettem, vagy mit éltem át eddig, ami csak az enyém.

Két apró epizódot találtam. Az egyik egy budapesti utazás volt, ahol két török fiatal leüdült és kirabolt, majd egy arrajáró nő vett kezelésbe, akivel még aznap este viharos éjszakát töltöttem - két hétig tartott. Fiatal diák voltam, ő közel a negyvenhez; egy szót sem tudott angolul vagy németül, én sem magyarul, és ez a két hét volt az egyetlen, a szó szoros értelmében mesés kaland az életemben. Ma már tudom, hogy fenyegetően hasonlított Ingmar Bergman egyik melléktémájára a Csend című filmben, s habár vége lett, mert a mesés kalandok mindig véget érnek, utaznom kellett újra, de nem hittem többé benne, nem éltem át újra ... a halál szükségyszerűen ott lappang minden születésnél.

A másik emlékezetes esemény apám halála volt, habár ez csak annyiban volt más, mint az átlag ember élménye hasonló helyzetben, hogy én nem láttam be, hogy ez másnak is legalább olyan tragédia, mint nekem. Másra nem emlékszem az életemben, ami mással ne eshetett volna meg.

Vagy mégis? Fiatalkori buzgóságomra, hogy mennyire felnőtte akartam válni, önálló arcéllal, eredeti élményekkel, új, forradalmi gondolatokkal - aztán nekiestem a könyveknek, hogy birtokba vegyem a már megírottakat. Megkérdőjeleztem, megkritizáltam az olvasottakat, megpróbáltam aktualizálni, magamévá tenni, de amikor manapság visszatérek a legjelentősebb, legolvasottabb írókhoz, félig-meddig belátom már, ahogyan annak idején ítélkeztem, nem az eredetiségemet, megújító készségemet tükrözte, inkább tudatlanságomat. Figyelmeztetés nekem és a korosztályomnak és az intellektuális fiataloknak -minden időkre, mindenütt - hogy ami jó, az örökre az.

Korosztályom? Nem állítom, hogy egyformák volnánk, csak azt, hogy a mozgalmaink hasonlóak. Kundera, akít egyébként nemigen olvasok és nem szeretek, azt mondja az Örökkévalóságban, hogy kevesebb mozgalom létezik, mint ember és ez valami hasonló, mint amire én jutottam: mindannyian részt vettünk valamilyen mozgalomban, egy véges számúban, mint hogy véges a száma a szavaknak az egyes nyelvekben, viszont belőlük végtelen számú mondat formálható. Ráadásul a mondatok száma elméletileg végtelen még akkor is, ha közülük egyeseket nagyobb valószínűséggel használunk, mint másokat: a fürdő gyermek, az első iskolanap, az első szerelem, a kéz, mely elsöpri a haját a homlokról ...

(részlet a Fata morgana című regényéből, 68-70. oldal, Roy Jacobsen, J.W.Cappelens Forlag, 1992 Oslo)

Jostein Gaarder 90-es évekbeli felülmúlhatatlan sikere a Sofies verden, 1991 (Sofie világa, Pesti Szalon 1995) inkább sorolható az ifjúsági irodalom körébe, de Bringsværd és Kjærstad művei mellé is tehető, mint postmodern irodalom. A Julemysteriet (Karácsonyi csoda, 1992), és I et speil i en gåte (Mintegy a tükörben egy rejtélyben 1993) c. könyveiben jól érezhető a feszültség a realizmus és a fantasztyikum között. Ezt egyrészt úgy éri el Gaarder, hogy különböző műfajokat vegyít, másrészt nem ad egyértelmű válaszokat a felvetett kérdésekre és rejtélyekre. A szövegekben kirajzolódik egy könnyen felismerhető külső valóság, mint pl. létező, ismert épületek, miliók, kultúrák. Másrészt a mesélő azt állítja, hogy mindez csak kitaláció, és ami történik, az lehetetlen.

Előretörőben a kispróza

A kispróza valójában csak ebben az évtizedben kezdte erejét fitogtatni Norvégiában. Bár már az 50-es években találkozhattunk igazán kitűnő novellaírókkal, mint Johan Borgen, Tarjei Vesaas és Torborg Nedreaas. Solstad debütáló gyűjteménye a 60-as években, majd Kjartan Fløgstadé 1972-ből, aztán Bjørg Vik 80-as évekbeli novellái is életképesnek, maradandónak bizonyultak. Mégis a 80-as évek végétől bukkantak fel nagyobb számban igazán értékes gyűjtemények és egyedülálló szövegek.

Kjell Askildsen váratlanul tört be egy erotikus és merész novellagyűjteménnyel, Heretter følger jeg deg helt hjem (Ezentúl egészen hazáig kísérlek, 1953). Ennek stílusa, elbeszélőmódja még nem olyan sötét és elbizonytalanodó, mint a későbbi alkotásaié. 1983-ban adta ki Thomas F's siste nedtegnelser til almenheten (Thomas F utolsó feljegyzései a nyilvánosság számára) c. munkáját, amit 1991-ben követett az Et store landskap (Egy nagy tájkép) és 1996-ban a Hundene i Thessaloniki (Thesszaloniki kutyák).

Askildsennél is, Øytein Lønnél is hiába várja az olvasó a klasszikus dramaturgiai építkezést, a meglepő drámai csúcspontot. Történeteik tömörek, behatárolt időszakra korlátozottak, a helyzeteik statikusak. Mindkettőjük politikailag elkötelezett. A 80-as évekre megjelenik kisprózájukban a magánszféra, a magatehetetlen magányos hős. A kapcsolatok hiánya, a kommunikációs akadályok, az elkeseredés, a félelem a témája Ambjørnsennek, Anne B. Ragdenek és Gro Dahlenak is.

A statikusság, ugyanakkor az örökös ismétlődés, a mániákus kerengés egyazon témák körül és a különböző mesélősíkok váltakozása adja Jon Fosse kisprózájának, regényeinek, drámáinak sajátos hangulatát (Melancholie I., 1995, Melancholie II., 1997). A töredezettség, a szaggatott ritmus, a nagy hallgatások drámái Fosse megérdemelt sikerét hozzák a 90-es évek elejétől több országban is (Nokon Kjem til å komme, 1996 /Valaki jönni fog, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995/, Barnet, 1997 /A gyermek, Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet, 1997). Ezzel szemben Ingvar Ambjørnsen Sorte mor (Fekete anya, 1994) c.

regénye cselekményes, egyszerű, olvasmányos, de tele fekete humorral, félelemmel, önmarcangolással. Történeteinek gazdagsága nemcsak a regényeit tartja életben, de novelláit is. Az erőszak, a halál ott leselkedik a felszín alatt, a kiüresedett emberekben, a látszólagos szabadság mögött lefojtva (Natt til mørk morgen /Éjszaka a sötét reggelig/, 1997).

Az alább említendő három író közül Gro Dahle egyike a legújabbban feltűnt íróknak. Ebeszéléseknek titulálja szövegeit, de nevezhetné töredékeknek is, novelláknak is. Inflammasjon (Fellángolás, 1994) c. kötetében fellelhetőek mesék, mondák, amik olvashatók antilegendáknak is, mint pl. az Ingen andre så min mor bade (Senki más nem látta anyámat fürdeni) c. írásában. Különösen szembeötlő példabeszédek az elemésztő-éltető szimbiózisokról, az anya és a gyermek kapcsolatokról, mint fojtogató gondviselő és függőségi viszonyról.

Anne B. Ragde novellagyűjteménye Ansiktet som solen (Az arc mint a Nap, 1996) nőkről szól, de nem egy idealizált nőközösségről, mint a klasszikus nőirodalomban. Izgalmas történetek olyan nőkről, akik halálra zabálják magukat, vagy akik megölik férjüket. Groteszk, taszító, ijesztő szövegek. Magány és elszigetelődés intenzív nyelvi elemekkel és eredeti képi megfogalmazásokkal. Sissel Lie világa egészen más, novelláiban a nők markánsak, poétikusak. Tigersmil (Tigrismosoly, 1986) c. novelláskötete mesékkal, mitoszokkal átszőtt.

Úgy tűnik az elmúlt évek női kisprózatermése lírai, játékkal átszőtt, szakított a realizmussal, ugyanakkor mindig jelen van benne a valóság. A férfiak közül talán Arild Nyquist alkot hasonlóképpen, egyesíti írásaiban a játékot, a humort, az abszurd valóságot. Az ő novellájával zárjuk is a norvég prózáról szóló tanulmányunkat.

Költő és Király /Kongedikteren/

Sétáltam a ropogó hóban, a ragyogó januári égbolt alatt, és az élet folyásán töprengtem. Estéről estére felfigyeltem arra, hogy csak egyetlen ablak világít a Királyi Palota homlokzatán - egészen jobbra, fent. Az épület téglalap alakú, nagy és sötét.

Ki ülhet ott fent komor magányában? – kérdeztem magamtól és felnéztem a kis négyszögletű folt felé. A Király, ugye, aligha lehet.

Egyik délután eldöntöttem magamban, hogy megvizsgálom az ügyet.

Ököllel dörömbölni kezdtem a külső ajtón.

Senki sem válaszolt.

Hát jó, gondoltam - bemegyek.

Kinyitottam az ajtót és elindultam a Palota szőnyeggel borított folyosóin és megszámlálhatatlan lépcsőin. Haladtam fölfelé - egészen addig, míg egy hosszú, sötét folyosó végén egy fénycsíkot pillantottam meg az ajtó alatti résen.

Tehát itt lakozik a magány, gondoltam és kopogtam az ajtón. Egy hangos és jól érthető "bejöhetsz" hallatszott.

Kinyitottam az ajtót és bementem.

A Király egy nagy, kerek asztalnál ült és pasziánszozott.

De azonnal felnézett, amikor odaléptem hozzá.

- Csak nem Arildhoz van szerencsém? - kérdezte és elmosolyodott. -

Milyen kedves, hogy váratlanul betoppantál.

- Fényt láttam – mondtam. - Az egyetlen fényt, magasan fent, és úgy gondoltam, hogy ott ül valaki magányosan és búslakodik.

- Én vagyok az a valaki- mondta a Király - de éppenséggel nem búslakodom. Pasziánszozom és örömöm lelem benne.

- Amihez ugyebár hosszú csend és nyugalom kell - mondtam és leültem egyenest a Királlyal szemben. - Jó itt, ebben a kicsiny, halványan világított szobában, egyetlen kártyapakkival. Egyébként, mi újság? A Király felállt.

- Pont most írtam egy rövid verset a magányról. Meghallgatod? -kérdezte a Király.

- Szívesen. Habár nem is sejtettem, hogy Királyi felségednek költői hajlamai vannak.

- Én sem. Noha hencegni ugyebár nem lenne nehéz. - Elment az íróasztalhoz, kihúzta a fiókját, majd kihajtogatott egy papírlapot. Miután rövid pillantást vetett a írásra azt mondta :

- Rímes.

Kényelmesen hátradőltem a széken és vártam.

- Halljuk! – szólaltam meg.

Az orrára tette szemüvegét, háromszor-négyszer megköszörülte a torkát - és szavalni kezdett.

Makréla magány

A Király iroda

nem fényűző pagoda

míg a dolgomat teszem

füstölt makrélát eszem.

Abban a pillanatban amint befejezte, aggódva rám nézett.

- Nos, Arild - mit a véleményed?

- Nem rossz – mondtam. - Egyáltalán nem rossz. De vajon mi a valóság? Valóban füstölt makrélát eszik a Király?

- Azt hittem – szólta a Király és összehajtogatta a papírlapot - hogy létezik valami, amit költői szabadságnak hívnak, vagyis hogy az ember föllenthet egy kicsit, hogy elboldoguljon a verssel. Különbön igazad van, a valóságban sajtot eszem, de a sajt ugyebár leginkább a bajt szóval rímél, s egy Királyi felség ördögöt ne fessen a falra.

- De próbáltam az igazságot megközelíteni, képzelheted mennyire igyekeztem - tette hozzá, majd visszaballagott a székéhez és leült.

- Talán csak a pagoda szóval kellene kezdeni valamit - mondtam és felkaptam a Király előtt heverő fehér papírlapok közül egyet. – Nem idegen a norvég fülnek?

- Tiéd a szó, Arild – mondta a Király, és széttárta karját.

Felálltam és szavalni kezdtem:

*A Királyi iroda
nem fényűző szálloda
míg a dolgomat teszem
füstölt makrélát eszem.*

- Szálloda? – kérdezte a Király s egészen gondterhelten látszott. - Királyi iroda helyett szálloda, Arild! Úgy vélem, hogy túllőttél a célon.

- Igen ám, de te magad említetted a költői szabadságot.

- De vajon nincs-e határa a költői szabadságnak? – felhúzta vállát, rám nézett és hozzáfűzte. –Egyébként, majd eltöprengek rajta.

Üvegkancsót hozott, poharakat, fatálcán diót. Portói bort töltött, koccintottunk. Időnként diót törtünk, a héja röpködött, s hébe-hóba kortyoltunk a borból.

- Neked Arild, különben, hogy megy a sorod?

- Egészen jól, köszönöm. A szokásos - írok, festek. Most jövök a stúdióból, egy új lemezen dolgozom gőzerővel.

- Igen, igen Arild te jól csinálod - látom boldogulsz. Ha nem könyv, lemez, festmény, akkor biztosan felbukkan valami egészen más. Mi lesz vajon a következő?

- Ahogy mondod, Király, új területekre evezem, a film, a színház is érdekel.

- Igen, csepp kételyem sincs afelől, hogy te a politikában is aktív vagy. Igazi támasza a jobboldalnak; személyes szabadság, tömérdek fontos elfoglaltság, pozíciók és alkotás-kényszer.

- Mondasz valamit, Király. Ha hajótulajdonos lennék és a saját kis cégemet vezetném, akkor 100 milliókat keresnék s nem aprópénzt, mint a művészi pályán.

Egy darabig csendben ültünk, diót törtünk. A Király arca egyre borúsabbá vált.

- Te Arild, a rakéták, a nehézfegyverek... Nem túlságosan lelkesedem azért, hogy norvég földre telepítsék. Nagyon aggaszt.

- Engem nem kevésbé - mondtam. - Az emberek nagyon egyoldalúan nézik a keletről fenyegető veszélyt. Nem tudják, ha egy nap nyugatnak és keletnek szüksége lesz Norvégia földjére egy Oroszország elleni támadáshoz, idejönnek, tekintet nélkül a mi véleményünkre.

- Magam is hasonlóan gondolkodom – szolt a Király. - És akkor az én gyönyörű országom ...

- A MI gyönyörű országunk rom és hamu lesz – javítottam és fejeztem be a gondolatot - ez az igazság, Király. Ha norvég földön nehéz fegyverzetnek kell lennie, akkor egyszerre minden irányba kell mutatnia.

A király megértően bólintott.

- Teljesen egyetérték. Emiatt valóban aggódom.

- Most, hogy írtál egy békés verset magányról és makréláról, Király, nem lenne kedved egy igazi harci indulóhoz is - s ha legközelebb betoppanok, jó lenne, ha felolvashád.

- Megpróbálhatom, mondta a Király. De csakis ezekkel a nehéz rímekkel.
Felállt és megrázta a kezem.

- Igen, igen, mindenesetre kedves volt, hogy beugrottál egy kis esti beszélgetésre, de most már úgy gondolom, ideje lefeküdnöm. Korán kelek, reggel beszédet kell tartanom.

- De előbb bizonyára makrélát eszel - mondtam.

- Sajtot - helyesbített a király. - Ez a dolog a makrélával csak amolyan költői szabadság volt, Arild. Neked ezt meg kell értened.

(Arild Nyquist: *Fra Lofoten til Cap Ferrat /A Lofotoktól a Cap Ferratig c. kötetből, Aschehoug Forlag, 1996.*)

A tanulmányban -a szerző egyetértésével- felhasználok Lasse Morten Johannesen e tárgyra vonatkozó írásait. Az idézett művek nyersfordítását norvégáról Ábrahám Beáta és Ábrahám Péter készítette. A műfordítás Kovács katáng Ferenc munkája.

Ligeti Pál: Kottatartók—fotó

Buday Károly: Sugár magas — fotó

A Madách Imre Művelődési Központ
(Vác, Dr. Csányi L. krt. 63. Tel: (27) 316 - 411)

szeretettel meghívja Önt
és kedves Családját

2003. szeptember 6-án, szombaton
17 órára az Emeleti Galériába

**Kasza
Imre**
festőművész
és grafikus
(Svédország)

kiállításának megnyitójára

A tárlatot megnyitja:
Balázs Imre
festőművész

A lélek otthona

Elhangzott a tárlat megnyitóján 2003 szept. 6

Itt áll mellettünk egy még fiatal művész, alig túl azon a félévszázados életkoron, amikor az emberi fizikum, szellem, alkotóenergia teljében mutathatja meg tehetsége sajátos vonásait. Kétségtelen azonban, hogy ez a talentum - legalábbis korunkra vonatkoztatva - mindenütt képes lett volna a benne szunnyadó értékeket felmutatni. S ezzel bele is vágtunk a dolgok sűrűjébe, mert KI sorsa is jól példázza, hogy a művészet egy és oszthatatlan, már ami az ember számára az lehet, azzá válhat az értékké válás folyamatában.

Szándékosan folyamatot említettem, mivel egy hosszantartó, s részeit illetően igenis csak bizonyos idő elteltével jelenik meg a maga fényében: felismerhető módon művészi érték-ként mutatva fel magát.

Persze ez – amint említettük - több tényezős felismerés eredménye, aminek saját arculata az első, egyben legfontosabb része, majd sorjában következnek: téma, avagy témánélküliség, technika, anyag, amely hordozza a gondolatot, valamint a színekkel kifejezett festői látás.

Pontosabban: mindezek együttese képezze az adekvát formát, amely tudvalevően minden korszak kezdetének neuralgikus pontjává kell váljon. Ettől a pillanattól kezdve beszélhetünk eleve egy olyan korszakváltásról, amelyre az eljövén-

dők sokasága, más szóval felkent hada építkezhet. Hitét kísérel meg kimondani, rendszerint türelmetlen lázas sietséggel, gyakran az újdonság érzetű igazság erejével, nemegyszer a minden előző megtagadásával,

ezek intézményeinek pontos nyugalma ellenében. E nagy horderejű hadakozás, amit a XX. század eleje hozott létre - főleg a dadaizmus megjelenésével, annak lázas gondolat-forma s egyben addig nem látott, nem tapasztalt anyaghasználatával - hatott mindent kizáróan. A mindennek kiseprése a múzeumokból sikeres, nagy korszakváltást szült az újért rajongók számára. Hatása azóta is tart, különösen az anyagok használatában.

Nincs elvetélt gondolat – ennél fogva nincs elhasználódott, funkciótól megfosztott tárgy. Olyan tárgyi világ létezik, amely a forma jellegétől megszabadulva addig nem látottá változik. És itt, ennél a művészi igazságra emelt gondolatnál kapcsolódik

Kasza Imre e mostani - mert csak ezt ismerem – ténykedése ehhez a gondolatsorhoz, ami a Dadával kapcsolja össze.

Ennek ellenére ez a kapcsolat csak részben kimutatható s ez főleg a mű hordozójának függvényében létezik, a fa mint háttérben jelenlevő - és az olaj - vászon – aranyozott keret magába foglalt képvilágával képviseli a szembeállást. Képeiben – ugyancsak domináns módon – jelen van az állandóan izzó fehér vonalként vagy foltként átszöve a teret. Ez a fehér szimbolikusan értelmezve az állandósultságát – ugyancsak fontos olvasatra ad alkalmat, éspedig: a kép alsó rétegeinek szövevényes, zsúfolt, néhol tarka színességén átvonul a maga tisztaságával, sugárzást kölcsönözve az általa jelölt formának, motívumnak, jeleknek. Csak ez a fehérség a fontos, mert ennek van mindent átfedő ereje. Gondoljunk csak egy gyönyörű – természeti, illetőleg teljesen más képre a szeméthegy és frissen hullott hó látványára.

Az elmúlt század festészetében az erdélyi magyar festők között hányak volt kedvenc témája a fehér mint eleme a képnek. Itt ezekben a képekben más célja, szerepe vagy feladata van e fehérnek. Nézni kell e képek elemeiből épített világát, mert csak figyelmes kutató pillantások után találjuk szembe magunkat a legfelső síkból ránk néző szemjelekkel!

És majd minden képbe kisebb-nagyobb méretben, hangsúlyos - kevésbé hangsúlyos színnel épül be ez a mindent vizslató pillantás. Érdemes odafigyelni ezekre a párhuzamosan szembejövő vonalakra, foltokra.

Mindenképpen tudatos, szerepvállalást igénylő tekintetek ezek.

Remélni merem a közelebbi, távolabbi találkozást.

A Hévízi megnyitó (Rajhona Ádám, Pomogáts Béla) 2012. 08. 23.

Mezőgazdasági Minisztériumi bemutató - 2012.09.18

A HÍD jegyében

SKANDINÁV TÁJAK-MAGYAR LÍRA

Augusztus 23-án, Magyarországon, Hévízen, a Múzeum adott helyet annak a kulturális eseménynek, amely keretén belül megnyitották azon vándorkiállítás első tárlatát, amely bemutatta Moritz Livia Svédországban élő festőművésznő műveit, SKANDINÁV TÁJAK-MAGYAR LÍRA címmel.

Az ÁGHEGY skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam műhely tagjaként, kiállított alkotásainak középpontjában a hídépítő feladatát tekinti, a szórvány magyarság és az anyaország között, de nem utolsó sorban népszerűsíti a befogadó ország kultúráját is

A MAGYAR LÍRA tárcsím alapját az a kilenc darab nagyobb méretű festmény képezi, amelyek N. Szilágyi Nóra Budapesten élő költőnő versei ihletésére készültek. A régebbi, kulturális kapcsolat a költőnő és festőművész között, értékes művészi alkotásokat eredményezett. A versek mondanivalója, hangulata az egyetemes emberi értékek népszerűsítését tűzi ki célul. Felemeli hangját az ember, a társadalom különböző területein való megkülönböztetése ellen (AZ EMBER), kiáll a szegények elesettek a reményt veszettek mellett (FALUVÉGI VISKÓK) és lankadatlanul küzd az egységes magyar öntudat erősítéséért. Verseiben fontos helyet foglal el a magyar táj szépségének népszerűsítése.(BALATONI TÁJ, GYENESDIÁSI TEMPLOM)

Moritz Livia ezeknek a gondolatoknak adott vizuális formát festményeiben. Képeinek hangulata híven tükrözi azokat az érzelmeket, amiket a versek mondani-valója kivált benne.

Széles skálán mozgó színvilága magába foglalja úgy a skandináv tájak hűvös színeit, mint a magyar tájak meleg, néha szilaj színfogatagát.(ÉJSZAKAI TÁNC) A norvég és svéd festmények a messze északi tájak hangulatát érzékeltetik, Hermann Katalin művészeti vezető, beszédében méltatta a két művészt, kiemelve a szórvány magyarság irodalmi-művészeti alkotásainak jelentőségét, mint az egyetemes magyar kultúra szerves részét. A műsor első számaként RAJHONA ÁDÁM színművész Jászai Mari díjas, a Vígszínház tagja, elszavalta N. Szilágyi Nóra két versét. Második számként Stellan Sagvik stockholmi zeneszerző angol nyelven szólt a szép számmal egybe gyűltekhez. Érthető és humoros előadásban beszélt a fuvolára és csellóra írt művéről, amit Práda Kinga és Jánky Emese a tőlük megszokott magas művészi színvonalon adtak elő. POMOGÁTS BÉLA a MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG volt elnöke a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának az ANYANYELVI KONFERENCIÁNAK elnöke mutatta be N. Szilágyi Nórának erre az alkalomra kiadott verseskötetét, Moritz Livia festményeivel illusztrálva.

Zenei résszel zárult a műsor. Stellan Sagvik szintén fuvolára és csellóra írt darabját mutatta be Kinga és Emese. A mű magában foglalt több magyar zenei motí-

vumot is. A zeneszerző, a zenészeket és a darabot viharos tapssal jutalmazta a lelkes hallgatóság dacolva a 39 fokos meleggel, ami ezen a délutánon Hévizet sújtotta.

Moritz Livia és N. Sz. Nóra köszönetét fejezte ki Héviz város polgármesteri hivatalának a meghívásért és, hogy alkalmat adott e magyar-magyar kulturális esemény létrejöttéhez, biztosítva a hallgatóságot, hogy további kiállításokon is bemutatják azokat a művészi és kulturális értékeket, amiket a szórvány magyarság és az anyaországi magyarság összefogásából születnek, ezzel is gazdagítva az egyetemes magyar kultúrát, művészetet.

A megnyitón jelen volt a Magyar Televízió, felvételt és interjút készített Moritz Líviával, ugyan úgy mint a jelen lévő Cservenka Judit a Kossuth Rádió szerkesztője, a Nyelvünk és Kultúránk főszerkesztője.

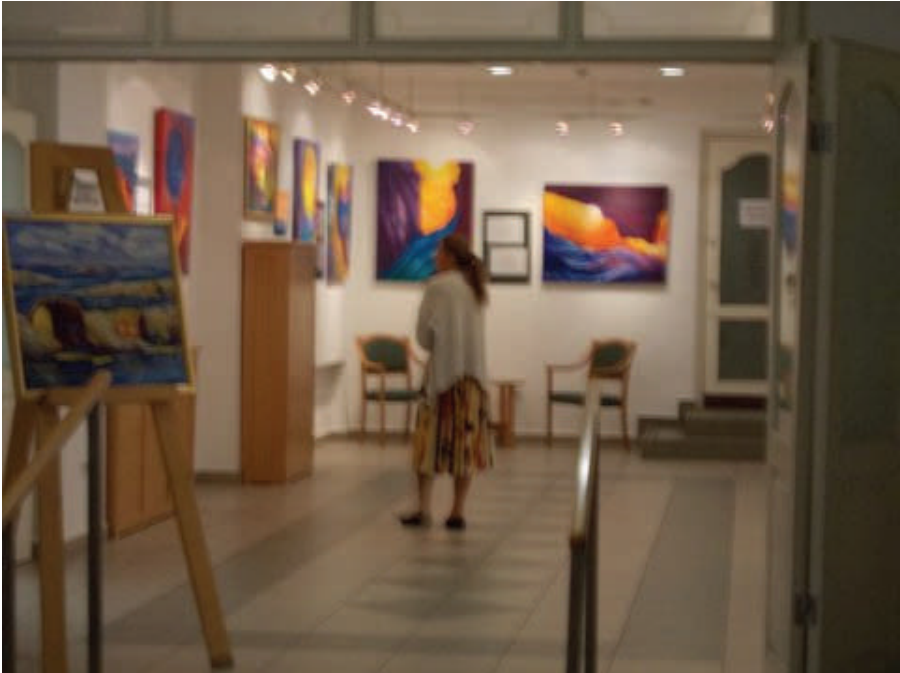
Szeptember 18-án nyílt meg a vándorkiállítás második állomása Budán a Mezőgazdasági Minisztérium bemutató termeiben. A szép számmal megjelentek előtt a kiállítást méltatta Domokos László író, Nagy Zoltán mkl., a Székely Ház elnöke, a zenei műsort igényes művészi szinten Bacsa Ferenc énekművész, Turáni M. Csongor hegedűművész biztosította.

Október 6-án, a harmadik és egyben ez év utolsó állomását a Budakeszi város polgármestere dr. Csutoráné dr. Győri Ottilia meghívására, a Varga Vilmos Alapítvány termeiben tartották. A megnyitón, mint díszvendég megjelent, Hernádi Miklós író, költő, dr. Laczkó András történész, dr. Szabó Ferenc író, Rédey Tamás költő és Maczó János költő.

A kiállítást méltatta Budakeszi alpolgármestere. Beszédében köszönetét fejezte ki, hogy a hazától távol, idegenben, a magyar alkotók csodálatos akarással, igényes művészi értékeket jelentő alkotásokat hoznak létre, művekkel, gazdagítva, az egyetemes magyar irodalom és művészetet. Külön köszönetét fejezte ki, hogy ezeket az értékeket, amelyek a magyar-magyar művészet kölcsönös kapcsolata ihletésére készültek, láthatóvá teszik a hazai közönség számára is. A kiállítást művészi szempontból Ajtay Domokos Zoltán Károly képzőművész, értékelt.

A vándorkiállítás sikerét a legjobban az Agrárkönyvtári Hírvilág újságírójának „Azoktól nem lehet aludni...” című cikke fejezi ki.

Monostori László

Mezőgazdasági Minisztériumi bemutató - 2012.09.18

**A budakeszi bemutatót az alpolgármester nyitotta meg.
Lenn:Turáni Csongor a kiállítás hegedűművésze**

Buday Károly fotói

Az Oslói Egyetemről vonult nyugdíjba néhány évvel ezelőtt.

Élénken él bennem az egyetemi beszélgetések egyike, amikor az időmilliomos nyugdíjas korszakról álmodozott: sok évtizede felgyülemlett fotóanyag rendszerezésére, más jellegű hobbijainak folytatására, kiszélesítésére.

Mostani beszélgetésünkkor is nyugtáztam, hogy derűs optimizmusa, humora, vidámsága a régi, annak ellenére, hogy érzi az elszálló évek nyomát s azt nehezíti, hogy közel sem jut annyi ideje a fényképezésre, korábbi felvételei digitalizálására, mint azt korábban remélte.

Szeretne önálló kiállításon újra megmutatkozni a nagyközönség előtt.

Mostanában Canon 7D géppel készíti felvételeit.

Jelen sorozata a norvégiai ősz színeit örökíti meg.

-kkf-

Buday Károly: Sárguló levelek — fotó

Gebauer Ernő festményei

Jézus és mi

Gebauer Ernő alkotásainak bibliai háttere

A Szentírás számos története tanúskodik arról, hogy Jézus Krisztus milyen nagy szeretettel fordult mindenkihez.

GEBAUER ERNŐ alkotásai bibliai jeleneteket mutatnak be – hat kép segítségével kereshetjük most azokat a pontokat, amelyeken Jézus kapcsolódhat a korabeli és a mai emberek életéhez.

A hívő gondolkodó (János evangéliuma, 3. fejezet)

Nikodémus, a kegyes farizeus életében Isten törvénye állt a legfőbb helyen – olyannyira, hogy évtizedeken keresztül a Tóra megismerésére és tettei ehhez való igazítására törekedett. Amikor a Názáreti feltűnt a történelem színpadán, s nyomában csodák és jelek történtek, Nikodémus érezte, találkoznia kell vele. Egyik éjjel fel is kereste Őt, és izgalmas teológiai diskurzusuk során Jézus kijelentette küldetésének néhány fontos elemét: az evangélium rövid összefoglalásaként ismert mondatot, miszerint *„úgy szerette Isten a világot, hogy megszületett Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen”*, s – komoly fejtörést okozva az idős embernek – betekintést engedett a víztől és Szentlélektől születés titkába.

Fantasztikus az a türelem, amellyel Jézus a mózesi tanokban jártas tanítót az ószövetségi előképekre is hivatkozva kíséri az Újszövetség üdvösségre vezető útja felé.

A gyermekek (Márk evangéliuma, 10. fejezet, 13–16. vers)

Mi az Isten akarata konkrét élethelyzetekben; mit tehet az, aki krízisbe jutott? – Miután farizeusok és tanítványok vitatták meg e kérdést a Mesterrel, gyermekektől lett hangos a környék. A tanítványok zavaró tényezőként tekintettek az apróságokra, s azonnal igyekeztek biztosítani a csendet és a nyugodt légkört, Jézus azonban magához hívta, és megáldotta őket. Szava és tette egyaránt azt bizonyította, hogy az Ő közelében a kicsinyeknek is helye van, sőt a feltétlen bizalom és ráhagyatkozás tekintetében példává is lehetnek a felnőttek számára. *„Aki nem úgy fogadja az Isten országát, mint egy kisgyermek, semmiképpen sem megy be abba.”*

Fantasztikus az a gyengédség, amellyel Jézus odafordul a családokhoz, és áldását adja a gyermekekre.

A veszélyben lévők (Lukács evangéliuma, 8. fejezet, 22–25. vers)

A Genezáreti-tó vizét hirtelen hatalmas vihar korbácsolta fel, s könnyedén dobálni kezdte a kis hajót, melyben Jézus és a Tizenkettő a gadaraiak földjére igyekezett. A tanítványokon – többen tapasztalt hajósok voltak – a rettegés és tehetetlenség érzése lett úrrá, s türelmetlenül ébresztgették alvó Urukat, kinek kérdése fájdalmas pontra tapintott rá. „*Hol van a ti hitetek?*” Hogyan is felejtették el, hogy akit követtek, isteni hatalommal cselekszik, és hogy Neki engedelmeskednek a természet erői?

Fantasztikus az az őszinteség, amellyel Jézus rámutat a hullámoknál is nagyobb veszélyre, de hitbéli gyengeségük ellenére is megsegíti övéit az élet viharában.

A megvetett nő (János evangéliuma, 4. fejezet)

A samáriaiak és a zsidók közti ellentét a régmúltban gyökerezett, s az évszázadok során annyira elmérgesedett, hogy Isten népe látványosan elhatárolódott a samáriaiaktól. Jézus – Isten mindenkinek szóló szeretetét hirdetve – sokszor lépett át társadalmi, faji, vallási korlátokat azért, hogy az elrontott életek megváltozzanak, a sebek begyógyuljanak, és a bűnösök átéljék a bűnbocsánat örömét. Ez történt a Sikár közelében lévő kútnál is, ahol egy parázna nő részesült a csodában, és vált az emberek megvetése elől rejtőzködő emberből az evangélium hiteles hirdetőjévé. „*Megmondott nekem mindent, amit tettem: vajon nem ez-e a Krisztus?*” Fantasztikus az a tapintat, amellyel Jézus úgy mutat rá a bűnre, hogy közben felkínálja a bűnös embernek a szabadulás ajándékát.

A gyászoló (Márk evangéliuma, 5. fejezet, 21–43. vers)

Egy 12 éves lány súlyosan megbetegedett. Az apja, Jairus, a zsinagógai elöljáró utolsó szalmaszálként attól kért segítséget, aki a hírek szerint már sok csodát tett a környéken. Jézus azonnal elindult a hívó szóra, de csak halott gyermeket és megrendült gyászolókat talált. Vigasztaló szava – „*Ne félj, csak higgy!*” – nem üres mondatként visszhangzott, hiszen Ő képes volt a lányt visszahozni az életbe, s a házban így a sírás helyére egyszerűen ámulat költözött.

Fantasztikus az a hatalom, amely erősebb a halálnál, s amelyet Jézus az ember megmentése érdekében az élet győzelmére használ fel.

Az ünneplők (János evangéliuma, 2. fejezet, 1–12. vers)

Jézus első csodája a kánai menyegzőn történt, ahová édesanyjával és tanítványaival együtt volt hivatalos. Az ifjú pár örömét majdnem megkeserítette az, hogy túl gyorsan elfogyott a bor, de a kellemetlen helyzetet Mária közbenjárására végül Jézus megoldotta azzal, hogy a kővedrekbe odakészített vizet – az eredetnél jobb minőségű – borra változtatta. Amellett, hogy Jézus osztozott az emberekkel az

élet örömteli pillanataiban, ez a történet jellé is vált: isteni hatalmát hirdette, és hitet ébresztett a szemtanúkban. „Így jelentette ki dicsőségét, és tanítványai hittek benne.”

Fantasztikus az a szeretet, amely Jézust, az Isten Fiát közénk hozta, és Megváltónkká tette.

Hulej Enikő

Gebauer Ernő a stájerországi Hartbergben született, 1882. január 17-én. Édesapja, Gebauer Gusztáv erdőmérnök. Felmenői között több kiváló művész volt a festészet és a zene területén. Édesanyja, Siebenlist Mária nagyváradi születésű volt, Szegeden nevelkedett. Tanulmányait Grazban kezdte, majd Pécsen tanult. Az érettségi vizsgát a Pécsi Magyar Királyi Állami Főreáliskolában (a mai Széchenyi Gimnáziumban) tette le 1901-ben. Ezt követően Budapesten tanult, a Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde növendékeként, a rajztanári képesítést 1905-ben szerezte meg. Ezután 1910-ig Székely Bertalan tanítványaként a művészeti mesteriskolán folytatta tanulmányait. Mint festőnövendék, többször vett részt olaszországi tanulmányúton, a mesteriskola befejezését követően is egy évet tartózkodott Itáliában. Székely Bertalan tanítványának kompozíciós érzékét igen nagyra értékelte. A mester meglátása végigkísérte Gebauer Ernő egész életét, freskók és seccók sokaságát alkotta. Vallási témájú faliképei és seccói 57, elsősorban pécsi, baranyai és Tolna megyei templomban csodálhatók meg.

A dél-norvég Hvasser kistemplomában az apszis előtti két végfalon 1-1, 1957-ben farostlemezre készült, Gebauer festmény látható. Erről a Hvasser templom honlapján (<http://www.kirkesorok.no/kirker/Hvasser-kirke>) s az Ághegy korábbi számaiban bárki meggyőződhet. A templombelsőről készült, a világhálón is megtalálható nagylátószögű fotón jól látható a két Gebauer festmény. Ahhoz, hogy nagyfelbontású, aláírást is jól mutató képeket kapjak, a gyülekezet lelkészéhez, Sven Byholthoz fordultam segítségért. Ő a falu nyugdíjas mérnökét bízta meg s hamarosan jó minőségű felvételeket kaptam, amiket azonnal megküldtem a Gebauer Emlékév szervezőinek Pécsre. Azóta már az emlékkiállításról készült dokumentumok visszakérültek hozzám. De újabb kérdések merültek fel: ki is valójában a norvég feleség, élnek-e Norvégiában rokonok s fűzik-e őket további családi szálak Magyarországhoz.

Az Internet s néhány telefon, no és kis szerencse újabb négy, norvégiában fellelhető festmény létezését valószínűsítette. S erről aztán már személyesen is meggyőződhettem, újból Sven Byholt lelkész segítségével, aki ugyanis egy raktár mélyéről előbányászta a telplobból eltávolított kb. 100x150 cm méretű, farostra festett olajképeket. Ezek a legutóbbi tatarozáskor, ablakbővítés miatt kerültek le a főhajó két oldalfaláról. A festményekről készített felvételeket elküldtem Hulej Enikő Kecskeméten szolgáló evangélikus lelkésznek, akit erős szálak fűznek Oslóhoz, hiszen itt végzett teológiai mestertanulmányokat. Az ő gondolatait, értelmezését olvashatjuk az előző összeállításban az immáron hat darabra kiegészült, Norvégiában fellelhető, vallási témájú Gebauer Ernő festményekről.

Tóth Attila illusztrációi történelmi és más tan könyvekben

Tóth Attila rajzoló, illusztrátor a kristianstadi képzőművészeti iskolában tanult grafikát design és kommunikációt, és aztán Földközi-tengeri archeológiát, eszmetörténelmet valamint zszurnalisztikai és kultúraismeretet. Bölcsészkarai végzettsége az ókori kultúrában és társadalomtudományokban növelték jártasságát.

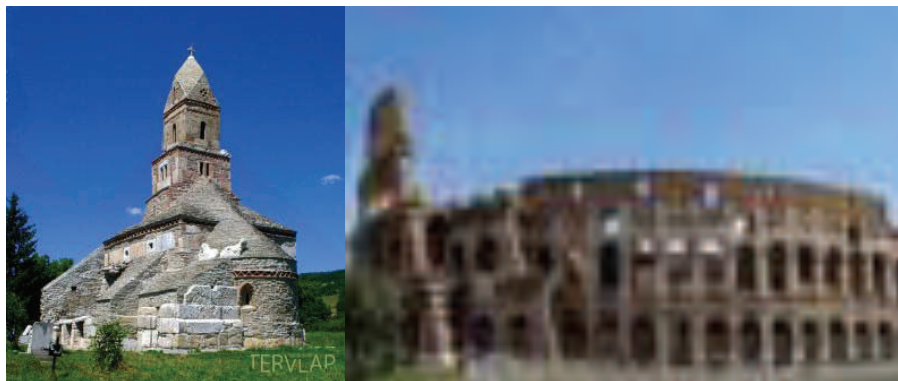
1995-1997-ben archeológus és illusztrátor volt az athéni Svéd Intézetben (Svenska Institutet), amely régészeti kutatásokat végez. 1997-1998 között a stockholmi Karolinska Intézet (Karolinska Institut) technikai szakembere volt. Ugyanakkor a Strix Televíziónál (Strix Television AB) kutatóként és nézőközönség felelősként dolgozott, a Relevant Traffic cég menedzsere volt Stock-

holmban.

Cége: a **tecknare.se** különböző technikákkal reklámokat, könyvillusztrációkat, karikatúrákat, térképeket készített számítógépen. Hagyományos módon, tuszal, vízfestékkel és olajfestékkel is dolgozik. Újság-illusztrációkat, tananyag illusztrációkat, tankönyveket készít.

Sokoldalúságának köszönhető, hogy nemrég családotól Ciprusra költözött az ottani tankönyvkiadó meghívására, de tt is az Ághegy önzetlen munkatársának tartja magát és küldött mutatóba néhány képet munkáiból.

**Illusztráció
Thurman Zoltán
írásához**

Árpád-kor vagy román-kor, avagy ROMANIKA?

A kérdést feltettem több magyarországi szakembernek. Az akkori országos főépítész, valamint a Műemlékvédelmi Hivatal több vezetője kutatást végezni nem tartották szükségesnek, viszont ajánlották, írjak egy újságcikket. Radányi Mihály szerint azért váltotta Magyarországon fel a romanika megnevezést a román kor, mert egyesek összetévesztik a romanikát a romantikával. Szerény észrevételem szintézisét udvariasan megírtam, talán nem hiába. Gondolom így bővebben akik nem akarják azok is megértik.

Az európai kultúra stílusai egymásból alakultak ki és egymással vannak összekötődve. Az antik világban a rómaiak állították a legtöbb emlékművet, építették a legtöbb templomot, középületet. Ezt a kort római kornak nevezzük. Angolul: roman period. Románul: timpurile romane.

Régebben minden iskola a saját művészeti és művészettörténeti elméleteit tanította. A legmarkánsabb eltéréseket a szocializmus-kapitalizmus idején találjuk. Művészetelméleti és művészettörténeti különbségek a megítélésben vagy elnevezésben ma is vannak. Magyarország sem kivétel.

1824-ben Caumont francia művészettörténész javaslatára az addigi római és a gótikus építészetet (művészetet) elméletileg átszervezték és megpróbálták globalizálni. Kis-Ázsiában és a Balkán egy részén a római építészet után a IV. és a XV. sz. közötti periódusban a bizánci építészet következik, míg Európában a római építészetből a IV. századdal kezdődően ókeresztény építészet alakul ki. A gótikáról leválasztották az Árpád-korral megegyező periódust. Ezt a Kárpátoktól nyugatra található átmeneti stílust, amely a helyi népek nemzeti vonásait tükröző eltéréseket mutat, a franciák romanesque-nek nevezték. Angliában norman stílusnak nevezik. A germán területeken és a Magyarországot körülvevő országokban romanik a neve. A Kárpát-medencében egy egységes, helyileg sajátos, rendkívül szép átmeneti stílust találunk, amelyet nyugodtan lehet ómagyarnak ítélni, hiszen ez az a stílus, amelyben határozottan fel lehet ismerni a magyar sajátosságokat. Ezt a stílust régebben Magyarországon félköríves vagy romanikus stílusnak nevezték, az időperiódust pedig Árpád-kornak. Újabban már csak román stílus és román kor szerepel, teljesen kiszűrve az Árpád-kor vagy romanika időmeghatározást, vagy a félköríves stílus megnevezést.

En még valamikor úgy tanultam Romániában, magyar nyelven, hogy a gótika az a periódus (idő), amikor a gótikus (csúcsíves) építészet és társművészei voltak az uralkodók, míg a romanika az a periódus (idő vagy kor), amikor a romanikus stílus volt az uralkodó, de magyarul helyesebb korai középkorról beszélni, mint ahogy más országokban is teszik, a stílust pedig félkörívesnek nevezni.

Ha az interneten az Árpád-kor építésze után kutatunk, észrevesszük, hogy aránylag kevesen használják az Árpád-kor kifejezést, még kevesebben a romanikát, és ezeket a terminusokat főleg olyan oldalakon olvashatjuk, amelyek valahonnét a környező országokból lettek az internetre töltve. Ennek a stílusnak

romanik megnevezése a magyarba feltételezhetően az annak idején Bécsben megjelenő Archeológiai közlemények, vagy más német közlőnyön keresztül juthatott el, és talán ide vezethető, hogy a romanikus stílus megnevezés még mindig el van terjedve a magyar nyelvterületen. A 2002-ben Budapesten kiadott Magyar Nagylexikon 15. kötetében (582-586 old.) az egész korszak tárgyalása a romanika szócikk alatt történik.

Időközben a magyar szaknyelvben, a romanikus helyett a román templomok, román szobrok, román kor elnevezések mintha a német nyelv és a bécsi udvarral való szembenállást tükrözték volna, anélkül, hogy azok, akik ezeket a szakkifejezéseket elterjesztették, észrevették volna, hogy a vlah nyelvet beszélők már rég románoknak hívták magukat, és beadványokat is készítettek nemcsak a budapesti országgyűlésnek, de a bécsi udvarnak, francia és angol hatóságoknak is, hogy bizonyos „román templomok” tönkretételéért kimondottan a magyarok a felelősök, és a „román templom” alatt nem egy építészeti stílust, hanem a pap és a hívők által beszélt nyelvet értették (románul a stílus: romanica, míg a nép meg a nyelv a „románesc”).

Az Akadémia gondozásában 1923-ban Budapesten megjelent Bossányi József Építészeti Alaktan c. tankönyvében ezt olvashatjuk: „A középkor szigorú vallássossága mellett jött létre az ókeresztény, román és csúcsíves stílus. (...) A román és germán népek a X. században a román stílust teremtik meg. „Fejzetcím: ROMÁN ÉPÍTÉS. Használt kifejezések: román építés, román bazilika, román templom, román stílus, román oszlop és pillér, román lábazat stb. Hóman Bálint is hasonlókat ír: „A román kor nagy rendszerező munkája (...) a külső forma még román, de a lélek, ami élteti, az új.” És ez pontosan így is van. A mai román embereket román lélek élteti, és ezért csak becsülni lehet őket, de az is igaz, hogy Hóman Bálint a magyar sajátosság megjelenésére utalt. A felsorolást folytathatnám a mai magyarországi egyetemeken tanított művészettörténettel. Az Akadémiai Kiadó Budapesten megjelent Magyar értelmező kéziszótárjában (1972) a „román” szónak három értelmét írja le: 1) A Romániában élő, újlatin nyelvű nép (és minden ami vele kapcsolatos); 2) Művészeti stílus; 3) Regény.

Feltevődik a kérdés: ha a gótikus stílust csúcsívesnek is szokták hívni, és még véletlenül se mondják gótnak, a romanikus stílust a mai szaknyelv miért mondja románnak, és miért nem használja a romanikus, vagy a régebbi magyar kifejezést, hogy félköríves?

Régebbi és újabb román tudományos dolgozatok szólnak amellest, hogy különböző Árpád-kori templomok, amelyek a Kárpát-medencében épültek, a helyi román lakosság kifinomult ízlését és magas fokú technikai tudását bizonyítják. (2010-ben a densusi templomról megjelent 1-es melléklet világosan és érthetően leírja, hogy az egykor magyarok által használt protestáns templom a dák, illetve a mai román lakosság folytonosságának az UNESCO által is elismert bizonyítéka.) (Az egykori kálvinista templom 1948-tól tartozik a román ortodox egyház fennhatósága alá. Az 1950-es években le akarták bontani, mivel sem a belső tér, sem a tájolás nem felelt meg a román-ortodox előírásoknak, de magyarországi közbelépésre a templom megmenekült.) Az effajta tanulmányoknak egy részére régebben reagáltak a magyar szakemberek, például: Lyka Károly 1908-ban, vagy H. Ba-

logh és Balogh Ilona többször is az 1930-as, 40-es években. A világ szakemberei is reagáltak, sőt a politika is (például Trianon). Sok magyarországi szakember egységben a román szakemberekkel a magyarországi „román templomokat” bizonyítéknak tekintik, hogy Pannónia területén a románok voltak a magyarok előtt, anélkül, hogy tudatosak lennének, hogy mi a különbség a római és a román között. Több helyen olvashatjuk, hogy Csíkszeredában az első templom egy „román templom” volt. Az interneten van egy turisztikai lap, amin azt olvashatjuk, hogy a csíksomlyói kegytemplom helyén is valamikor „román templom” állott. A magyar médiában egyre több építészeti emlékekkel foglalkozó TV-riport, újságcikk és internet-oldal jelenik meg, melyek felidéznek a Szent Jobbnak a román templomokban történt rejtésétől a Szent István-király feleségének a román textíliájáig az egykori „román kor” román templomait, miközben rohamosan fogy a magyar lakosság határokon kívül és belül. Szent Istvánról pedig olyan tanulmány is készült, hogy tulajdonképpen ő is helyi ortodox román volt, amíg át nem tért. A Vajk (Voicu) ma is használatos román név. A magyaroknak pedig csak a XIII. sz-tól sikerült beolvasztani a román, szlovák és más népség egy részét.

(UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA Secția Teologie-Pastorală , Înceștinarea ungarilor , Lucrare de seminar la disciplina, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Coordonator: ARHID LECT UNIV DR Alin Albu, Susținător:George Soare ALBA IULIA 2007 14-23 oldal)

Az 1960-as évektől az Országos Műemléki Felügyelőség minden koraközépkori (Árpád-kori) műemlék falára kiíratta, hogy „román kori”. Alaposan áttanulmányoztam a külföldi szakirodalmat, de egyelőre sehol nem találtam olyan szakkifejezést, hogy román kor vagy román kori, helyette Magyarország mai határain kívül a középkor vagy korai középkori időbe helyezik ezt a művészetet, esetleg hozzákötik a helyi uralkodó viszonyokhoz, mint például a németek használják az Otto-kori művészet megjelölést is.

„Als Romanik bezeichnet man die Epoche der mittelalterlichen europäischen Kunst zwischen der ersten Jahrtausendwende und der Gotik.”

Az angoloknál *„Normans in the various lands under their dominion or influence in the 11th and 12th centuries”.*

A felvilágosodás kora világosan érthető kifejezés, de az a magyar állítás, hogy „román kori” nem mutat európai kapcsolatot, viszont szentesíti azokat a román történelmi tanulmányokat, melyek szerint „a Duna jobb és bal partján a román lakosság visszahúzódva élte át a vándor népek (... magyarok) barbár uralkodását, de érvényesíteni tudták szokásaikat és architektúrájukat”

(Arhitect Grigore Ionescu- ISTORIA ARHITECTURII ROMÂNESTI din cele mai vechi timpuri pina la 1900 prefata de d-l prof. N IORGA- ”cartea româneasca” – Bucuresti- MCMXXXVII- 12. oldal).

A magyar Műemlékvédő Felügyelőség részéről minden kora középkori, magyar vonatkozásban Árpád-kori műemlékre , román kori műemléket írni , helytörténeti múltunk ismertetésének tükrében igen megtisztelő román szomszédjaink számára.

A magyarországi szakemberek jelentős része szerint elég elolvasni egy pár szakkönyvet, mint pld: Marosi Ernő: A középkor művészete, I-II. k. Budapest, 1997. - Dercsényi Dezső: Románkori építészet Magyarországon. Bp., 1972 - Pogány Frigyes: Szobrászat és festészet az építőművészetben- M K Budapest 1965 stb., és akkor világossá válik, hogy a magyar szaknyelvben a kárpát-medencei műemlékek tekintetében a mai helyes szóhasználat : román kor, román művészet és román stílus.

Ez a kétértelmű, és bármikor történelem alakítható szóhasználat ösztönzött arra, hogy egy kis internetes kutatást végezzek. A fent említett könyvekből ollóztam ki a mondatokat, amiket egymás mellé helyeztem, és több mint 1500 példányt szétküldtem a világba, hogy fordítsák le különböző nyelvekre. 642 vissza is érkezett. 14-en reklamáltak, hogy értelmetlen a szöveg. 31 a román stílust értelmezte a fordításában, a többiek mind a mai román nemzethez kötötték a templomokat és a teljes szöveget.

Ezt a kis próbálkozást nem lehet tudományos kutatásnak tekinteni, de lehet, felkelti a figyelmet, hogy érdemes volna etimológiailag is foglalkozni a szakmának evvel a kérdéssel. Legelőször egy komoly tanulmányt kéne végezni, hogy hogyan is forgatható és értelmezhető a világ nyelvei és az ember értelme szerint ez a magyar „román” szóhasználat. Továbbá egy nemzetközi konferenciát kéne tartani, ahol a világ különböző pontjain élő magyar és nem magyar szakemberek elmondhatnák véleményüket, és talán a magyarországi műemlékvédelem a hivatalosan kifüggesztett „románkori templom” feliratok mellett magyarul is kiírathatná, hogy „ÁRPÁD-KORI MŰEMLÉK”.

Dr. Thurman Zoltán
architect SAR/MSA

Madarassy Enikő

**Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról –
az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régész-
nőről, a TORDOSI kultúra felfedezőjéről**

Folytatás előző számunkból

Hagyomány

Zsófia felfedezéseivel rávilágított arra, hogy az őstörténeti korszakot jobban megértjük, ha figyelembe vesszük és tanulmányozzuk a jelenben (abban az időben élt) élő népek életét, szokásait, szertartásait és hagyományait. Ezek őrzik és visszatükrözik a történelem előtti kor emlékeit a megmaradt *sumer – akkád* hiteltvet feltűnő jelvényekben.

„Csak így volt részemre lehetséges, hogy ezen visszamaradt emlékek révén egészen az ősi Babilonig eljuthassak, hogy ennek ősi mítoszai és legendái révén az ő szellemi körükben keletkezett vallási és kulturális tények egyes mozzanatait megvizsgálhassam, amely tények nemcsak az ősi Erdély népeinek életében, hanem a maiakban is megmaradt közel hatezer év óta szent hagyományként őrizve és végtelenül értékes maradványait képezik a nagyszerű időknek.”¹

A Babylon-Árkádia vallásos jelvényei az akkor élt népek gondolkozásában, hagyományaiban és szokásaiban is megmaradt, melyek úgyszint megtalálhatóak voltak a trójai – tordosi ásatásokban is.

A napimádással kapcsolatos csillag, korong, kerék, háromszög valamint kúp alakzat fennmaradt az Erdély területén megtalálható különböző népcsoportoknál, így a magyaroknál/székelyeknél, románoknál, szászoknál, mint népszokások és hagyományok.

Zsófia kutatásában témérdek példát hoz fel elmélete igazolására. Egy csokor ezekből:

Magyarok/Székelyek: A Napimádással kapcsolatos a régi magyar körtánc és a székely „csüddöngölő tánca”, melyek egy korábbi vallásos tánc *folytonosságát* tükrözik.

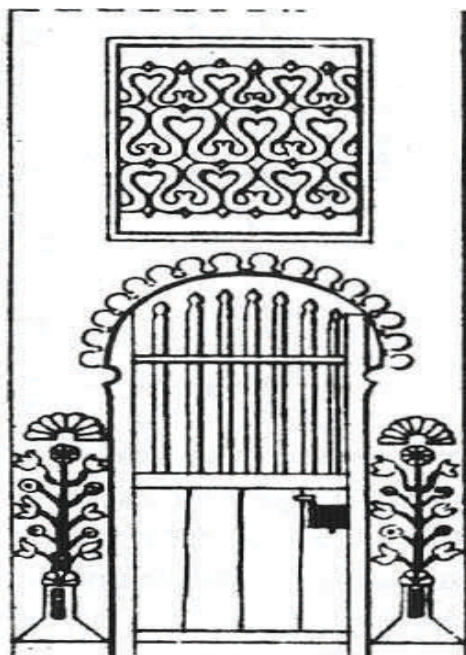
Az egymás fölé elhelyezett és kifaragott kerék, csillag és félhold jegyek a székely házfedelek homlokzatán a mágusok által használt ősi szentháromságot szimbolizálják.

„A háromság díszíti ma a székelyfalvak házgerendáinak oromzatát. A székelyek magyar törzsek, akik Attila hunjainak visszamaradt részeként még Árpád-magyarjainak bejövetele előtt Erdély keleti határhegyein telepedtek meg és még ma is ott laknak és akiknek az ősi nyelvük, szokásaik, intézményeik több különleges jellegzetességgel még ma is élnek, a 23. ábrán (az eredeti szöveg ábrája) bemutatok egy fából faragott csillagot, mely alatt a Nap-korongja és fölötte egy csillag látható, amely ott díszleg az oromzaton.”¹

„A székykapuk keleti eredetű ornamentikája a pecséthengerek patkószerű vése-
tein is sűrűn elfordulásban szerepelnek és így innét is származhatnak az erdélyi
díszítő motívumok.”¹

104

Románok: Sok példával támasztja alá az akkori népszokásoknak a múlthoz való kötődését. Például a napimádással hozható kapcsolatba az emberek tisztelgése az útszélen található másfél méter magas kúp alakú köhalmaznak. Odaérve kalapjukat levették és imádkoztak bár szokásaik okát nem ismerték. A „kaluser” tánc alkalmával abban az időben a vezértáncos, de korábban kerek árbc körül körbe forgtak zene kíséretében.

Szászok: Péter és Pál napján egy árbcfa körül, melyre ajándékokat helyeznek el, táncolva engesztelik az apadó Napot. Szintén a Napot jelképezi, mikor a község dombjáról egy szalmával körültekert és meggyújtott kereket vagy hordót görgettek le.

Szlávok: A Napimádással kapcsolatos a körbe forgó és üvöltő dervisek körtánca.

Főműve: „Dácia a római foglalás előtt”

Fontos feladatunk az általa nagy gonddal bővítetett és fontosnak tekintett főművének a felkutatása és restaurálása. Elképzelhető, hogy az a Kolozsvári Múzeum valamelyik irattárában található.

„Mint már említettem, az eddig ismeretlen újabb adatokat, melyek rendelkezésemre állnak és melyeket itt felsorolni képtelenség lenne, egy másik, 2500 ábrával

*illusztrált régészeti munkámban fogom részletesen feltárni és megmagyarázni. Ebben a nyomdára kész dolgozatomban (18), melynek közreadását a már korábban említett súlyos betegségem akadályozta meg több éven át, a szerény **kutatómunkám elért és sokszor nem is remélt eredményeit teljesen tisztázni fogja.**"¹*

Herrmann Antal a „Dr. Torma Zsófiáról”²⁰ – (Elmondattott a társulatunk 1900-iki közgyűlésén)”, megemlékezési beszédében említi: „De Torma Zsófia **főmunkája**, évtizedek szakadatlan lázas munkásságának eredményeit összefoglaló **nagy műve**, az ő életének érett gyümölcse, az ő halhatatlanságának alapzálaga még nem jelent meg. Ennek kézírata nem jutott el oda, az, hova mint gyűjteményeinek magyarázója jog- és illetékesség szerint tartoznék: az Erdélyi múzeum tulajdonába.” A „A római uralom előtti Daciának planeta – cultusáról”²¹ című dolgozatában megemlíti Zsófia, hogy „Nekem nem nyújtott sem a köszközők, annál kevésbe a bronzok tanulmányozása oly tiszta áttekinthetést ezen régen letűnt nép múltjára vonatkozólag, mint a thrákó - dák vallás jelképes nyelvének összehasonlításaim folytán nyert adatai és a trójaival azonos ázsiai syllabariuma gyűjteményemnek, a melyet tüzetesebben szándékom ismertetni egy **sajtó alá adandó nagyobb dolgozatomban**, amelynek eddigi megjelenését nehezen kiépülhető súlyos betegségem akadályozta csak.”

„Egy szíve vágya volt még Torma Zsófiának, amikor már Isten felé hajló árnyék-ként élte utolsó éveit: **nagy összegezõ** és kedvenc rajztanára a dévai Szinte Gábor sok száz illusztrációjával ékes **munkáját** szeretete volna kiadatni...”⁶

Dácia ősrégészetének szorgalmas és lelkes kutatója. A tervezett nagy munkáját a gondosan előkészített ábrákkal/ceruzarajzokkal nem sikerült, hogy kiadassa. Ez a dolgozat tartalmaz többek között *betű gyanús jeleket* és *egyéni jegyeket*. A főművének a kiadását az akadályozta, hogy Zsófia nem a mások által diktáltokról akart írni, hanem a saját meggyőződéséről és következtetéseiről. Hampel azt szeretete volna, ha Zsófia megelégszik csupán egy olyan kézirat közlésével, melyben csak a leletek tipológiai leírása található. De öt nagy izgalomba tartották cserepeinek írásos darabjai. Szorgalmas és lelkiismeretes munkája arra ösztökélték, hogy ne fogadja el ezt a felajánlást.

„Maga Torma Zsófia most e nagy tekintélyek véleménye által is támogatva, egy monographián dolgozik, mely nagyfontosságúnak ígérkezik lenni az anthropologia és régészet s ez által az egész emberi művelődés történeti kutatásának terén s melyben be akarja bizonyítani, hogy Erdély őslakóinak keleti kultúrájához, s ahhoz, hogy Trója és a régi Dacia hajdani lakói thrák származásúak voltak, kétség alig fér...írja Sayce jelentésében.”⁴

Úgy néz ki, mintha a már magyarul megírt főművét német nyelven szeretete volna kiadatni. Talán ezt az utat látta járhatónak:

„Hogy Torma Zsófia a kulturális kapcsolatot Tordos és Trója között meglelte és ráutalt, ez mindenkor nagy érdeme fog maradni a nemzetközi tudományban. Pár évvel ez előtt nagy terjedelmű német nyelvű munka megírásához fogott, a melyben össze kívánta foglalni kutatásainak eredményét; a nagyszámú képes táblák már

készek s a szöveg is nagyrészt meg van írva, de egészsége megrendült s a munka csak lassan haladt. Szomorúság töltötte el szívét, ha arra gondolt, hogy nem végezheti be megkezdett munkáját. Előérzete nem csalt. Ez év őszén szélhűdés vetett véget e nemes életnek, a nélkül, hogy könyve elkészült volna. A szászvárosi temetőben aluszsza örök álmát...”⁷

Párhuzam Heinrich Schliemann (1822-1890) és Torma Zsófia (1832-1899) között

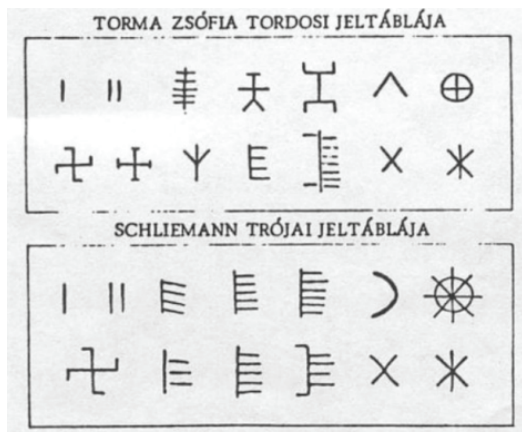
Összehasonlításunkat kezddhetjük azzal, hogy Zsófiának, abban a korban, nőként kellett megállnia a helyét:

„Mindazonáltal jól esik, ha épen a magyar nők közül merülnek föl olyanok, kik magasra bírtak emelkedni a tudomány egyik-másik ágában, s nem csak itt a hazában, de már a külföldön is ismeretessé bírták tenni nevöket, a velők hasonló tudományágakat művelő férfiak sorában.”⁴

Az 1880-ban megrendezett berlini kongresszuson alkalma volt Zsófiának találkoznia H. Schliemannal a Trója felfedezőjével is. Mindketten amatőr státusszal rendelkeztek. A tordosi leletek hasonlóságot mutattak a trójai leletekkel, ami segítette és kibővítette a tárgyak megfejtésével kapcsolatos elméleteket.

A nemzetközi tudományban az erdélyi régészről ásatásai és kutatásai egymás mellé állították a tordosi és a trójai felfedezéseket valamint Torma Zsófia és H. Schliemann tanulmányait. Ez megalapozta e vidékek és a lelkes kutatók hírességét és a két ország régészeti kutatásainak az elismerését világviszonylatban.

Zsófia visszaemlékezése szerint: „Mikor Schliemann ezt az edényt kezébe vette, csodálkozva jegyezte meg: ”Úgy látszik, mintha ezt a tordosi képet ugyanaz a kéz véste volna be”” vagyis az, amely az ő trójai leletgyűjteményének oltárára alkalmazta a rajzot.”¹

Összehasonlítás¹

H. Schliemann haladó szellemű gondolkozó, aki egyenrangú partnereknek tartotta

a szebbik nemet, így Zsófiát is. Hasonlóan osztotta meg tudományos nézeteit második feleségével, Sophieval is, akit tudományos találkozókra is elvitt magával, és akivel megvitatott kutatásait érintő témákat is. Zsófia és Sophie között valamint J. Ranke német antropológus felesége, Anna között baráti jó kapcsolat alakult ki.

Úgy H. Schliemann, mint Torma Zs. aktív ásatásokat folytattak és a leletek alapján vonták le következtetéseiket. Zsófia többnapos utakra is vállalkozott ásatásai alkalmával. Mindketten aktívan részt vettek nemzetközi tudományos találkozókra, ahol bemutatták saját gyűjteményeik eredményeit. Gyakran hivatkoztak egymás adataira és nézeteire mintegy támogatva egymás eredményeit.

Zsófia gyűjteményében előfordult a *planeta – cultus* és a Napot bemutató jelképes nyelvzet. Például a 6-9 cm keresztmetszetű agyagkerekek és agyaggyöngyök hasonló jellegű mutatók a trójai ásatások alkalmával H. Schliemann leleteivel. Az agyaggyöngyökről H. Schliemann tévesen állította, hogy azok orsókarikák, ezzel szemben Zsófia megállapítása szerint azokat „*olvasóknak használtatnak*”.

A két tudós között kialakult barátságra, talán csak az vet árnyékot, mikor 1882-ben Zsófia felkérte Schliemannt, hogy előszót írjon tervezett könyvéhez, amit a kutató elfoglaltsága miatt elhárított. Ez is bizonyítja, hogy milyen nehéz volt abban az időben kutatónőnek lenni.

Sumér nyomok Erdélyben / „*Ethnographische Analogieen: Ein Beitrag zur Gestaltungs- und Entwicklungsgeschichte der Eeligionen: Sofie von Torma.*”, Jena, 1894 (127 idommal és 8 táblával)

E művén keresztül, melyet még életében külföldön is ki tudott nyomtatni, s mely nagy elismerést hozott számára, szeretném illusztrálni a tudósnő nagyságát. Itt fontos, hogy megemlítsük, hogy abban az időben sok szakterület még csak kezdte bontogatni szárnyait és a régészet területén kialakult globális ismeretek is hézagossak voltak.

Az először német változatban megjelent tanulmánya, a tulajdonában levő több száz ősemlék keleti kapcsolatát tolmácsolták, kísérőrajzok segítségével. Bírálója Finály Henrik volt (Erdélyi Múzeum, 1894. évf.).

„*Babylon ékírásos feliratai szerint ősnépe turáni fajhoz tartozva szumér-akkád nép volt, kiknek kő és agyag tábláira vésett írásjegyeit és vallásos szertartásainak ceremóniáit feltüntető attribútumait-jelzőit jelvényeit összehasonlítva gyűjteményem kultuszt bemutató tárgyaival, képekkel kimutattam - **Ethnograph-ische Analogien** című illusztrált művemben, Jena, 1894 - részletesen, hogy ezen ősnéprajzi adatok módosító hatásából fejlődött vonások visszatükröződnek a föléljük került mai népek hitéből s hitből magyarázható szokásaikban csakúgy, mint megvoltak azok Trójában Priamus thrák királynak népénél; ezek folytán azonosak Babylon, Trója és Dácia papjainak vallásos fogalmait kifejező és a tárgyak reprezentációjának teljes megfelelő szimbólikus nyelvének hieroideogramjai s feliratai, amelyek gyűjteményem bálványocskáira s más különféle rituális tárgyaira vésettek úgy, hogy ezen jelképes írások értelmezésére ugyanegy megfejtési módszer és siker alkalmazható.”²*

E mű kiadása előtt a Zsófia gyűjteményében, valamint a trójai leletekben szereplő valamennyi írásjegyet a nemzetközi tudósvilág általánosan csupán a készítő, vagy a tulajdonos bélyegeinek, vagy legrosszabb esetben csak díszítéseknek tartottak. Ebben a megvilágításban is kitűnik a tudós nő zsenialitása.

Zsófia, ebben a művében részletesen kimutatta azokat a régészeti leletekre támaszkodó adatokat, melyekből származhatnak a jelenkori népek hite, szokásai, hagyományai és szertartásai. Leletei alapján hasonlóságot talál a Mezopotámiai és a Kárpát medencei ősi kultúrái között.

„Nagy elégtételre szolgált nemkülönben az is, hogy a Jenában közzétett illusztrált művem archaeologiai és ősnéprajzi összehasonlításait, mint nevezetéseket és találóakat, ismertette Dr. Brinton Philadelphióban.”²

Ebben a munkájában Zsófia rámutat arra, hogy kora régészei, a már meglévő leletek ellenére, addig még nem törődtek a géta-dák-trák népek kultúr maradványaival. Így felhívta a figyelmet a hiányos ismeretekre a trák népcsoport kultúrájával kapcsolatban. Szerinte mitológiájuk és vallásuk alapján írott műveltségük a babilóniaiból származik, mely fejlődéstörténete más népeknél is átöröklődött.

A kezdeti időkben a különböző népek egymástól függetlenül istennek tekintették a Napot és a Holdat. A tulipánfa pedig a Napisten életfáját szimbolizálta. Zsófia jó megfigyelésének és bámulatos logikájának köszönhetően vette észre a különböző népek vallásos hitregéinek, szertartásainak valamint népszokásai közötti összefüggéseket és vont le belőlük meghökkentő következtetéseket a népcsoportok hitére, rokonságára, valamint egymásból való származására.

Prometheus legendájának alapján magyarázható például a vallásos szertartás alkalmával fél térdre ereszkedő pap aktusa, aki egy a naptól kicsalt lángokkal égő oltárt emel a feje fölé. Ennek a lángoló oltárnak az utánpótlása több trójai olvasó gyöngyön és a Tordoson talált vallással kapcsolatos edényen is megtalálhatóak.

A babilóniai mágus, aki bizonyos jelisével le tudja varázsolni a Nap tüzeinek lángját az égből oltáraikra. Ezt az ábrázolást megfigyelhetjük több trójai agyag golyócskán, valamint az egyik tordosi agyagedény alján.

Zsófia határozottan kiállt véleménye mellett, mint ahogy e munkájában is olvashatunk róla:

„Továbbá azt is állítottam, hogy az ősi itálok, etruszkok, illyrek, kelták, pelazgok stb. műveltsége épp úgy trák örökség, mint ezeknek görög variánsai. Továbbá ugyancsak állítottam már régóta, hogy a később magas fokra emelkedett görög és latin kultúrák létüket a trák néppel folytatott kölcsönös érintkezésnek, szociális együttélésnek, egymásra ható átformálásnak és az ezekből fakadó kultúr

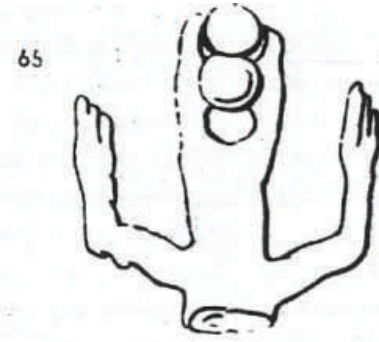
áramlatoknak köszönhetik.”¹

Az emberi vagy állati arcokat viselő figurák megtalálhatóak voltak Zsófia gyűjteményében és a bolygó-kultusszal voltak kapcsolatban, segítve az őket használó papság vallásos ceremóniáinak a kifejezését.

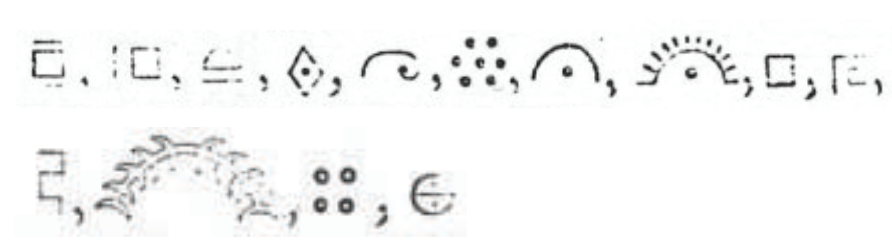

Szertartási edények

Gyűjteménye különlegességei közé sorolhatjuk a rituális edényeken található állatfej valamint az arcurnák. Az utóbbiak olyan edények voltak, melyeket süveggként borítottak le s díszítésükre állatfej vagy emberarc utánzatokat használtak. Ezen leletek eredete visszavezethető a papoknak a Nap- vagy Planéta Istenek képviselőt bemutató ceremóniájukra, vagyis mikor a zodiákus kör valamelyik jegyébe való belépést szimbolizálták. *Ezen actusnak az által adtak kifejezést, hogy ilyenkor ezen állatöv jegyének megfelelő álcát használtak.* Tordoson előkerült hengereken a skorpió és rák jegyei, melyeket a papok olyankor szerepeltettek, amikor az illető állatöv jegyébe léptek.

“Ezeket az Astarte mítosszal kapcsolatos szimbólumokat és a szarvas-fejdiszerekre vonatkozó legendákat részletesebben kellett felsorolnom, mert vonatkoznak egy mitológiai ábrázolás fejdiszére, mely egy töredékben megmaradt tordosi rituális agyagedényen is”¹

Ezeket a jeleket Zsófia másodlagos pecsétjeleknek titulálta, melyek mondanivalója szimbolikus értelemmel bír. Ugyanígy mondhatjuk a Nap-kerékről, a Félholdról, a csillagról, faágakról vagy apró golyócskákról, hogy azok írásos, illetve istentiszteleti szimbólumok megmaradt jelképei.

Zsófia hatalmas gyűjteménye mind jobban meggyőzte a tudósvilágot, véleményeik megváltoztatásáról:

*„Bizonyosnak tartom, hogy gyűjteményem eddig nem ismeretes adatai a régészet különböző ágait tanulmányozó tudósoknak új következtetéseimre vonatkozólag egészen új irányítást fognak szabni és egyes eddigi állításaitak vissza kell, hogy vonják, hogy megváltóztassák.”*¹ Konkrét példa erre, Lindenschmitt és Schlie-mann esete. Mikor 1882-ben megszemlélték Zsófia gyűjteményét fontosabb lele-telével együtt kijelentették, hogy

*„, sajnos olyan tételekhez ragaszkodtak eddig, melyeket kb. ötven évvel ezelőtt állítottak és melyeket azonban az azóta újra és újra felbukkanó leletek könyörte-lelül halomra döntöttek.”*¹

98

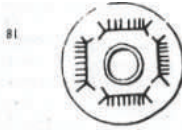
Az ázsiai erudite két fejű sas, melynek mintapéldánya megtalálható a vallási felvonulást szemléltető khéta földi Pteria-Bogházkö-i sziklaképen. Champollion szerint a khéta nép szövetségének tagjai szkíta populációt alkottak. Területeik pedig felölelték Kis-Ázsiát, ahova Örményország, Szíria vagy Halystó is tartozott.

107

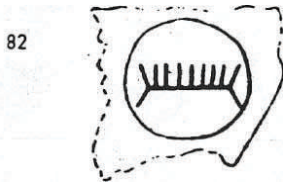

Oltárdíszként szereplő patkó alakú kiképzés

“Ezeket a jeleket ma az asztronómia, csillagászat az Oroszlán jegyének tekinti és nagyon valószínű, hogy már az ósrégi időben is a babilóniai papok környezetében a Nap-pályájának az Oroszlán-jegybe való időszakos belépését szimbolizálta. Magam azon a nézeten vagyok, hogy a pecséthengereken oly sűrűen előforduló isten-jelképeket, mint a Hal, Skorpió, Rák és Mérleg-jegyek a Nap belépését jelképezik az egyes állatokkal ábrázolt csillagképekbe.”¹

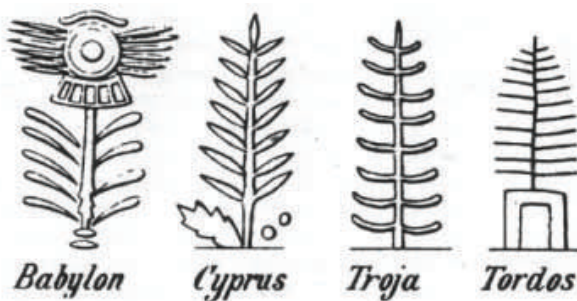
Trójai agyaggolyócska

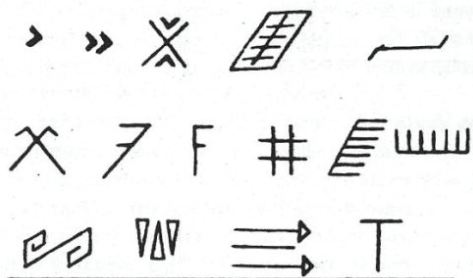
Tordosi agyagedény alja.

“Én magam azonban már 1892-ben a Frankfurt am Main-ban tartott régészeti kongresszuson tartott előadásom során ezeket az agyag-gyöngyöket és rajtuk szereplő figurákat szimbolikus, képletes jellegűeknek tartottam.”¹

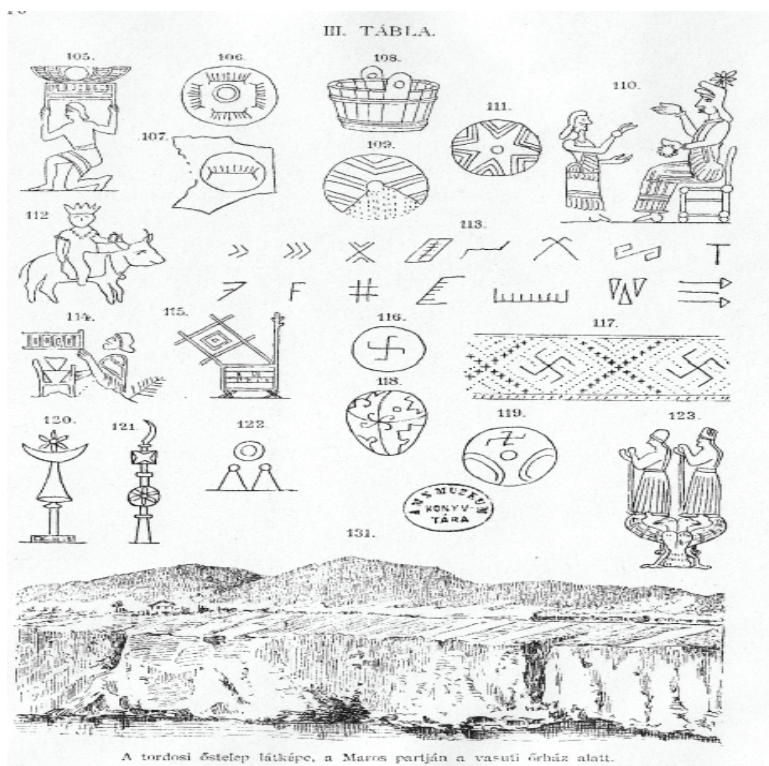
Az életfa azonban azoknak az istenségeknek volt a szimbóluma, melyek ismétlődően meghaltak, képviselve az évek, hónapok és napok periodikus körforgását.

A babilóniai hatás szembevető a leletek ábrázolási motívumain kifejezve az edényeket készítő és használó nép hasonló gondolkozásmódját, hitét és vallását.

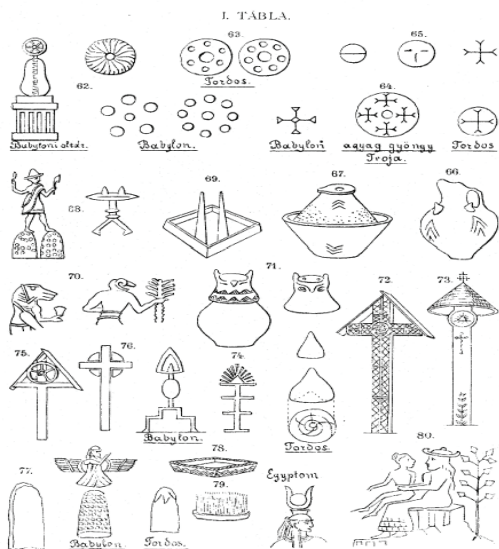
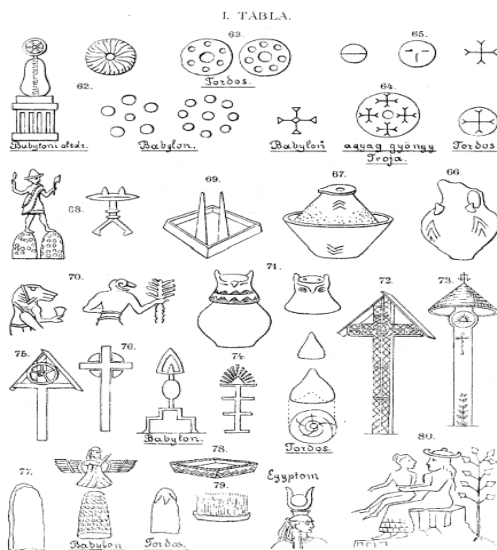
Az eredeti magyar kézirat változatot Zsófia barátsága jeléül Hermann Antalnak adományozta, mely *becses ereklyét*, ő *kegyelete jeléül* felajánlotta a *Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat levéltára* részére.

II. TÁBLA.

Tordosi leletek és szemléltetési ábrák⁹

Tordosi leletek és szemléltetési ábrák.⁹

A nándori barlangsoportozat leletei ²³

Torma Zsófia tanulmányai és tanulmányok Torma Zsófiáról

1879 – Torma Zsófia: Hunyadvármegye neolith – kökorszakbeli telepek, Erdélyi Múzeum (Siker aratta e munkáját a Segesvárott tartott Történészek Országos Kongresszusán, első régészeti munkája, első elismerése 50 oldallal és 9 táblával.)

1880 – Torma Zsófia: A nándori barlangsoportozat, Erdélyi Múzeum (Részletesen ismerteti lelőhelyeit)

1882 – Torma Zsófia gyűjteményéről, Vasárnapi Újság (625. Sz.)

1884 – Kossuth Lajos, tisztelgő levél Torinóból

1887–Torma Zsófia: A római uralom előtti Dáciaának planeta cultusáról, Erdélyi Múzeum

1894 – Torma Zsófia: Ethnographische Analogien. Ein Beitrag zur gestaltungs – und entwicklungsgeschichte der religionen, Erdélyi Múzeum (E füzetecske hatására sorra kapja a meghívókat Európa Egyetemeire. Európa történészei, régészei, néprajzkutatói, sumerológusai,... élénken érdeklődnek kutatási eredményei iránt.)

1896 – Torma Zsófia: Hazánk népe ősmýthosának maradványai, Deés, a Szolnok-Doboka megyei nők ezredévi emléklapjába írta egyenesen asszonytársai számára.

1897 – Torma Zsófia: A tordosi őstelep és hazánk népe ősmýthosának maradványai, Hunyad vm. Monográfiájában, Budapest

1899 – Dr. Torma Zsófia, a tudós hölgy halálának híre. Vasárnapi Újság, Halál-
lozások rovat, 47 szám, 793 oldal, Budapest.

1901 – Téglás Gábor: Torma Zsófia emlékezete, A Hunyad megyei Történelmi és
Régészeti Társulat évkönyve, Déva

1901 – Hermann Antal: Dr. Torma Zsófiáról, A Hunyad megyei Történelmi és
Régészeti Társulat évkönyve, Déva

**1902 - Torma Zsófia: Hunyad vármegye földjének története az őskortól a hon-
foglalásig,** Hunyad vármegye monográfiája, Budapest

**1941 – Roska Márton: A Torma Zsófia – Gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Mú-
zeum Érem- és Régiséggyűjtésében,** Minerva, Kolozsvár

**1972 – Torma Zsófia levelesládájából, válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket
írta Gyulai Pál,** Kriterion, Bukarest

1973/ 2008 - Torma Zsófia: Sumér nyomok Erdélyben, Magyar Ház Kiadó,
2008, Budapest Reprint **Sumér nyomok Erdélyben (Ethnographische
Analogieen. Ein Beitrag zur Gestaltungs- und Entwicklungsgeschichte der
Religionen,** fordító Foyta István, társszerző Jáki Gábor) Magyar Őskutatás -
Fehér Anna Kiadó, 1973, Buenos Aires

1992 – László Attila: Torma Zsófia és régészetünk kezdetei, A HÉT

**1999 – Holt lóra patkó - tanulmányok Torma Zsófia (1840?-1899) emlékezeté-
re,** szerkesztette Makkay János, Budapest

2008 - Torma Zsófia: Ethnographische Analogien – Sumér nyomok Erdélyben,
Magyar Ház Kiadó, Budapest

**2009 - Friedrich Klára: Torma Zsófia, egy asszony a magyar régészet szolgálá-
tában,** Erdélyi Örmény gyökerek, XIII évfolyam, 149-150 oldal, Budapest

Torma Zsófia Gyűjtemény, Országos Állami Levéltár - Dévai leányvállalat²⁴

Dr. Sabin Adrian Luca²⁴, aki a nagyszebeni *Lucian Blaga Egyetem* tanára köny-
vében olvashatunk Zsófia gyűjteményének és hagyatékának egyes részéről, mely
a Világhálón is elérhető:

**Sabin Adrian Luca: Așezări Neolitice pe valea Mureșului (II) Noi cercetări la
Turdaș – Luncă (Neolithic Settlements in the valley of the Mureș (II) New
archaeological research at Turdaș-Luncă, I. The 1992–1995 Campaigns.)**
(Bibliotheca Mvsei Apvlensis XVII, ISBN 973-590-514, EdituraEconomică,
2001)²⁴

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/cpvm/anexa1.htm>

(The Zsófia von Torma collection from the National States Archives – Deva
branch/Fondul Zsófia von Torma de la Arhivele Naționale ale statului – filiala
Deva)²⁴

Az anyagot áttanulmányozta: Alexander Sonoc (Lucian Blaga Egyetem, Nagysze-
ben)²⁴

(Materials have been studied by Alexandru Sonoc (Lucian Blaga University,
Sibiu)²⁴

Gyűjtemény: Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Tudományok Társasága –
Dr. Torma Zsófia²⁴

(Fond: Societatea de Științe istorice și arheologice a Comitatului Hunedoara – Dr.

Zsófia von Torma./ Collection: The historical and archaeological society of the Hunedoara county - Zsófia von Torma, Ph.D.)²⁴

40. Csomag (Pachet 40./Package 40.)

1-es számú Dosszié (Dosarul nr. 1./File no. 1.)

1. Torma Zsófia levele bátyjához, Torma Károlyhoz (1844), szövegtervezet Agh (Antal?) úrhoz. 2. Torma Zsófia esszék (1847) - hat lapból. (Aufsätze Torma Sophie (1847). 10. Költészet Torma Zsófia részére Dózsa Dánieltől, 1853 július 25. 11. Torma Zsófia által július 18.-án a Családi ...folyóirat kiadójához intézett levele. 13. A Magyarhoni Földtani Társulat Torma Zsófia úrhölgyet rendes tagnak ismerte el és ezen levelet kiadni rendelte, Költ Pesten 1868 február 15. én. 14. A Szászváros ev. ref. Gymnasiumban r. tanító Deák Lajos fölött elmondott Búcsú Szavai Nagy Enyedi 2.-dik éves jogász. Branitskai Nagy Imrénék, Szászvároson Martius hó 5-kén 1869-ben. 18-19. Magyar Polgár folyóirat, X, 132, 1876 június 11. (Kolozsvár), 3.old., rajzok a Tordosi felfedezésekről. 20. Könnyűzenei program Gróf Széchenyi István szálloda szalonjából 21. Programm für die in Broos am 21., 22., 23. und 24 August 1880 stattfindende Hauptversammlung des Gustav-Adolf-Vereines und die 33. Generalversammlung des Vereines für siebenbürgische Landeskunde: Fräulein Sofie von Torma hat die Besichtigung prähistorischen und paläontologischen Sammlungen während der Dauer der Vereinstage, von 7. Uhr Früh an, bis zum Beginne der Sitzungen, bereitwilligst freigestellt 22-25. Correspondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, nr. 9, 10, 11 (Sept., Okt. u. Nov. 1880): Bericht über die XI. allgemeine Versammlung der deutschen anthropologischen Gesellschaft zu Berlin vom 5.-12. August in Verbindung mit der ersten Ausstellung vorgeschichtlicher und anthropologischer Funde Deutschlands vom 5.-21. August 1880 (Prof. Dr. Johannes Ranke, General Sekretär der Gesellschaft): A. Verzeichniss der Aussteller bei der Ausstellungsvorgeschichtlicher und anthropologischer Funde Deutschlands – fila 24: Torma, Sofia v., Broos, Siebenbürgen; fila 24 sq. B. Mitglieder-Verzeichniss der XI. Versammlung: v. Torma, Fräulein, Gutbesitzerin, Broos in Siebenbürgen. 26-32. 1880 október 20.-i levele Torma Zsófiának Téglas T.-hoz 33-35. Anszug aus dem Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gessellschaft. Sitzung am 11. November 1882 (E. Krause: Ein neues Verfahren zur Corservirung der Eisen-Alterthümer). 36-37. Pergamenti rajzok a Tordosi régészeti felfedezésekről (edények alja vagy lemezek) - két lap. 38. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 39. Szemelvények (AVSL-ből?) egy szobrocška metszetével. 40. Szemelvények (AVSL-ből?) egy szobrocška metszetével. 41. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 42. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 43. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 44. Szemelvények (AVSL-ből?) egy szobrocška metszetével. 45. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 46. Szemelvények egy régészeti folyóiratból. 47. Szemelvények (AVSL-ből?) egy szobrocška metszetével. 48. Szemelvények egy régészeti folyóiratból 49. Szemelvények egy régészeti folyóiratból 50-55. Kivonat egy magyar publikáció a Tordos-Szászváros vidéki régészeti felfedezésekről; úgy tűnik, hogy (a szerkezet és az ábra szerint), hogy

Gooss K. Cikkének a fordí4 tása vagy a Hunyadvármegyei Történetéből való lapok. **60–62.** A Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft-ból való kivonat (1895 január 26.-ai különleges gyűlés) A. Voss: Steinwerkzeugen mit Schäftungsrillen. **63.** Torma Zsófia cikke (fogalmazás) egy bronz tárgy tervezetéről (?) **64.** Egy középkori dokumentum másolata 1412-ből **65.** Magyar nyelven szerkesztett dokumentum **66–72.** Naptári kivonat pénzügyi dokumentumokkal. **73.** Burgundia grófja és a Torma családdal kapcsolatos dokumentumok (magyar nyelvű szerkesztés) . **74–75.** Dokumentum magyar nyelven szerkesztve. **76.** Régészeti jegyzetkönyv. **136.** Dokumentum magyar nyelven szerkesztve . **137–140.** Privilegialis adiuicatorianak Torma József által magyar nyelvre való fordítása (a Makray család és a Hunyad megyei birtokai, amibe Nándor is beletartozik) **153–154.** Präsenz-Liste der Theilnehmer an der Anthropologen- Versammlung zu Wien (5.–10. August 1889: f. 154: Fräulein Sophie v. Torma, aus Szászváros in Siebenbürgen). **155.** Bankszámla. **156–158.** Dokumentum magyar nyelven szerkesztve. **159.** Német és francia nyelven szerkesztett tanulmány, melyben bemutatja Torma Zsófia régészeti gyűjteményének a fontosságát, melyet a tudósno írt valamikor 1889 után. **160.** Dokumentum magyar nyelven szerkesztve . **161.** Elektromos gép kezelésének a leírása. **162.** Pénzügyi dokumentum magyar nyelven szerkesztve. **164–169.** Kivonat a Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft-ból, Sitzung vom 30. April. 1898; A. Voss, Nadel, Fibel und Gürtelhaken.**170.** 1898-ból való levél tervezet/piszkozat Dr. Schneller részére. **171.**Torma Zsófia 1896 december 16.-i levél tervezete/piszkozata Erzsébet császárnőnek a császári könyvtárnak elküldött Ethnographische Analogien saját munkájával kapcsolatosan (magyar nyelven szerkesztve) Ferencz József császárnak dedikálva **172.** Német nyelven szerkesztett dokumentum. **173.** Hunyad. Folyóirat, vegyes tartalmu megyei heti – közlöny (VIII, 17, 1884 április 26.-án – Déva): Téglás Gábor felszólalása az „Öskori emberi nyomok Hunyad megyében” kapcsolatban. **174.** Ugyanaz a folyóirat (XII, 14, 1888 április 7.-én) – a csángóknak Dévába érkezésével kapcsolatban. **176** sq Szászváros folyóirat (III, 46, 1899 november 18): a Dr. Z. von Torma nekrológ (Érd Múz, V–VII, 1899). **178.** Számla. **179.** Jegyzetek egy magyar újságból egy magyarról (Makray Aladár, aki eljutott Mexikóba (Oaxaca, 1891). Torma Zsófia tagja a Makray családnak. **181.** Magyar nyelven szerkesztett dokumentum. **182** . A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának a levele Torma Zsófiához. **184.** Torma Zsófia által magyarul fogalmazott cédula. **185.** Torma Zsófia által magyarul fogalmazott cédula gróf Franz von Thun–Hohenstein részére, a 14. Lovassági regiment nyugdíjas őrnagya részére, von Winsidchgrätz hercegnek a fenséges és magasztos Osztrák Ferencz Ferdinánd parancsnoksága alatt. **186.** Számítások áruk megvásárlásaira. **187.** Számítások áruk megvásárlásaira. **188.** Bibliai versek magyar nyelven. **190.** Levél magyar nyelven szerkesztve. **191.** Egy levél piszkozata a Brünn-i fejezethez (1898 május 12.). **192.** A Kolozsvári Királyi Ferencz József Társaság és az Erdélyi Múzeum Kiadói Társaság 1900 március 23.-ai Levele. **193.** A Szászváros-i Mihály/Mihaiu I. földbirtokos részvétlevele (1900 január 4.) **194.** Erdélyi Múzeum Kiadói Társaság 1899 december 6.-i levele (magyar nyelven megfogalmazva). **195.** Számla (magyar nyelven megfogalmazva) **196.** A Kolozsvári Ferencz József

Egyetem Könyvtárának a levele 1901 november 27. (magyar nyelven megfogalmazva) **197–216.** Névjegykártyák és meghívok /cédulák. **197.** Sofie von Torma. **198.** Franz Liszt. **199.** de Hadik–Barkóczy grófnő **200.** Paul Poutjatin herceg Szt. Pétervárról. **201.** Vajdahunyadi Dr. Büchler Mór, a Királyi Magyarország vasgyárának főorvosa. **202.** Stipek kapitány és felesége. **203.** Makray tulajdonos. **204.** Bertha Kornis, grófnő Brünn-ből. **205.** Kelta bronz ötvény modell, mely a déli határvidéken elterülő hegyekben volt megtalálva és Talkschiefer-ből volt megmunkálva. **206.** Poutjatin Pál herceg és hercegnő. **207.** Torma Zsófia. **208.** Móczár Gyula, D.D.S. **209.** de Torma–Makray úrhölgy (özvegy). **210.** Eszterházy János. **211.** Paul Arsenievitch Poutjatin herceg. **212.** Rupertushof (épület fényképe). **213.** Torma Zsófia (fényképe). **214.** Torma Zsófia (fényképe). **215.** Carla Stipek–Pehm. **216.** Torma Zsófia.

2-es számú Dosszié/1860-1899 (Dosar nr. 2/1860–1899/ File no. 2/1860–1899.)

Családi levelezések, dokumentumok, és a kiadásokra és a bevételekre vonatkozó jegyzetei Torma Zsófiának, aki tagja a Hunyad megyei Történelem és Régészeti Társaságnak. (Family correspondence, documents and expence and income notes of Z. von Torma, member of The Historical and Archaeological Society of the Hunedoara county / Corespondență familială, acte și însemnări de cheltuieli și venituri ale Z. von Torma, membră a Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara)

1–2. Torma Luiz levele (1860 október 20). 3. Torma Luiz levele (1861 január 23). 4–8. Torma Zsófia levele (1868 július 2.). 9–10. Levél Torma László (?) részére (1870 október 9.). 11–12. Levél Torma (?) László részére (1870 december 14.). 13. Levél Torma (?) László részére (1871 március 7.). 14. Dokumentum magyar nyelven szerkesztve. 15–16. Dokumentum magyar nyelven szerkesztve. 17–18. Levél Torma (?) László részére (1887 május 23.). 19–20. Levél Torma Luiz részére (1872 március 2.).

Következnek dátum nélküli levélrészletek, konkrét címzett nélkül, magyar nyelven.

3-as számú Dosszié/1880-1899 (Dosar nr. 2/1880–1899/ File no. 2/1880–1899.)

Régészeti jegyzetek, kutatások és történelmi, régészeti és természettudományi tanulmányok.

(Archaeological notes, research and studies of history, archaeology and natural sciences / Note arheologice, cercetări și studii de istorie, arheologie și științe naturale)

1–2. Mitológiára vonatkozó megjegyzések (német nyelven szerkesztett szöveg). 3. Családfa elágazások (eredet) és a Magyar királyok listálya (a XVI századik, kezdve Álmossal, Árpád apjával). 4–5. Héber írás kiejtési magyarázattal. 6–7. Glaciális periódok és a faunájuk. 8–11. Magyar nyelven szerkesztett dokumentum. 12. Magyar nyelven szerkesztett dokumentum. 13–16. Ovidiusi átkok (fordítás latin nyelvből). 17–18. Magyar nyelven szerkesztett dokumentum. 21–

26. Magyar nyelven szerkesztett dokumentumok (Jegyzetek a Tordosi felfedezésről). 27–28. Magyar nyelven szerkesztett dokumentumok (Jegyzetek a Tordosi felfedezésről). 29–36. Nyelvészeti és történelmi jegyzetek a különböző balkáni népcsoport eredetéről. 37–94. Magyar és német nyelven megfogalmazott jegyzetek a Tordosi felfedezésről. 95. A Pongrác család családfája. 96–210. Napirend (Agendă) régészeti jegyzetekkel (magyar nyelven szerkesztve). 211–274. Könyv régészeti jegyzetekkel (magyar nyelven szerkesztve). 275–304. Könyv régészeti jegyzetekkel (magyar nyelven szerkesztve).

Különböző információk olvashatók úgy Torma Zsófiáról, mint arról a korról, amiben élt magyar/román/német nyelven:

Bibliográfia (Bibliografie): <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/ch/literatura.htm>

Maros völgyi települések Tordos – Lunca/ Asezari pe valea muresului Turdas – Lunca:

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/cpvm/introducere.htm>

Maros völgyi települések Tordos – Lunca, II fejezet / Asezari pe valea muresului Turdas – Lunca, capitolul II:

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/cpvm/capitolul%202.htm>

Archaeological repertory of Romania, Archive Of The 'Vasile Parvan' Institute Of Archaeology - Site Location Index:

<http://www.cimec.ro/scripts/arh/rar-index/sel.asp>
nr=29&Lang=EN&NrSel=0&IDRap=3081

The Blooming stage: Contribution from the Late Neolithic cultures:

http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/Biblioteca_Brukenthal/XXXIII/22%20overview%20Blossoming%20A.pdf

Prähistorische bronzefunde: http://books.google.se/booksid=CujvobdvDEsC&pg=PA169&lpg=PA169&dq=Muzeul,+aiud,+torma&source=bl&ots=LYi1I3j0c&sig=pvV1LTIfGqWS8S3MTrUX_NcTpeg&hl=en&sa=X&ei=c2KFUMfIkC_S4QTo pYHgCA&ved=0CEEQ6AEwBTgU#v=onepage&q&f=false

Torma Károly adományáról is lehet itt olvasni:

Bibliografia lucrurilor stiintifice ale membrilor Institutului de Istorie din Cluj:

http://www.history-cluj.ro/Istorie/Ro/Bibliografia_stiintifica.htm

Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică:

<http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/bibliotheca/popa/repertoriu%20c.htm>

Hogyan állíthatunk méltó emléket az első magyar régésznek?

Miért fontos Torma Zsófia munkássága?

A régésznek elsőnek tárta fel az új kőkori TORDOSI kultúrát, mely őskori lelőhelyet, húsz éves, folyamatos kitarással vizsgált.

Neki tulajdonítható az első európai írásbeliség megjelenésére vonatkozó felfedezés, azáltal, hogy 6-7000 éves írásjegyes cserépedényeket tanulmányozott.

Zsófia már 1879-ben kimutatta, hogy kapcsolat van a tordosi jelek és az asszír – babilóniai írásbeliség között.

Abban az időben, a leleteiben szereplő rovásjegyekre hívta fel a figyelmet, rávilágítva az ősi székely-magyar rovás jegyeire (például az „á, zs, t és c” betűkre).

Régészeti leletei alapján hasonlóságokat állapított meg a Kárpát-medence és Mezőpötömia korai kultúrái között.

Erkölcsi kötelességünk megőrizni az utókor számára Torma Zsófia tudományos munkásságának eredményeit, szellemi hagyatékát, műveit, leveleit, publikációit, jegyzeteit és nem utolsósorban a hajdani gazdag gyűjteményét.

A tordosi leletek több ezer darabra (10 387) gyarapodtak. Zsófia tordosi régészeti gyűjteményét egész Európa elismerte és értékelte. Gyűjteménye és kézíratai többek között a Kolozsvári Erdélyi Történelmi Múzeumban (Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj)²⁴, valamint az enyedi (Aiud; inv. 1151-1275,3313-3325)²⁴, a dévai (levéltár, lásd az Anexa 119)²⁴, az Aradi (1910-ből Roska Márton ásatásainak részei)²⁴, a budapesti, a berlini levéltárakban is megtalálhatóak.

Az ásatások során feltárt leletek sorsáról a korabeli sajtóban is olvashatunk:

Vasárnapi Újság (1899 december 3, 49-ik szám): „*Kiadványai, ismeretese a művelt nemzetek tudósainak körében. Fő büszkeségét, múzeumát, melynek minden egyes tárgyát saját maga gyűjtötte, vagy ásta ki, sok bel- és külföldi szakember tekintette meg s méltányolta ismételve; némelyek messze földről is csak e gyűjtemény megtekintése végett utaztak Szászvárosra.*”⁷

„A Torma Zsófia gyűjtemény közvetlen sorsa,” Erdélyi Múzeum, 1900, Kolozsvár:

„*Dr. Torma Zsófia elhalálása folytán szükségessé vált, hogy régiséggyűjteménye, mely az Erdélyi Múzeum-Egylet által már korábban megvétetett, az érem és régiségtár számára átvétessék. Ezen átvétel helyiséghiány folytán tisztán csak arra szorítkozott, hogy a gyűjtemény Szászvároson ládába csomagoltatván, Kolozsvárra szállíttatott, a hol az egyetem által e célra kibérelt helyiségben felbonthatlanul őriztetik.*”⁷

„*Régészeti tárunk, a dr. Torma Zsófia elhunyt következtében elhozattatván ősrégészeti gyűjteményünk, mely az ő gondozása alatt volt, nagyon gyarapodott. Az elhunyt emlékének, kit nem csak a magyar tudományos világ gyászolt, a közönség részvétele, egy napot fogunk szentelni; különben emlékét az Egyletben őrizi elévülhetetlenül: alkotása.*”²⁵

„*Az é végén, november 14-én érkezett a gyászír dr. Torma Zsófia haláláról, Szászvárosról, a kinek nagybecsű praehistorikus régiség gyűjteményét egyesületünk már 1891-ben megszerezte s most halála után hozatta haza. Temetésén egyesületünk is képviseltette magát s kegyeletes emlékét megőrizzük szívünkben s tudomány-szeretetét hirdetni fogja gazdag gyűjteménye a késő utódok előtt is. Halálával a gyűjteménye vételára fejében élvezett 800 frt vitalitium felszabadulván, az most már az egylet egyéb szükségleteire fordítható*”²⁵

„A Torma Zsófia könyvtár közvetlen sorsa,” Erdélyi Múzeum, 1903, Kolozsvár:

„*Makray László Felpetesről (Hunyadv.) néhai Torma Zsófia könyvtárának egy részét ajándékozta az E. M. E. könyvtárának és pedig 177 művet 238 kötetben, in. e. 227 korona értékben. Az adományozó alapító tagga választott.*”²⁶

„Minden nemes, Erdélyben a magyar tudományos életet támogató, felvirágoztatni kívánó kezdeményezésnek feltétlen híve volt. Amikor 1857-ben gróf Mikó Imre – Erdély Széchenyije – felszólalt az Erdélyi Múzeum alapítása ügyében, Torma Károly volt egyike az elsőnek, aki 500 forintnyi alapítvánnyal beállott a Múzeum-egylet örökös igazgató tagjai közé. Mint ilyen különös pártfogója volt a múzeum régiség és éremtárának, amelyet mondhatni az ő gyűjtései alapoztak meg. A Múzeumegylet végül is 1859-ben alakult meg. Eredeti alapszabálya kimondta, hogy „az egyesület a múzeumi gyűjtésre, a gyűjtött tárgyak megőrzésére, az anyag feldolgozására és általában a tudományok magyar nyelven való művelésére alakult. Alapításakor a múzeum anyaga 15 439 könyvből, 1083 oklevélből, 128 arany, 2841 ezüst, 1738 bronzéremből, valamint 10 092 darab régészeti tárgyból, természeti ritkaságból, ásványból, kőületből, állatból és növényből állott. Érzékelhetjük tehát, milyen számottevő volt a Torma testvérek adománya.”²⁷

Az Erdélyi Múzeum- Egyesület/Egylet,

1950-ben erőszakos államosítása után Torma Zsófia gyűjteményei különféle állami intézményekhez kerültek. Az Érem- és Régiségvár a Középkori és Kora Újkori Kötárral együtt a kolozsvári Történelmi Múzeumhoz kerültek, amit *jelenleg Erdély Nemzeti Történelmi Múzeumának* (Muzeul National al Istoriei Transilvaniei, MNIT) hívnak. Az itt őrzött anyagokból 2009-ben kiállítást is szerveztek. Nagy a valószínűsége, hogy itt találhatóak Torma Zsófia fennmaradt munkái, így feljegyzései és kéziratban ránk maradt írásai.

Az Erdélyi Múzeum- Egyesület saját levéltára (mely a vásárlás okiratait is őrzi) 1950 után az állami levéltár kolozsvári fiókjához került (jelenleg: Román Nemzeti Levéltári Igazgatóság Kolozs Megyei Fiókja - Directia Judeteana Cluj a Arhivelor Nationale), az anyag 2008 óta kutatható.

Az *Erdélyi Múzeum folyóiratban* megjelent Torma Zsófia munkákat olvasni lehet on-line formában is. (A folyóiratot az *Erdélyi Múzeum-Egyesület/Egylet* digitalizáltatta):

<http://eda.eme.ro/browse?value=Torma%2C+Zs%C3%B3fia&type=author>. Roska Márton részletesen bemutatta a *Torma Zsófia gyűjteményt* az 1941-es tanulmányában. Online formában az anyag itt olvasható:

http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1079.pdf, **<http://tormazsofia.ro/rola.html>**

Az *Erdélyi Múzeum- Egyesület/Egylet* tárainak történetét a *2009-es jubileum* kapcsán kiadott kötet örökíti meg, bár a Vincze Zoltán történész által összeállított Érem- és Régiségvár fejezet csak szűken tért ki a nagy *fontosságú Torma Zsófia gyűjteményre*.

A 2009-es Torma Zsófia emlékkiállításon²⁸, a kiállítás kurátora, **Dr. Mihai Rotea** történész megemlítette, hogy Torma Zsófia hagyatéka a kolozsvári székhelyű *Erdély Történelmi Múzeumában* (Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei /MNIT) található (címe: Bástya / Daicovicu u. 2. sz).

Dr. Mihai Rotea: ²⁸:

„(Torma Zsófia) neolitikus lakásokat fedezett fel Tordán és több kerámia tárgyat, szerszámokat, vallásos kegytárgy és ékszer darabokat talált,“ jelentette ki Michael Rotea történész. Torma tevékenységének legnagyobb részét Szászvároson fejtette ki, ahol régészeti és néprajzi múzeumot hozott létre.” ²⁸

„Torma Zsófia anyagait és jegyzeteit az MNIT őrizte meg. Kézirati gyűjteményét a kolozsvári múzeumnak adományozta és alapítója azáltal, hogy gyűjteménye az intézet legfontosabb gyűjteményének egyike, mi több Kolozsváron végezte tanulmányait és ott kapta az egyetemi kinevezéseit is.” ²⁸

Az Erdélyi Digitális Adattár az Erdélyi Múzeum- Egyesület által 2011. júniusában indított digitális könyvtára. Az 1950-es erőszakos államosítás után az **Egyesület 1990-ben újraindult**. Így jelenleg az egykori gyűjteményeinek digitalizálásával és internetes megjelenítésével foglalkozik.

A kolozsvári Egyetemi Könyvtár gyűjteményében a katalógus szerint többek között az alábbi dokumentumok is megtalálhatóak:

Hunyad-megye neolithi (kőkorszakbeli) leletei (1879)

Hunyad vármegye Neolith (kőkorszakbeli) telepei

az 1880-ban megjelent Nádori-barlangcsoportban végzett ásatásának ismertetése az 1894-es „*Etnographische Analogien*”

Torma Zsófia tiszteletbeli bölcsészdoktori kinevezése, nagy valószínűséggel a Kolozsvári Egyetem levéltárban, a Román Nemzeti Levéltári Igazgatóság Kolozs Megyei Fiókjánál őrzött iratcsomókban található. Felkutatására, az Egyetemi évkönyvek is sok segítséget nyújthatnak.

A Hunyad megyei Történeti és Régészeti Társulat ilyen formában ma már nem létezik, ellenben a Társulat által 1880-ban létrehozott Dévai Múzeum ma, mint a Dák és Római Civilizáció Múzeuma működik.

E különösen nagy jelentőségű hagyatékkal szemben, legnagyobb tiszteletünket, ennek megmentése, illetve rendezése révén róhatjuk le. (Régészeti gyűjteményének 10 387 darabját az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára vásárolta meg miután 1891-ben ötezer forintért és 800 forint életjáradékért Zsófia megvált tőle).

A publikált munkája mellett, a kutatási eredményei abban is megnyilvánultak, hogy egy lenyűgöző gyűjtemény hozott létre, amely magában foglalta nemcsak neolitikus anyagot, hanem paleolitikusat, bronzkorit, Hallstatt valamint dák, római és szláv (slav) tárgyakat is. A gyűjtemény egész Európában el volt ismervé és meg volt becsülve, és jelenleg úgy a kéziratok mint a gazdag levelezése meg van őrizve az Erdélyi Történelmi Múzeumban Kolozsváron (Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj).²⁹

Feltétlenül szükség volna egy **emlékház** felállítására, amelyben a megőrzés céljából, összegyűjtésre kerülne úgy Zsófia, mint testvére Károly, valamint édesapjuk összes megmaradt tanulmánya, könyve, írásai, jegyzetei és minden velük kapcsolatos tárgy. E leendő épület úgy múzeumi, mint nyitott ház szerepét töltené be. E gazdag gyűjtemény így segítené a kutatók munkáját is. Ennek kivitelezésére, a Zsófia hagyatékának törvényes megmentésére, ajánlatos volna egy ALAPITVÁNY létrehozása.

Torma-udvarház, Csicsókeresztúr, régen és ma³⁰

Torma Károly csicsókeresztúri udvarházát a hozzá tartozó birtokokkal együtt 1877-ben a naszódi iskolaalapnak adta el³⁰.

A képek alapján a kastély üresen áll.

Az ALAPÍTVÁNYNAK fel kéne hívnia a tudós társaság figyelmét Torma Zsófia úttörő tevékenységére, kutatási helyszíneire, leleteire és tanulmányainak jelentőségére, amelyről a nemzetközi tudományos konferenciákon tartott előadásai, publikált tanulmányai, gyűjteménye és híres tudósokkal folytatott levelezése tanúskodik. Becsületbeli dolog volna Zsófia nagy álmának, a „*Dácia a római foglalás előtt*” című főalkotásának a kiadása. Zsófia hivatkozásai alapján e nagy munkája fontos megállapításokat és kétezer ábrát tartalmaz, amit először restaurálni kellene, mivelhogy 1961-ben N. Vlassa az akkori Kolozsvári Történelmi Múzeum régésze azt nyilatkozta, hogy minőségileg kiadatlan állapotban voltak. E fontos munkát Zsófia nyolc évig kérvényezte a Magyar Tudományos Akadémiánál mindhiába.

Ebben a házban lakott Torma Zsófi a Szászvárosban (Friedrich Klára felvétele)

A már kiállított szemléltető rajzokon is be lehet azonosítani néhányat a Zsófia gyűjteményében szereplő tárgyakból, s ez által fel lehetne tüntetni például a régésző nehéz fizikai munkával összegyűjtött leletein Torma Zsófia nevét.

Fel szeretnénk hívni a figyelmet az akkori Tudományos Akadémia által elkövetett hibákra is, akik akkor nem merték és ma sem merik vállalni Zsófia haladó nézeteit.

Szászvárosban, Zsófia egykori lakóházán egy ideig emléktábla jelezte hajdani híres tulajdonosát. A ház felújítása után a mostani román tulajdonos nem járult hozzá a tábla visszahelyezéséhez³¹.

Igy táblaavatás helyett Zsófia hívei 2012. április 28-án a dévai Téglás Gábor Iskolában, másnap pedig a szászvárosi református templomban emlékeztek meg a magyar régészet kiválóságáról³¹.

Vagyis, 2012. április 29.-én Szászvárosban egy előadást tartottak a régésző 180 éves születési évfordulója alkalmából a helybéli református templom tanácstermében és Torma Zsófia egykori házában. Az előadás témája: *Torma Zsófia élete és munkássága* valamint *emléktábla* avatása volt³².

Forrásanyag

20. **Hermann Antal:** *Torma Zsófiáról*, A Hunyad megyei Történeti és Régészeti Társulat évkönyve, 1901, Déva
21. **Torma Zsófia:** *A római uralom előtti Dácziának planeta cultusáról*, Erdélyi Múzeum, 4 szám 73-7 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1887, Kolozsvár
22. **Torma Zsófia (Kuun Géza, Téglás Gábor):** *A tordosi őstelep ü Hunyad vármegye földjének története az őskortól a honfoglalásig*, Hunyad vármegye Története. I. kötet, 23-33 oldal, Athenaeum Kiadó, 1902, Budapest, 1879, Kolozsvár
23. **Torma Zsófia:** *A nándori barlangsoportozat*, Erdélyi Múzeum, 6 szám 153-171 oldal, 7 szám 206-209 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1880, Kolozsvár
25. **Sabin Adrian Luca:** *Așezări Neolitice pe valea Mureșului (II) Noi cercetări la Turdaș – Luncă (Neolithic Settlements in the valley of the Mureș (II) New archaeological research at Turdaș-Luncă, I. The 1992–1995 Campaigns.)*, Bibliotheca Musei Apulensis XVII, ISBN 973-590-514, Editura Economică, 2001, <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/carti/cpvm/anexa1.htm>
25. **A Torma Zsófia gyűjtemény közvetlen sorsa**, Erdélyi Múzeum, 17 szám, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1900, Kolozsvár
26. **A Torma Zsófia könyvtár közvetlen sorsa**, Erdélyi Múzeum, 5 szám, 282 oldal, Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, 1903, Kolozsvár
27. **Bálintné Kovács Júlia:** *Torma Károly régész, akadémikus*, Erdélyi Örmény gyökerek (füzetek), XIII évfolyam, 149-150 oldal, 2009, Budapest
28. **Prima femeie arheolog s-a școlit la Cluj**, [http://ziuadecj.realitatea.net/](http://ziuadecj.realitatea.net/eveniment/prima-femeie-arheolog-s-a-scolit-la-cluj--24206.html)eveniment/prima-femeie-arheolog-s-a-scolit-la-cluj--24206.html
29. **Diana Sztancs, Lucica Păcurar:** *Zsofia von Torma (1832-1899)*, (Buletinul Cercului de Istorie Veche și Arheologie), <http://web.ulbsibiu.ro/silviu.purece/cerc/publicatii/buletin%201.pdf>
30. **Torma- udvarház, Csicsókeresztúr**, <http://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=392>
31. **Friedrich Klára tanulmánya alapján, 180 éve született Torma Zsófia, az első magyar régész**, <http://budahazijudit.hu/mult/magyar-mult/796-180-eve-szuletet-torma-zsofia-az-els-magyar-regesz>
32. **Hunyad Megyei Magyar Napok:** http://www.rmdszhunad.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=171%3Aiii-hunyad-megyei-magyar-napok-program&catid=1%3Afriss-hirek&lang=hu

Skandináviában nagy hagyománya és tisztelete van a rovásírásnak. Nagy örömkre szolgál, hogy Dr. Torma Zsófiát ilyen megvilágításban is tárgyalja Friedrich Klára, a rovásírás nagy szakértője.

Torma Zsófia, egy asszony a magyar régészet szolgálatában

Friedrich Klára - Torma Zsófia, egy asszony a magyar régészet szolgálatában. Erdélyi Örmény gyökerek (füzetek), XIII évfolyam, 149-150 oldal, 2009, Budapest.

Torma Zsófiának, a világ legelső régésznőjének életét, munkásságát nem időrendi sorrendben, hanem az alábbi tárgykörök szerint szeretném bemutatni:

1. Ahogy elkezdődött
2. Család és hazaszeretete
3. Tudományos munkásságának főbb állomásai
4. Nőrégész – régésznő
5. Szakirodalmi tájékozottsága
6. Kutatói alapossága és módszere
7. Tudományos levelezése
8. Östörténeti felfogása
9. Díszítések, mesterjegyek vagy írásjelek?
10. Elismerése, méltatói
11. Mellőzése
12. Meghamisítása
13. Összegzés
14. Feladataink
15. Új életrajzi adat
16. Szakirodalom

1. Ahogy elkezdődött

A régész-történész apa, Torma József gyermekei közül Károly és Zsófia szívesen játszottak az ásatásokból előkerült leletekkel, cserépdarabokkal, amelyek gyakran gyermekszobájuk padlóját is elborították. Zsófia 13 éves volt, amikor Rómer Flóris bencés szerzetes (1815-1889) a magyar régészet és műemlékvédelem megalapítója meglátogatta Torma Józsefet Csicsókeresztúron, ekkor még az ő ásatásai iránt érdeklődve. Tíz évvel később azonban már azt a nevezetes földtani és őslénytani gyűjteményt csodálja meg Szászvárosban, amelyet Zsófia sokszor napokig tartó fárasztó utakon szedett össze, s amelyből múzeumok, paleontológiai társaságok is kértek tőle anyagot.

2. Család és hazaszeretete

Édesapja nem „csak” régész, hanem Belső-Szolnok vármegye 1848-as követe, országgyűlési képviselő. Nővérenek férje Makray László az 1848/49-es szabadságharcban honvéd alezredes Bem József seregében. Bátyja, Károly 18 éves korában szintén csatlakozott Bem tábornokhoz és a zsigóói fegyverletételig vitézül harcolt. Zsófia szülei halála után nővérehez költözött Hunyad megyébe, akinek gyermekeit szeretettel, türelemmel taníttatta. Egyiküket örökbe is fogadta és az ő kisfiával is nagy kedvvel és vidámsággal foglalkozott.

Felismerte hazájának rendkívüli fontosságát régészeti, néprajzi, őslénytani, kőzet

és ásványtani szempontból s ezt a világ elé akarta tárni. Honleányi kötelességének érezte a pusztuló leletek gyűjtését, mentését, s ezért feláldozta magánéletét. „... az ifjúság röpke ábrándképei helyett komolyabb törekvések népesítik be akaratlanul is lelke világát, s minden iránt lobbanékony érdeklődéssel viseltetett a mit a hazai föld természeti ritkasága, vagy régiség alakjában eléje tárt.” - írja róla tanítványa és tisztelője Téglás Gábor, dévai geológus és régész.

Későbbi összehasonlításaiban hangsúlyozza a magyar jellegzetességeket, többek között a tulipánt, székelykaput, Attila turul - karuly madarát, a szászvárosi asszonyok által az ágyneműre hímzett életfát... Külföldi előadásainak költségeit maga állja és célja a hazai tudomány jó hírnevének öregbítése.

3. Tudományos munkásságának főbb állomásai

1875-ben kezd ásatni Tordos őstelepén, amelyre Vén András ottani református tanító hívja fel figyelmét, s ahol addig csak két iskolaigazgató gyűjtött néhány leletet a Maros partjáról.

1876-ban részt vesz közel száz leletével a 9. Nemzetközi Ősrégészeti Kongresszuson Budapesten.

1877-ben a Szebeni Honismertető Egylet tiszteletbeli tagjává választja.

1879-ben megjelenik első régészeti munkája, a „Hunyadvármegye Neolith (Kőkorszakbeli) telepei”.

1880-ban megjelenik a Nándori barlangsoportozatban végzett ásatásának ismertetése.

1880-ban Berlinbe hívják a Német Antropológusok nagygyűlésére, ahol Schliemann trójai leleteiből is kiállítanak.

1882-ben Németország múzeumait tanulmányozza, Maina-Frankfurtban részt vesz a német antropológusok XIII. Nagygyűlésén, ugyanebben az évben Bécs, Budapest, Kolozsvár, Nagyenyed őskori gyűjteményeit is végiglátogatja.

1884-ben Torinóból megérkezik Kossuth Lajos első tisztelgő levele.

1889-ben, a német antropológusok bécsi kongresszusa nagy kudarc számára, hiszen még tízen sem ültek a székeken, akik rendelkeztek volna megfelelő előismerettel, hogy néprajzi összehasonlásait megértse.

1894-ben Jénában németül jelenik meg az „Ethnographische Analogien”, azaz Néprajzi összehasonlítások című munkája, amelyről többnyire elismerő nyilatkozatok látnak napvilágot.

1899-ben, május 24-én, halála előtt fél évvel a Kolozsvári Egyetem tiszteletbeli bölcsészdoktorrá nevezi ki.

4. Nőrégész-régésznő

Ha azt halljuk, hogy a világ legelső nő régésze, régésznője, a tudós iránti tiszteleten túl, kíváncsiak vagyunk, hogy milyen volt ő? Torma Zsófia, okos, szép, nemesi származású, gazdag hölgy volt, akinek 25 férfi kérte meg a kezét, ő azonban nem egyetlen személynek, hanem a magyar tudománynak adta. Nem mintha magát embertársai fölé emelte volna, hiszen végtelenül szerény volt, mint ahogy azt az „Ethnographische Analogien” zárszava bizonyítja: *...minden dicsvágyat és feltűnéskeltést kerülve gyűjteményem jelentőségének fontos voltát egyedül abban látom, hogy leleteimet a Maros hullámai elől biztonságba helyeztem, miután más megfelelő gyűjtőre nem akadtak. Tettem ezt annak ellenére is, hogy az elfogultság*

és sokoldalú kellemetlenkedés sokak részéről ellenem megnyilvánult és még ma is folytatódik.”

Említett tulajdonságai ellenére nem nőtársainak féltékenysége keserítette meg életét. Írásaiban említi a Szebeni Honismertető Egylet hölgytagjainak magasztaló dicséretét. Heinrich Schliemann második feleségével, a szintén régészkedő Sophie -val, Johannes Ranke német antropológus feleségével, Annával igen jó volt a kapcsolata. Gazdaságát, háztartását bizonyára gondosan vezette és irányította, hiszen fennmaradtak Anna Rankénak, a német antropológusfeleségnek levelei, amelyekben lelkendezve köszöni meg a Szászvárosból Münchenbe ládászámra küldött, gondosan csomagolt, gyönyörű gyümölcsöket.

A 9. Nemzetközi Ősrégészeti Tanácskozáson, 1876-ban egyetlen nő volt az előadók között. A vicclapok kezdetben gúnyolták a „bogarászó kisasszonyt”, „*mígnem apránként hozzászólt a közönség ahhoz, hogy benne a regények nevetéséges <kék harisnyás> figurája helyett a valódi tanultságnak nálunk ugyan kivételes, de hála Istennek azért már itt is örvendetesen sokasodó mintaképét tisztelje és respektálja*”. (Téglás Gábor tanítvány, régész)

Kifejezetten asszonytársai számára írt cikket 1896-ban, A Szolnok-dobokamegyei nők ezredévi emléklapjába „Hazánk népe ősmýthosának maradványai” címmel.

Híres volt jótékonyágáról, ismét Téglás Gábort idézem: „... a közjóra irányuló szívnemesség és könyörületesség, a régi magyar nemzeti udvarházak hölgyeinek napjainkban fájdalom már gyérülni kezdő erénye Torma Zsófiában a szó legnemesebb értelmében megismerélyesítőjét bírta. Az árvák, az üldözöttek, a segélyre szorultak készséges pártfogójaként mindenkinek szolgálatára állott, s Szászváros-on, hol amnyi család áldhatja ritka szívjóságát, már ebbeli ténykedései is biztosíthatnák neve fennmaradását.,,

Az ásató, terepen dolgozó régésznek egy kubikus erejével és egy sebészorvos finom kezével kell rendelkeznie. Torma Zsófia kezdetben állta versenyt a férfiakkal. Az itthoni mellőzések, írásainak sorozatos visszautasítása, leleteinek lekiicsinylése éppen azok részéről, akiket kezdetben legjobban tisztelt, (Hampel József, Pulszky Ferenc, Hunfalvy Pál) a lelkén keresztül törték meg erejét. 1881-ben odáig jut, hogy arra kéri Haynald Lajos bíboros érseket (1816-1891), hogy szerezze meg számára Rudolf trónörökös felesége, Stefánia belga királylány mellett a magyar társalkodónő tisztét. Bár bizonyosan ott is hazája érdemeire hívta volna fel a figyelmet, jó hogy e kiugrási kísérlete nem sikerült, hiszen ezen időszak után következtek legfontosabb felfedezései, többek között az, hogy nem a dákok, hanem egy 3000 évvel korábbi turáni népesség Trójához és Mezopotámiához (ahogy akkor nevezték, Babylonhoz) kapcsolható hagyatékát mentette meg a pusztulástól. Több helyen olvastam, hogy Torma Zsófia az eredményeit „zseniális női intuíciónak” köszönheti, mintha ezzel el lehetne leplezni azt a tényt, hogy egyszerűen okosabb és szorgalmasabb volt szaktársainál, akiket pontosan harminc évvel előzött meg. Hiszen az ő 1875-ben kezdett tordosi ásatásait csak 1905-ben követte a hasonlóan újkőkori, de írásbeli anyagában szegényesebb Vincsa telep felfedezése Nándorfehérvár mellett.

A régésznő szorgalmának gyümölcsét, 10 387 darabból álló gyűjteményét az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára vásárolta meg. Mivel nagy vagyó-

nát kutatásaira és jótékonyásra áldozta, így idősebb korában gyűjteményének már nem tudott új helyet biztosítani, ezért 1891-ben ötezer forintért és 800 forint életjáradékért megvált tőle. Darabszámra több lenne régészeti hagyatéka, de sokan kértek tőle anyagot és ő szívesen küldött, bármilyen fáradtságosan jutott is hozzá. Egy részlet Francis Haverfield oxfordi régész, történész leveléből: „*Alig merem kérdezni, de mint Ön is tudja, a régészek nagyon szemérmetlenek, hogy kölcsön adhatna-e nekem néhányat ezekből a kincsekből? Szeretném, ha gyűjteményem mellé még volna három bálványom, három csigolyám és az a különös négy oldalas tárgy...*”

Zsófia küldött anyagot, gondosan csomagolva mindenkinek boldogan. Az oxfordi régész úr pedig soha nem hívta meg Oxfordba előadást tartani, mások kihagyták a szakirodalomból, az általa mélyen tisztelt és népszerűsített Heinrich Schliemann pedig sűrű teendőire hivatkozva elutasította, hogy előszót írjon könyvéhez (1882). Hogy azért történt-e ez, mert nő volt és az irányadó férfi tudósoknak kényelmetlen lett volna a hivatkozás, vagy azért, mert adakozó, segítőkész jellem volt, erről több mint 130 év távolából nehéz bizonyosat mondani...

5. Szakirodalmi tájékozottsága

Mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban rendkívül tájékozott és naprakész volt, pedig akkoriban nem lehetett számítógépet bekapcsolni és rákattanni a keresőre.

Magyar, német, francia, angol, görög, latin szerzők műveivel támasztja alá megállapításait és összehasonlításait. Éppúgy ismeri Strabont és Berossost, mint Lukácsy Kristóf örmény források alapján írt „A magyarok őselei” című művét, Huszka József frissen megjelent tanulmányát a turáni díszítőművészetről, vagy Bánó Jenő írását a mexikói indiánok és a magyarok hasonló szokásairól. Tanulmányozza a különböző népek mítoszait és szokásait, az öltözködéstől a táncig.

6. Kutatói alapossága és módszere

Kutatói alaposságára már szakirodalmi tájékozottságából is következtethetünk. Leleteit szaktudósoknak is elküldte tanulmányozásra, pl. a fémtárgyakat Otto Helmnek Danzigba, kémiai vizsgálatra, vagy a megkövesedett levél lenyomatokat Dr. Kurtznak Berlinbe.

Ez az alaposság vezetett oda, hogy a világon először alkalmazta a társtudományok bevonását a régészeti munkába, antropológusok, őslénykutatók, vegyészek, nyelvészek, botanikusok, történészek, néprajzkutatók, geológusok, mineralógusok (ásványtanászok), orientalisták (keletkutatók), művészettörténészek, numizmatikusok (éremtanászok) műveit használta fel, vagy leleteket küldött tanulmányozásra.

Ezzel kapcsolatot teremtett az egyes szakterületek között, lehetőség nyílt a műveltségek eredetének tisztázására. Ez a módszer vezetett oda, hogy megállapítható: a tordosi, a trójai, és a legkorábbi sumer műveltség közös forrásból táplálkozott. Az „Ethnographische Analogien” című művében vallási, csillagászati, embertani, írásbeli, nyelvészeti, díszítőművészeti, sőt még táncművészeti összehasonlításokat is találunk.

7. Tudományos levelezése

A komplex, sokoldalú és összehasonlító módszer mellett a szaktársakkal való levelezést is kutatói, tudományos szintre emelte. Ehhez legalább három nyelv ismerete és a régészet tudományához kapcsolódó nemzetközi szakszókincs ismeretére volt szükség. Levelezőtársa volt a már említettekén kívül John Lubbock (1834-1913) angol tudós, aki nemesi nevét lorddá avatásakor a Stonhenge-hez hasonló kőkör helyszínéről, Avebury-ről választotta és a Prehistoric Times című könyvében a Campagnai baltatokot, a magyarsághoz kapcsolható rovásírásos emléket is bemutatja. Továbbá Archibald Sayce (1845-1933) angol nyelvész, sumerologus; Francis Lenormant (1837-1883) francia régész és sumerologus, aki a sumer és az ural-altaji nyelvek azonosságát állapította meg; Heinrich Schliemann (1822-1890), aki 1871-ben megtalálta Tróját (a törökországi Hisszarlik dombja alatt). És az, akinek levelei minden mellőzésért kárpótolták, a már 82 éves Kossuth Lajos (1802-1894), aki az ősrégészet iránt is érdeklődött.

8. Őstörténeti felfogása

Az alábbiak kivonatok, de nem szó szerinti idézetek a „Hazánk népe ősmityhosának” maradványai című írásából, 1896-ból. (Babylon= Mezopotámia, Sumer). Babilon ős népe, ékiratos feliratai szerint a turáni fajhoz tartozó sumerakkád nép volt, amelynek hitelvei, szertartásai, írásjegyei, szokásai még 6000 év múltán is visszatükröződnek árja népeink néprajzában, életében, szokásaiban. (Az „árja” kifejezést az általa turáni fennsíknak nevezett területről kiinduló szkíta-hun-avar-székely-magyar népességre használja.)

A sumer-akkádok szintén az altáji népcsaládhoz tartozó turáni faj voltak, innen olvadhatott a magyar nyelvbe több akkád féle elem. (Akkoriban még nem volt ismeretes, hogy az akkádok a sémi fajhoz tartoztak, s nem sajátjuk volt a nyelv és az írás, csupán átvették). A sumer-akkádok nyelvéről ezt írja: „Annyi bizonyos, hogy közelebb állnak a kelet-indiai dravidákhoz, mint a törökökhöz, vagy az un. finnugorokhoz”. Érdekesen egybeesik ez az Akadémia másik erdélyi üldözöttjének, Szentkatolnai Bálint Gábornak véleményével, aki a dravidát, a tamilok nyelvét, a magyar nyelv rokonának tartotta. Bár az irodalomban nem találtam nyomát, hogy e két lángelem személyesen ismerte volna egymást, volt közös barátjuk : Hermann Antal (1851-1926) irodalomtörténész, etnográfus. Torma Zsófia szerint a székelyek olyan magyar törzsek, akik Attila hunjainak visszamaradt részeként, még Árpád magyarjainak bejövetele előtt Erdély keleti határhegyein telepedtek meg, s még ma is ott laknak. A magyarok a honfoglaláskor a Duna-Tisza közén már turáni eredetű, visszamaradt szkíta törzseket találtak, akik, mint rokon faj, beléjük olvadtak.

„Babylon planétáinak számából keletkezett hetes számunk előkelősége szerepelt őseinknél is, pl. nemzetünk hét törzse, hét vezére...Magyarország ősi címerének hét oroszlanja a hét vezér nemzetségét jelképezé...”

„ Ha azonban a leletek azonossága oly sokféle csoportos formában jelentkezik, mint az én gyűjteményemben látható kultikus kapcsolatoknál, ahol is a babilóniai hatások olyan szembeszökőek, minden kétséget kizárólag felismerhető az a tény, hogy a leletek készítői, alkotói teljes mértékben azonos eszmék hatására cselekedtek és hogy ezeknek a művészeknek, vagy mesterembereknek egymáshoztartozása, népeiknek faji azonossága, ezen az alapon tekintve nem

okozhat kételyt”.

Igen korai Kárpát-medencei jelenlétünkre utal az a megállapítása, hogy az utolsó jégkorszak végén élt összarvast, amelynek agancsából egy faragott darabot a nándori barlangban megtalált, az erdélyi lakosság ismerte, így a szarvas alakját korszóira, ruháira, szőnyegeire „minden kulturális befolyástól” mentesen díszítésként használta.

9. Díszítések, mesterjegyek, vagy írásjelek?

Torma Zsófia határozottan kiállt amellett, hogy tordosi edénytöredékein, korongjain írásjelek, betűk találhatóak. A külföldi tudósok, Lubbock kivételével nem ismerték a magyarok ősi írását, a rovásírást, így nem tudták megerősíteni ebben. Archibald Sayce angol nyelvész, orientalista, sumerológus ugyan elismeri, hogy némely ázsiai betű rokonságba hozható a tordosi leleteken lévőekkel, de a rovás Zs és T betűt ismétlődésük miatt díszítésnek véli. A hazai tudósok, köztük bátyja, Torma Károly régész is, legfeljebb névjeleknek, mesterjegyeknek hajlandó elfogadni a feliratokat. Ugyanis Hunfalvy Pál ellentmondást nem tűrően jelentette ki, hogy a magyaroknak a kereszténységre térítés előtt saját írásuk nem volt, a hunszékely rovásírást pedig néhány XVII. századi tudós szerkesztette.

Így Zsófia egyedül maradt a véleményével, mely szerint nagyszámú újkőkori agyagkorongján az ősi magyar rovásírás és számrovás is található, többek között azonosította az NY, ZS, T, C betűket. Forrai Sándor a kb. 150 hozzáférhető rajzon, amely Fehérné Walter Annának köszönhető, azonosította még az A, B, C, D, F. G, J, P, SZ rovásjeleket. Makkay János régészprofesszor A tartariai leletek című nagyszerű könyvében közli az általa 1969-ben összeállított és Tordos jelcsoport-nak nevezett jelgyűjteményt.

Shan M. M. Winn amerikai kutató 1981-ben megjelent könyvében a Tordos-Vincsa műveltség jeleit gyűjtötte össze és több szempont szerint csoportosította. 320 tordosi tárgyról rajzolt le jeleket. Az előzőeken kívül itt megtaláltam még a CS, GY, I, vég K, közK, M, O, Ö, R, S, U, Ü, V, Z betűket, valamint a BL, IB, ID, JD, ISZ összerovásokat (ligaturákat), továbbá a BABA és SAS szavakat ötletesen összeróva. Így az E, LY, N, TY, kivételével a ma székely-magyarnak nevezett rovásírás 28 betűje felismerhető a tordosi, illetve az M a nándori leleten, ez szintén Zsófia gyűjtése. Bizonyosra vehető, hogy újabb, a rovásírásra összpontosító vizsgálatnál a hiányzó 4 betű is feltűnne a tárgyakon, amelyeken az 1, 2, 3, 4, 5, 10, 20, 50, 10 rovásszámjegyek is azonosíthatók.

Szakács Gábornak többször volt alkalma a napjainkban bosnyák területen lévő NAP piramis rovásbetűit tanulmányozni, így az egyező jelek alapján az a véleménye, hogy a Tordos-Vincsa műveltség sokkal délebbre terjeszkedett, mint azt eddig feltételezték.

10. Elismerése, méltatói

Elsősorban szűkebb hazája, Hunyad vármegye régészet, őstörténet iránt érdeklődő közössége. Rómer Flóris, (1815-1889) a magyar régészet megalapítója. Gróf Kuun Géza (1837-1905) régész, keletkutató, akadémikus, a főrendiház tagja. Téglás Gábor geológus, régész, dévai tanár (1848-1916). Ők ketten voltak Zsófia munkatársai a *Hunyad vármegye története* első kötetének írásában. Ipolyi Arnold püspök, a Magyar Mythológia szerzője, azt nyilatkozta Zsófia Hunyad vármegye

kőkorszaki telepei c. tanulmányáról(1879) „*Az ősrégészetről talpraesettebb munkát még nem olvastam.*” Rudolf Virchow (1821-1902) német antropológus, egyetemi tanár. Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója (1802-1894) Gyulai Pál régész, író, a *Torma Zsófia levelesládájából* c. könyv szerkesztője (1972). Fehérné Walter Anna, aki az *Ethnographische analogien*-t lefordította és 1973-ban Jáki Gábor hozzáértő kiegészítésével Buenos Airesben kiadta. Érdy Miklós orvos, régész ,történész.(1974) Shan M.M. Winn, aki a tordosi jelrendszert feldolgozta és 1981-ben Amerikában megjelent könyvében régészőnket megemlítette. Mandics György matematikus, aki ezt írta(1987) „*Az európai neolitikum felfedezésének története 1875 áprilisában kezdődött, amikor Vén András Tordosi tanító egy tarisznya cseréppel kopogtatott be Torma Zsófia kisasszonyhoz....*” Makkay János régészprofesszor 1999-ben adta ki *Tanulmányok torma Zsófia emlékezetére* c. könyvét. Bobula Ida és Marton Veronika sumerológusok. Tulok Magdolna 1999 novemberében a Havi Magyar Fórumban halálának 100. évfordulóján emlékeztetett rá. Badiny Jós Ferenc lovagiasan megvédi Mahgar a magyar c. kötetében, mert Komoróczy Géza a sumer-magyar rokonság hivatásos gúnyolója, Zsófiát elavultnak nevezte.Méltatói közé tartozik még Kiss Irén és Tábori László , a 2007 májusában a Magyarok Házában rendezett Torma Zsófia Emlék Konferencia szervezői. Jómagam Szakács Gáborral együtt az utóbbi években kb. 400 rovásiásról szóló előadásunkon hívtuk fel a figyelmet jelentőségére és nagyméretű, fénymásolt arcképét Forrai Sándoréval együtt el szoktuk helyezni az előadótérben.

11. Mellőzése

Torma Zsófia kitartott azon megállapításai mellett, amelyeket ő a leletek ásátása, gyűjtése, tanulmányozása, a társtudományok általa becsült kutatóinak véleménye alapján tett. Így több, a ranglétra csúcsán álló szaktekintéllyel került ellentétbe, s ezek egyike nem csak a régészőnek , hanem az egész magyar őstörténet nemzetközi megítélésének máig ható kárt okozott. Amikor 1876-ban a budapesti ősrégészeti tanácskozásra leleteit felküldte, ő maga szándékozott időrendben, azaz azoknak a rétegeknek megfelelően elhelyezni, amelyekben találta. Hampel József régész, a Nemzeti Múzeum munkatársa, az Archeológiai Értesítő szerkesztője azonban két darabot, egy arcós urnát és egy bálványfej részletet kivett az újkőkori gyűjteményből, mondván, hogy azok római koriak. A régészőnő ragaszkodott ezek visszahelyezéséhez s a hozzáértő tudósok figyelmét éppen e két darab ragadta meg leginkább. Hampel ezután ott ártott neki, ahol tudott, közlési lehetőségektől elzárta, s még halála után is gúnyolódott Téglás Gáboron és Hermann Antalton, akik rajongó szavakkal emlékeztek Zsófiára a Hunyad –megyei Történelmi és Régészeti Társulat ülésén, a magyar tudományos Olympus Pallas Athenájának, az erdélyi régészet Jeanne D’Arc-jának nevezve a régészőnőt. Kéziratban maradt ,2500 rajzzal gazdagított féművéről és egyéb tanulmányairól pedig határozottan kijelenti: „*azok közzétételre nem alkalmasak!*” A közzététel megakadályozásával Hampel azt érte el, hogy a 30 évvel később felfedezett Vincsa telep érdemtelenül előzte meg Tordost az újkőkori lelőhelyek fontossági sorrendjében, s a köztudatban nem terjedt el, hogy hazánk adta az első régészőnőt a világnak.

Hunfalvy Pál is igen hamar felismerte Zsófia trójai és mezopotámiai összehasonlításainak, és korongokra, edényekre karcolt írásjeleinek veszélyét a finnugor elméletre nézve. A Néprajzi Társaság 2 évig hitegette tanulmányainak kiadásával, s az végül Németországban, németül jelent meg. Szinnyei József finnugrista nyelvész, aki Ferberről magyarosította nevét, az Erdélyi Múzeum Egylet szerkesztőjeként utasítja vissza írásait. A 2500 ábrával – ez Szinte Gábor dévai rajztanár munkája – díszített, *Dácia a római foglалás előtt* című főművével 8 évig kérvényez minisztériumhoz, Akadémiához, háromszor viszi fel Pestre Szászvárosból a kéziratait, hiába. Paul Reinecke német régész Zsófiánál vendégeskedik, gyűjteményét tanulmányozza, anyagot, magyarázatot kap tőle, majd az Archeológiai Értesítőben 1896-ban, 24 éves korában tanulmányt jelentet meg Tordosról, anélkül, hogy annak ásatóját, kutatóját, az idős tudós asszonyt megemlítené. Reinecke hazájában, valószínűleg hasonló módszerekkel hihetetlen karriert futott be és 86 évig élt.

Torma Zsófia anyagából, anélkül, hogy érdemeinek megfelelően említénék, szerzett tudományos hírnevet a német Hubert Schmidt, és az 1908-tól Vincsán ásató horvát Miloje Vasics. Sir Gordon Childe ausztrál származású régész kitűnően ismeri a Kárpát –medencei műveltségeket, ezt igazolja az 1929-ben Oxford-ban megjelent *The Danube in Prehistory* című, 480 oldalas műve. 10 oldalon említi Tordost, Torma Zsófia nevét azonban nem találjuk, noha megállapításaiban nem jut tovább régészönknél. Roska Mártonra, az Erdélyi Nemzeti Múzeum igazgatójára hivatkozik, aki 1910-ben ásatott Tordoson, majd 1927-ben könyvet jelentet meg az újkőkorról. Ha időrendben haladunk, Kalicz Nándor 1980-ban megjelent *Agyag istenek* című, a magyarországi újkőkort és rézkort áttekintő könyve az, amelyből kiáltóan hiányzik Tordos és feltárója említése, noha Vincsáról szót ejt és Roska Márton könyve a Torma gyűjteményről, szerepel irodalmában. Még furcsább, hogy a *Trója és a Kárpát –medence c.* fejezetben nem találjuk Torma Zsófia nevét, pedig ezt a felismerést egyértelműen neki köszönhetjük, és ő szenvedte el miatta a támadásokat és a gúnykacajt.

Sir Colin Renfrew cambridgei régész professzor Vasicsra, Hubert Schmidtre és Childe „okos eszére hivatkozik „A Tordos- Vincsa műveltség részletes tárgyalásánál *A civilizáció előtt c.* művében.(1999) Ő már Roska Mártonról sem tud, és arról sem, hogy 6-7 ezer éve még nem léteztek a trianoni határok, ugyanis makacsul romániai lelőhelynek nevezi Tatárlakát. Marija Gimbutas litván régész nő életművének egyik forrása Torma Zsófia munkássága, annak ellenére, hogy könyveiben többnyire Vincsával foglalkozik. Pl. *The Neolithic Cultures of the Balkan Peninsula*(1972) *Old Europe, cca.7000-3500 BC.*(1973) *The Gods and Goddesses of Old Europe 7000-3500 BC.*(1974) *Ideograms and Symbolic Designs on Ritual Objects of old Europe* (1976) *Old Europe in the Fifth Millennium BC.* (1982) Hiába keressük régészönk méltatását, csupán Roska Márton tárgyleírása szerepel szakirodalmában. A trianoni határokat Gimbutas szintén már az újkőkorbán is létezőnek tekintette. Torma Zsófia nyomdokain halad Richard Rudgley fiatal, 1961-ben született angol antropológus, vallástörténész, őskortörténész, aki Magyarországon is járt, Vértés László, Mészáros Gyula, Makkai János szerepel a *Kökor elveszett civilizációi c.* könyve szakirodalmában, tehát felületes-

nek nem nevezhető. Zsófia munkásságáról is tud, hiszen a tatárlakai leletet tárgyaló fejezetet így kezdi: *„Prehistorikus időkből származó jelekkel ellátott agyagedény töredékeket 1870-ben fedeztek fel először Erdélyben, pontosan a Kolozsvár közelében lévő Tordánál.* Igaz, hogy nem a közelében van, hanem kb. 150 kilométerre, de legalább nem Romániát írt. Azonban Torma Zsófia nevét nem olvashatjuk nála sem, ellenben Marija Gimbutast lépten-nyomon idézi és *zseniális litván régésznőnek* nevezi.

Nicolae Vlassa, a Kolozsvári Történelmi Múzeum román régésze a tatárlakai hamvasztásos sír feltárója, sem igyekezett Zsófia kéziratban maradt főművét kiadatni, noha a múzeumban számára hozzáférhető volt. Fehérné Walter Anna 1961-ben levélben érdeklődött Vlassánál a kéziratról. Vlassa azt válaszolta, hogy az már foszladozóban van, ceruzarajzai elhalványodtak, de a Kolozsvári egyetemnek szándékában áll az egészet egyben kiadatni. Azóta sajnos Fehérné és Vlassa is elhunyt, és nem tudni, hol foszladozik, halványodik tovább az a kézirat, amellyel Zsófia nyolc évig kilincselte az akadémiánál, s amelyből néhány év, évtized múlva oly sokan pompás tudományos karriert építettek maguknak. Ugyancsak Fehérné Walter Annánál olvashatjuk, hogy Torma Zsófia jeltelen sírban nyugszik a szászvárosi temetőben. Ezzel kapcsolatban Kiss Irén és Tábori László megtudták és a Torma Zsófia konferencián a hallgatóság tudomására hozták, hogy a régésznő földi maradványait a család leszármazottai a csicsókeresztúri családi sírboltba szállíttatták.

Érdekes Marco Merlini olasz kutató felvetése a www.prehistory.it/ftp/tartaria_tablets_honlapon. Írja, hogy néhány tudós véleménye szerint Vlassa, a Kolozsvári Történelmi Múzeum régészeként hozzájutva az alagsorban tárolt Torma Zsófia gyűjteményhez, ebből vette ki és ő maga helyezte a sírgödörbe a három táblácskát. E szerint a híres, rovásbetűs és sumer képirásos korongot régésznőnk találta volna meg.

Néhány gondolat a több külföldi szerző szakirodalmában is megtalálható műről, amelynek szerzője Roska Márton (1881-1961) ősrégész, néprajzkutató, az Erdélyi Nemzeti Múzeum igazgatója is volt. Művének címe: *A Torma Zsófia gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti múzeum Érem és Régiségtárában*, megjelent Kolozsváron, 1941-ben. Patay Pál régész az Archeologiai Értesítő 1942-es évfolyamában az elismerés mellett kitér a mű néhány pontatlanságára és figyelmeztet arra, hogy Roska Márton nem tudja bizonyítani, hogy a Torma Zsófia által megtalált ősnép finnugor lett volna!

2006-ban a Magyar Demokrata hetilap megbízásából Szakács Gáborral Tordoson, Szászvárosban és Kolozsváron jártunk. Tordoson már az idősök sem beszélnek magyarul. A templom évek óta elhagyottnak tűnik. A Maroshoz csak a kompikötőnél lehet lejutni, magánkertek zárják el a többi partszakaszt. Most kólás palackokat ringat a víz ott, ahol 140 éve Földünk egyik legjelentősebb ásatása folyt.

Szászvárosban sem találtunk senkit, aki magyarul beszélt volna, a református templom zárva volt, úgy tűnt régóta. Kolozsváron a Történelmi Múzeumban több lelet látható a Torma gyűjteményből, köztük rovásírásos cserépfenekék is, az egyiken a bosnyák Nap piramisban is kőbe vésett rovás „P” betű. A régésznő neve a tárlókon, leleteken nincs feltüntetve.

A Magyar Tudományos Akadémia soha nem bocsát meg azoknak, akik nem az általa kötelezővé tett finnugor elmélet posványos tétvútján járnak. Így régészsnőnk említését, nevét nem találjuk az Akadémiai Kiadónál 1986-ban megjelent három kötetes, 2000 oldalas Erdély története c. munkában, noha terjedelmében jelentős régészeti anyagot tartalmaz.

12. Meghamisítása

Torma Zsófia jelentőségét egyesek elhallgatják, mások gondolatait céljaiknak megfelelően félremagyarázzák. Sajnálatosan kéziratban porladó főművének címe: *”Dacia a római foglalás előtt”*. Főként e mű címébe kapaszkodnak bele a dákok –román elmélet hívei, holott Torma Zsófia korában a történelmi források Erdélynek azt a területét, amelyet a Tisza, az Al-Duna és a Dnyeszter zár körül, Dákiának neveztek; Mezopotámiát Babilonnak; a sumerológusokat asszirológusoknak; a sumer őslakosság nyelvét pedig sumer-akkádnak, mivel akkoriban még nem vált nyilvánvalóvá, hogy az akkádok a sémitákhoz tartoznak. Visszatérve a dákokhoz, ők Kr.e. 10-ben harcba keveredtek a rómaiakkal. A váltakozó kimenettelű ütközetek Kr.u. 107-ben Traianus császár győzelmével, s a megmaradt dák népesség beolvadásával végződtek. Dácia fővárosa, Sarmizegetusa volt, amelynek nevéből Torma Zsófia azt a következtetést vonta le, hogy szarmaták, azaz szkíta népek alapították. Ahogy ő írja: *Tordos....culturrétegében a dákok erősített lakásainak nyomai még elő nem fordultak, a dákokat sem tekinthetjük ez okáért hazánk legrégebb településeinek....mint hazánk legrégebb népiről, az agathyrsekről emlékezik meg Herodot... (ők szintén szkíta népek voltak)* A szkíták származása Hérodotosz szerint: Heraklész és Hülaja, a Kígyóistennő gyermekei hárman voltak: Agathürszosz, Gelónosz és Szküthész)

Oláh Miklós történetíró püspök *Hungáriájában(1536)* olvashatjuk, hogy az oláhok a rómaiak telepítései, tehát nem dákok, mert azokat a rómaiak elűzték és nem telepítették. A rómaiak a 2.,3., században telepítették az oláhokat, tehát Krisztus előtt nem élhettek itt. De van másik adatunk is, az ember nem is hinné, hogy Hunfalvy Pálnak is lehetett egy jó gondolata. Véleménye szerint ugyanis a románok csak a magyar államalapítás után, tehát a 10. , 11. században vándoroltak be Erdélybe.

A *Torma Zsófia levelesládájából* c.könyvecske, Gyulai Pál kolozsvári régész szerkesztésében nagyszerű, hiánypótló alkotás. Mégis van néhány mondata, amelyeket meg kell kérdőjeleznünk, ezek talán a bukaresti kiadás miatt kerültek bele. Például: *Torma Zsófia „a vallás mitológiai szimbólumok eredetének, jelentésének, továbbélésének kutatása közben fölfedezte, hogy az alapvető szimbólumok feltalálhatók Erdély lakosainak népművészetében, különösen a román népművészetben”*. (30. old.) *„A régészek közül elsőnek ismeri fel a román népművészet, a népszokások és az Erdélyben egykor államot alapító dákok civilizációja között a leszármazási viszonyt.”*(48. old.) Torma Zsófia ellenben ezt írja például az erdélyi legények fegyvertáncáról, a „kaluzsér” táncról: *„A kaluzsér tánc nem vonatkoztatható az ún. római kontinuitásra, hanem a babiloni eredet bizonyítéka. Mivel a kalugyer szó románul szerzetes jelent, sokan tévesen azt hiszik, hogy ez a szerzetesek tánca.”*

Torma Zsófia eszméinek meghamisításához tartozik a következő mondat is: *„... igazságkeresésében eljut a kor leghaladóbb természettudományos tételeinek elfogadásáig, a darwini tanítás helyességének felismeréséig”*. Az olyan kutató szel-

lemnek, mint Ő, aki behatóan foglalkozott őslénytannal is, feltétlenül el kellett jutni a „teremtés vagy fejlődés „ kérdéséhez. De éppen okosságánál fogva nem elégedhetett meg e két felkínált lehetőséggel. Hozzáférhető eredeti írásában célzás szintjén sem olvasható, hogy darwinista vagy materialista lett volna. Ellentmond ennek Haynald Lajos bíboroshoz fűződő jó kapcsolata, akit feltehetően lelkiatyjának tekintett.

Románok iránti szeretetének túlhangsúlyozását annak köszönheti, hogy bátyjának, Torma Károlynak leánya Victor Babes román orvoshoz ment feleségül. Igen valószínű, hogy Babes szédítő karrierjét, amelynek csúcsa, hogy a világhírű német antropológus, Rudolf Virchow keze alatt dolgozhatott, Zsófiának köszönheti. Virchow ugyanis a régészről levelezőtársa, tisztelője volt, élete utolsó évében meglátogatta és együtt járták végig a tordosi Maros partot, az európai újkőkor felfedezésének első helyszínét.

13. Összegzés

Mi tehát tömören összefoglalva Torma Zsófia munkásságának jelentősége? Bolygónk eddig ismert legnagyobb hatású szellemi forradalma 8-9000 évvel ezelőtt játszódott le, kiindulópontja a Kárpát –medence volt. Ennek bizonyítékait elsőként Torma Zsófia tárta fel. Ezek a régészeti bizonyítékok és néprajzi összehasonlításai rámutatnak Trójiával, az Égei műveltségekkel és Mezopotámiával való szoros kapcsolatra. Leleteinek jelentős részét alkotják azok a korongok és cseréptöredékek, amelyeknek írásjelei összekötik a Kárpát-medence átmeneti- és újkőkori, valamint jelenlegi magyar lakosságát. Ezeket az írásjeleket ma székely –magyar rovásírásnak nevezzük s ez a magyarság legalább 8-9000 éves Kárpát-medencei jelenlétének bizonyítéka.

14. Feladataink

1. Torma Zsófia munkásságának minél szélesebb körben való megismertetése, az őstörténetünkről előadást tartó kutatók említés meg jelentőségét.
2. Eddig még meg nem jelent nagy művének (amely 2500 rajzot tartalmaz) kiadása. Valószínűsíthető helye a Kolozsvári Történelmi Múzeum-Strada Daicovicu 2, (régí neve Bástya u.)
3. Szobor állítása, ezt feltételelesen megbeszéltem Józsa Judit keramikus művésznővel.

15. Új életrajzi adat

Abban a méltatlanul kevés lexikonban és szakirodalomban, amelyben Torma Zsófia szerepel, születési évének az 1840-et írják. Talán nem haragszik meg régész-nőnk valamely távoli szép csillagon ennek módosításáért, mivel az újabb adat kilenc évvel idősebbnek fogja feltüntetni, azaz születési éve 1831. E módosítás alapja a nevelt fia, Makrai László által 1899 november 15-én kiadott gyászjelentés, amelynek szövege a következő:

„Csicsó-keresztúri Dr. Torma Zsófia, több tudományos és jótékonyági egylet tagja f. évi november hó 14-én d.u.fél négy óraker életének 68. évében ,rövid szenvedés után szívszélhűdés következtében örökre elhunyt.

Munka és tudásvágy, szeretet és jótékonyág voltak életének főbb jellemvonásai. Örökölt szenvedéllyel és lankadatlan kitartással gyűjtötte össze hírneves régészeti múzeumának tárgyait s azokat életerejét emésztő fáradságos munkával igyekezett

az ősembertani tudomány szempontjából feldolgozni és értékesíteni. De igazán boldognak csak akkor érezte magát, ha szíve az emberszeretet és jöttévs oltarán áldozhatott.

A tudományos szenvedély izzó lángja és az áldást osztogató szív nemes tüze most már végképp kialudt s kihűlt tetemei pihenni fognak a helybéli róm. kath. temetőben, hová csütörtökön f.hó 16-án- d.u. 3órákor a háznál tartandó végtisztesség után ideiglenesen elhelyeztetnek. Lelkéért pedig az engesztelő szentmise áldozatok pénteken, november hó 17-én d.e. 10 órákor a helybéli róm. kath., valamint a csicsó-keresztúri kegýuri templomban fognak az Egek urának bemutatatni. Örök áldás emlékezetére!

Szászváros, 1899 november hó 15-én.

E fontos életrajzi adatot hordozó gyászjelentést Kiss Irén művelődéstörténésznek és Tábori László keletkutatónak, a 2007 május 18-án megtartott Torma Zsófia emlékkonferencia szervezőinek köszönhetjük.

16. Szakirodalom

- Torma Zsófia: A nándori barlang csoportozat (Kolozsvár,1880, Különlenyomat)
- Torma Zsófia: Hazánk népe ősmýthosának maradványai(1896. In: Érdy M.:A sumir , ural-altáji- magyar rokonság története, New-York,1974)
- Torma Zsófia: A tordosi őstelep és hazánk népe ősmýthosának maradványai (1897, In :előző mű)
- Torma Zsófia: Sumer nyomok Erdélyben-Ethnographische Analogien, (Jéna,1894,Fehérné, Walter Anna Kiadása,Buenos Aires,1973)
- Badiny Jós Ferenc:Mah-gar a magyar(2003)
- Childe, Gordon: The Danube in Prehistory(Oxford, 1929)
- Érdy Miklós: A sumir , ural-altáji- magyar rokonság története(New-York,1974)
- Fehérné Walter Anna: Az ékirástól a rovásírásig(Buenos –Aires,1975)
- Forrai Sándor: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig (Antológia Kiadó, 1994)
- Gimbutas, Maria:The Gods and Goddesses of old Europe(Berkeley and Los-Angeles, 1974)
- Gyulai Pál:Torma Zsófia levelesládájából(Bukarest, 1972)
- Kalicz Nándor :Agyagistenek (Corvina,1980)
- Makkai János :A tartariai leletek(Akadémiai Kiadó,1990)
- Oláh Miklós :Hungária(1536,Magvető,1985)
- Patay Pál: Torma Zsófia gyűjteménye(Archeológiai Értesítő, M.T.A.,1942)
- Renfrew, Colin: A civilizáció előtt(Osiris,1995)
- Roska Márton: A Torma Zsófia gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtárában(Kolozsvár,1941)
- Rudgley, Richard:A kókor elveszett civilizációi(Gold Book,évszám nélkül)
- Téglás Gábor: Dr. Torma Zsófia emlékezete(Déva,1901)
- Tulok Magdolna: Száz éve halt meg az első magyar régészné,Torma Zsófia (Havi Magyar Fórum, 1999 november)
- Winn, Shan M.M. :Pre Writing in South –eastern Europe(Western Publishers-,1981)
- Friedrich Klára:Torma Zsófia igazsága (Magyar Demokrata,2001, 51-52., In: Friedrich Klára-Szakács Gábor: Kárpát-medencei birtoklevelünk, a rovásírás (2003)

Madarassy Enikő önmagáról

Szásztekén, Beszterce-Naszód megyében (Erdély) születtem, ahol szüleim két évig laktak.

Gyermekkoromat és iskolás éveimet Székelyhídon, Érmihályfalván és Nagyváradon töltöttem. Nagyváradon érettségiztem a mai Ady Endre gimnáziumban. Később, Kolozsvárott a Babes-Bolyai Egyetem fizika szakán végeztem tanulmányaimat (1976–1980) és ezt elvégezve matematika és fizika tanárnóként dolgoztam középiskolai és gimnáziumi szinten Érmihályfalván és Nagyváradon. A román forradalom után Budapestre telepedtem át, ahol szintén

mint matematika és fizika tanárnó dolgoztam az akkor gimnáziumi fokozatot kapott Attila úti Általános Iskola és Gimnáziumban.

Svédországban voltam többek között tanárnó, valamint 1996–2001 között a Stockholmi Egyetemen (Vetenskapslaboratorium) tanársegéd. Munkámmal párhuzamosan taultam matematikát, valószínűségszámítást, statisztikát, kozmológiát, káosz elméletet és más tantárgyakat a Stockholmi Egyetemen. 2003–2008 között Angliában doktoráltam a Newcastle Egyetemen: Bose-Einstein Kondenzátum.

Jelenleg kutatással és könyvelési dolgokkal foglalkozom. Legutolsó kutatási témám olyan csillagokkal kapcsolatos, melyek a Bose-Einstein kondenzátumú fekete anyaggal magyarázhatóak (Evolution and dynamical properties of Bose-Einstein condensate dark matter stars).

**Kitüntetés-átadás
Veress Zoltán
és Veress Telegdi Magda
részére**

2012. szeptember 14-én, családtagjai, barátai, és a Svédországi Magyarok Országos Szövetsége képviselőjének jelenlétében Szentiványi Gábor nagykövet Veress Zoltán és Veress Telegdi Magda részére a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetést adta át a Nagykövetségen.

KÉRÉS

Lipcsey Andersson Emőke író egy, az Irodalmi Jelen 2012 október 16.-i számában megjelent, Csanda Máriának adott interjúbán, így nyilatkozik az Ághegyről:

Nem szeretnék egyes alkotókat kiemelni. Inkább az Ághegy irodalmi és művészeti folyóiratot, lapfolyamot említem meg, amely már csak monumentalitása miatt is kiérdemli, hogy szóljunk róla. Tar Károly, a folyóirat szerkesztője nem kevesebbet tűzött ki maga elé, mint azt, hogy feltérképezi egész Skandináviát, felkutatja és bemutatja az itt élő magyar írókat, költőket, képzőművészeket, muzikusokat. Az Ághegy egy óriási adatbázis is tehát, amelynek rendezése és kiértékelése a jövő feladata.

A szerkesztő és munkatársai, a folyóiratban közzétett írások és képek alkotói önzetlen munkájukkal járulnak hozzá a vállalkozás sikeréhez, anyagi juttatásban nem részesülnek. Az Ághegy 36-40 száma egy kötetbe gyűjtve hamarosan nyomdába kerülhet, ha sikerül a nyomdaköltséget előteremteni. A SMOSZ-tól kapott támogatás sokat jelent, de az a pénz, mely jelenleg rendelkezésünkre áll, korántsem elegendő.

Támogatásra szorulunk.

A legkisebb adományt is szívesen fogadjuk. Aki 150 koronát, vagy ennél nagyobb összeget fizet be az Ághegy-Liget Baráti Társaság számlájára, számíthat arra, hogy legkésőbb 2013 márciusának végén kezébe kapja az Ághegy-antológia 8.-ik kötetét.

Ághegy-Liget Baráti Társaság.

PlusGiro 64 03 04-2

Honlap:

<http://aghegy.hhrf.org/tarsasag/>

Fontos, hogy az adományozó neve, pontos címe, telefonszáma és villámposta-címe eljusson hozzánk, máskülönben képtelenek leszünk beváltani ígéretünket.

Gaál Zoltán
az ÁLBT elnöke

Elérhetőségem:

Smula Solsäter

521 71 Åsarp

tel: 0515-509 70

mobil: 076-856 26 97

e-mail: plengal@telia.com

Skype: zoltanus34

Utóhangok a göteborgi könyvvásárról

Igaz mese egy könyvvásárról

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer, ha nem is az operenciás tengeren túl, egy város. Úgy hívták, hogy Göteborg. Ebben a városban élt egy asszony, neve: Lipcsey Andersson Emőke.

Emőke észrevette, hogy a város lakói édes-keveset tudnak a magyar irodalomról, sőt még ennél a kevésnél is kevesebbet. Felhúzta hétmérföldes csizmáját és meg sem állt Budapestig. Beszélt mindenkivel, akivel érdemes volt az ügyben szót váltani, aztán a csizma segítségével visszatért Svédhonba.

Göteborgban éppen nemzetközi könyvvásárt terveztek, erre ő is benevezett. A Balassi Intézet és sok Göteborgban élő magyar kultúrát terjesztő és természetesen ember segítségével szőtt egy bűvös zsákot. Egy szép napon varázsbotjával háromszor a levegőbe suhintott, azt mondta, hogy „csiri-bi, csiri-bá”, és szeptember 27.-én megnyílt a vásáron egy kicsiny, de csinos magyar pavilon. Aztán kibontotta bűvös zsákját és az egyik színpadon megjelent Kovács Zoltán, a társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkár. Elegáns oxfordi angolsággal védelmezte az új magyar médiatörvény minden egyes paragrafusát. Szerinte ez a törvény a legmeszebbmenőbben biztosítja a médiák szabadságát. Cecilia Wikström (liberális néppárti képviselő, az Európa-parlament tagja) aki nem annyira érvekké, mint inkább jelentős hangerővel akart hatni a hallgatóságra, teljesen eltérő véleményt nyilvánított. Mats Johansson (konzervatív párti képviselő, aki az Európa-tanács megbízásából a médiák szabadságát vizsgálja) bizonyos kételkedéssel fogadta Kovács Zoltán érveit, és többek közt megjegyezte, hogy független megfigyelők, köztük Bill Clinton is, kritizálták a médiatörvényt. Johansson, éveken át az egyik legnevesebb napilap, a Svenska Dagbladet politikai rovatának szerkesztője volt és kitűnő ismerője a témának. Hangsúlyozta, hogy bár pártja az Európa-parlamentben egy csoportban van a FIDESZ-szel, ő mégis kénytelen kritikát nyilvánítani. A hallgatóság zöme nem olvasta a törvény szövegét – én sem – de Mats Johansson nyugodt és alapos elemzései meggyőzőnek tüntek, legalább is számomra.

Szeptember 29-én elhagytuk a politikát (habár ebben nem vagyok egészen biztos). A varázspálca megint működésbe lépett és találkozhattunk három magyar íróval: Fehér Bélával, Szécsi Noémivel és Szentmártoni Jánossal. A találkozót Larsson Mária vezette. Egy, a könyvvásár alkalmából megjelent kis svédnyelvű füzet, röviden ismertette a három író munkásságát. Mindhárman felolvastak írásaikból és röviden felvázolták írói hitvallásukat. Ők már az Esterházy-Nádas írógeneráció utáni nemzedékhez tartoznak. Örömmel fogadnám írásaikat svédül, de erre várakozva mindenkinek lelkesen figyelmébe ajánlom könyveiket, eredetiben. Ezután már nem volt szükség varázspálcára. Ment minden magától, mint a karikacsapás. Emőke Jávorszky Bélával, Tomas Tranströmer kitűnő fordítójával beszélgetett. Jávorszky – aki korábban magyar nagykövet volt Helsinkiben és Tallinnban – megtanult svédül és magyarra fordította Karl Vennberg, P O

Enquist, Göran Tunström és Torgny Lindgren számos művét. (Ritka siker a magyar diplomácia történetében!) Jávorszky Tranströmer-fordításai meggyőzik a magyar olvasót arról, hogy a svéd költő valóban megérdemelte a Nobel-díjat.

Ezután Svante Weylerrel, Esterházy Péter műveinek svéd kiadójával, folytatott eszmecsere Márky Ildikó, a művek fordítója. Márky Ildikó hangsúlyozta, hogy annak, aki Esterházy műveit fordítja, meg kell tanulnia "esterházyul". Én, csak ámulok-bámulok, hogy valaki akkora bátorságot vett magának – jó, jó, hát nem egyedül csinálja, hanem férjével Gunnar D Hansson íróval és egyetemi tanárral – hogy bele mert vágni egy ilyen nehéz vállalkozásba. A fordító-pár sikeresen közelíti meg a szerző kacskaringós, játékos, asszociációkkal teli, olykor humoros, mindig igen sajátos stílusát és lehetővé teszi a svéd olvasónak, hogy bepillantást nyerjen a magyar politika problémáiba és az Esterházy család élettörténetébe. Weyler, aki Kertész Imre könyveinek kiadója is, ígéretet tett, hogy a továbbiakban több más magyar író műveinek megjelentetésére is sort kerít.

Végül Gunnar Ardelius, a svéd írószövetség elnöke, és Szentmártoni János, a magyar írószövetség elnöke, a két intézmény együttműködéséről beszélgetett. Sok remek tervet hallottunk mindkét részről, például azt, hogy a jövőben több magyar könyvet ültetnek át majd svéd nyelvre.

Mindent összevetve a göteborgi könyvvásár magyar vonatkozású szemináriumain jó néhány érdekes előadást és sok értékes hozzászólást hallottunk. Ha ehhez még azt is hozzáfűzzük, hogy a könyvvásárnak több mint százezer látogatója volt, és feltesszük hogy minden tízedik látogató felfigyelt arra a tényre, hogy van egy magyar pavilon is, akkor óvatosan optimisták lehetünk a magyar irodalom jövőbeli svédországi fogadtatását illetően.

Reméljük, hogy igaz meséink ezzel nem ér véget, hogy folytatása következik.

A 2013. évi vizsgátlást remélve minden résztvevőnek köszönetet mond

Kádár Péter

A szemét 50 árnyalata a könyvvásáron

Ez a nagybetűs címsor a Metro hirdetésekkel finanszírozott ingyen-lap 2012 szeptember 28-án megjelent számában olvasható. A kis írás szerzője elégedetlen a kiadóvállalatok által forgalomba hozott könyvek minőségével, úgy művészi, mint technikai szempontból.

Egy másik cikkből megtudjuk, hogy mit milyen összetételben kell ma egy olyan könyvnek tartalmaznia, amely meg akarja hódítani a könyvpiacot.

Isabelle Ståhl kritikus szerint a krimik kora végéhez ért. Ami a jövőben szükséges, az **100% erotika**, részletezve

30% semmitmondó főszereplő (nő!), akiben az olvasó (nő?) tükrözheti önmagát

20% vonzó, viszonylag fiatal milliomos, saját helikopterrel

10% fiatalkori trauma, szexuális bizonytalanság

20% romantikus csevegés

10% nemi alávetettség

10% meglepő drámai kifejtés

A műfaj legsikeresebb megtestesítője E.L. James (*nő!*) „Az Ő (*férfi!*) 50 árnyalata” című könyve. A filmre vitel jogáért az Universal filmvállalat 30 millió koronát fizetett. A könyv, megjelenését követő első héten 205 130 példány talált vevőre és tizenhat héten szerepelt első helyen a brit siker-listán. A kiadás jogát eddig 37 ország vásárolta meg.

A Metro a biztonság kedvéért közli még 25 új, angol nyelvű erotikus témájú könyv címét. Ezek zöme a téma iránti óriási érdeklődésre való tekintettel minden bizonnyal hamarosan megjelenik svéd, sőt magyar nyelven is. Szembeötlő, hogy mind a 25, nő tollából származik.

Az itt érintett jelenség számos kérdést vet fel. Mekkora fokot ért a nyugati társadalomban a szexuális kielégületlenség? Hová lesz a nők és férfiak egyenjogúsága? Olvassák-e férfiak az e fajta könyveket? Ha nem, mit olvasnak?

A csillogó felszín alatt természetesen sok jelentős dolog történik, ami gyakran jóformán teljesen elkerüli a nagyközönség figyelmét. Ahhoz, hogy egy tevékenységet ilyen közegben, mint a könyvvásár, sokak számára „láthatóvá” tegyünk, sok más nélkülözhetetlen tényezőtől eltekintve, akkora pénzüsszegre van szükség, melyet kis kiadók s kis nemzetek csak nehezen tudnak, vagy talán egyáltalán nem képesek előteremteni.

Gaál Zoltán

Cecilie Løveid

Maria Quisling

színdarab 4 részben, 35 jelenetben

(megjelent a Napkút kiadónál, 2012-ben, Kovács katáng Ferenc fordításában)

Vidkun Quislinget nem kell bemutatni Magyarországon: neve köznevesült, fogalomná lett, ha mégoly értelmetlen fogalomná is a háború után, bekerült a történelemkönyvekbe, mint a fasiszta kollaboráns szinonimája.

Vidkun orosz szerelmeit és feleségeit érdemes bemutatni Magyarországon: nem köznapi, ahogy a két, szépségéről híres nő követi ezt a gyógyíthatatlan fanatikus képzelgő norvégot országokon és elveken keresztül – mindketten, egyidőben, feleségként.

Alekszandra Anrejevna Voronyina – a 17 éves, táncosnői álmokat kergető fiatal feleség, a művész.

Maria Vaszilievna Pasesnyikova – a családját hátrahagyó szerető, a közigazdász végzettségű fiatal nő.

Cecilie Loveid drámakötetének középpontjában kettőjük közül Maria áll. Sűrített kivonata, ugyanakkor átköltött, poetizált lenyomata a valódi, hús-vér figurának, aki élete végéig kitartott Quisling mellett, nem csak a férfi, de a saját, 1980-ban Norvégiában bekövetkezett haláláig.

Mara Vaszilievna Pasesnyikova – menekült a háború- és a vörösök dúlta, éhínség sújtotta Ukrajnából, Harkovból, mint ahogy az első feleség, Alexandra (Asja) is.

Maria Quisling rajongott Vidkun – mélyen hitte – idealizmusáért.

Alexandra elhagyta Quislinget, nem utolsó sorban Maria közreműködésének és féltékenységének köszönhetően. Maria végig mellette maradt, a hatalom tetőpontján élvezte a first lady szerepét, megcsapta az önjelölt filozófus és nemzetvédő „universuma” (Quisling ezen a címen kezdett a soha be nem fejezett nagy mű megírásába). Ugyanakkor a svéd R. bárónő szerint, aki személyesen ismerte Mariát és Vidkun Quislinget Ukrajnából is és Norvégiából is, és aki később egy amerikai lapnak nyilatkozva meglehetősen objektív tudósítást adja többszöri találkozásaiknak, a nő csupán „árnyéka volt” a politikus Quislingnek, dekoratív báb a bábkormány kelléktárban. Önmagát, nemcsak korábbi életét feladó járulék, de hogy ez megértést hív-e elő bennünk vagy megvetést, azt a drámaíró ránk bízta. Egy árnyék élete.

Ellentétes pólusok között, vonzások és választani nem tudások között vergődik maga Quisling. Két nő, két én, két ellentétes előjelű hatalom. „Hogy fogadkozik az ember, hogy sohasem nőszül meg. A bátyámnak tettem ígéretet, mikor a kishúgunk meghalt. Aztán közbeszól a vak sors.” Anyjának szemefénye, Mariának elvesztett gyermeke helyett is gyermeke. Nem tud dönteni énjai között közéleti játszadozásai közepette sem a „nagyra nőtt gyerek”. Jótékonyági követ vagy hatalomszerző. Szent Olav felkentje vagy Hitler csatlósa. Szembeszegül vagy

behódol. Beteges gyerek, önző idealista, akit ide-oda rángat a veleszületett gyengeségéből fakadó bizonytalanság: „Anyám, egyre biztosabb vagyok abban, hogy van élet a halál után, vagy nincs. S hogy személyes ügy, vagy mégsem – s ha személyes, akkor vagy tudatos, vagy épp ellenkezőleg!”

Maria bizonytalanságához, gyengeségéhez külső „erő” kell. A színen át- és átsétál a Medve, a hátrahagyott szülőföld jelképe. Hol komornaként, hol lelkiismeretként, hol a Gyermekkel, de mindig a közelben. A három Anya, Asjáé, Mariaé, Vidkuné, alkalmi kóruossal állnak össze, együtt szól az odahagyott nyomor, a törődés, az új otthon ígérete a gyerekdalban és a darab végén a siratóénekekben is. A Gyermek Maria számára az erő. A hiány, a kínzó és elnyomott lelkiismeret és a cél. A darab kezdő- és végpontja. A remény. Hogy megéri.

Cecilie Loveid darabja olyan, mintha egy tercett egyik szereplőjének hangja időlegesen elnyomná a másik két hangot. Most Mariát halljuk, aki háttérbe szorítja a másik két szereplőt. Azonban a trilógiát a norvég drámaíró nem Mariára, Vidkunre és Asjara, hanem három, a történelemből ismert női karakterre képzelte el (Barock Friise, 1993, Maria Q, 1994, és Rhindøtrene, 1996), tehát talán nem hibázunk, ha magában a darabban is a női sorsot, az anya-sorsot, a választások és vállalások lehetőségeit keressük a sok más elévülhetetlen és napjainkban is aktuális kérdés között.

A darabot ősbemutatója 1994-ben volt az oslói Nemzeti Színházban.

Bancsik Ágnes

A skandináviai országokban élő magyar alkotók névsora

Írók

(prózaírók, költők, fordítók, tanulmányírók, kritikusok, közírók)

Antal Imre, Arvidson Sára, Asztalos Morell Ildikó, Bajak K. Zsuzsanna, Bálint Levente, Balogh Beáta (1973-), Balogh Sándor, Bánáti Gabriella, Bartal Klári (1940-), Bartha István (1925 -), Békássy N. Albert (1942-), Bendes Rita, Benedek Szabolcs, Benedekné Szőke Amália (1929-), Bengtsson Benjamin Zsolt, Bengtsson Emma Margit, Berényi Lajos, Berg (Böti) Olga, Bíró István, Bitay Zsolt (1973-), Blénessy Zoltán, Bodoni-Lindh Anikó (1950-), Bodor Attila, Borka László (1932-), Boross Katalin, Boross Kálmán, F. Böszörményi Zoltán, Bruckner Zoltán, Burányi Gyula, Csák János, Csatlós János (1920-1993), Csikász Kollár Zsuzsanna, Csikzsögödi Szabó Zoltán (1957-), Csillag János (1952-), Czibik Gábor (1975-), Deák Csaba (1932-), Dobos Éva, Dohi Alexandru, Domonkos Domi István (1940-), Dóri Tibor (1936-), Dusa Ödön (1943-2007), Eggens Magda (1924-), Faludi Iván (1895-1978), Farkas Jenő, Fáskesti Mária, Fazakas Marianne (1956-), Firov Ilka, Fodor Béla, Fodor Imre, Fonyó István (1942-), Földesi Katalin, Fülöp Éva, Fülöp Géza, Gaál Zoltán, Garam Katalin, Gellért Tamás, Gergely, Edit Edo (1978-), Gergely Tamás, Gilice Zsuzsanna (1970-), Gleichmann Gabi (1954-), Gödriné Bedő Ilona, Göndör Ferenc(1928-), Grecz Andrea, Grünfeld Benny (1928), Gulbransen Weche, Gulyás Miklós (1938-), Gyarmati Rozália, Gyóni István (Stefan Westlund, 1938-), Halász György (1935-), Hámosi László (1911-1984), Hartangi Ditta, Harrer Gábor (1951), Havasi- Høyborg Ottilia Piroska, Krasznai Erzsébet (1954), Hegedüs Zsolt, Hendi Ilna, Hont Gábor(1953-), Horváth Attila, Homoki Mária, Horváti Eszter, Hulej Ildikó, Hunyadi Viktória, Inczédi Gombos András (1940-), Janáky Réka (1963-), Járai János, Jehrbo (Hegedüs) Emese, Jeszenszky Géza, Juhász Gyula, Kádár, György, Kádár Péter, Kató János (1948-), Kemény Ferenc (1917-), Kemény Kari, Kertész Judit, Kesselbauer Gyöngyvér, Kindal Ilona, Klein Éva, Klein György (Georg Klein, 1925-), Kovács katáng Ferenc (1949-), Kozák Katalin, Krisztián Attila, Kulich Károly, Kunszenti Ágnes, Kunszenti -Kovács Dávid, Ladó József (1911-), Lahováry Pál, Lakatos Júlia, Langer (Jo) Sophie (1912-1990), László Patricia (1971-), Lázár Ervin Járkáló (1953-), Lázár Júlia, Lázár Oszkár, Ligeti Pál, Libik György (1919-1995), Lipcsey Andersson Emőke, Lőrinczi Borg Ágnes (1974-), Lukács Zoltán (1964-), Madarassy J.M. Enikő, Márky Ildikó (1940-), Martinovits Katalin, Mendel Zsuzsa, Mervel Ferenc (1936-2004), Mészáros Gabriela, Mihály Ferenc, Molnár Attila, Molnár-Broander Éva, Molnár István (1950-), Molnár Szilvia, Moritz László, M. Veress Mária, Molnár Veress Pál, Müller Mária, Müller Teréz (1925-), Nádasdy Farkas Irén, Nagy Lucia, Nalberg Zoltán (1941-), Neufeld Róbert (1937-), Ondrusek Julianna, Ortman Mária (1939-), Pál Zsolt, Palotai Mária, Pándy Kálmán (1908-1988), Perger Dénes, Poeschl Mari, Pogány Orsolya, Pongrácz Ágnes, Piron Ilka, Publik Tony (1970-), Røkenes K. Erzsébet, Rosenberg Ervin (1935), Roth Imre (1924-), Rozsnyay

Béla, Salamon Ilona, Sall László (1961-), Sánta Judit, Sára Erzsébet, Sármány Ilona (Person), Sárfi István, Sara Elisabeth, 1952-), Schapira Székely Zoltán (1955-), Sebestyén Éva, Sebestyén Gábor, Solymossy Olivér (1914-1986), Solymossy Péter, Staszer Boglárka (1951-), Straszer Boglárka, Steiner János, Strassburger Ferenc (1941-), Sulyok Vince (1932-2009), Szabó (Bancsik Ágnes), Szalay Sándor, Szarka István (1966-), Szeles Judit (1969-), Szende Stefan (1901-), Sente Imre (1922-), Szilágyi László, Szilvássy Erika, Szűcs András, Szűts Gábor (1928-), Tamás Gellért (1963-), Tanító Béla (1942-2008), Tanító Béláné, Tar Károly (1935-), Tar Zsuzsa (1967-), Tatár Mária Magdolna (1946-), Tatár Sarolta, Thinsz Géza (1934-1990), Thurman Zoltán, Tilajcsik Roland, Tompa Anna, Tóth Ildikó Irma, Tóth Ilona, Tóth Károly Antal, Újvári Tünde, Veress Biborka, Veress Zoltán (1936-), Vető János, Vető Jenő, Vincéfi Sándor, Vincze Iván, Vörös Márton (1900-1993), V. Telegdi Magda, Zichy Aladár (1925-), Zsigmond Gyula, Zsurbej Magda (1935-)

Zeneművészek

(zeneszerzők, zenei előadóművészek, könnyűzenészek)

Bercelly Montág Mária, Bogányi Bence, Bogányi Bernadett, Bogányi Gergely (1974-), Bogányi Mária, Bogányi Tibor, Bordás Mária, Bukovinszky Dávid, Bukovinszky Marianna, Bukovinszky Valéria, Citron Zsuzsa, Csatószei Judit, Deák Dénes, Deák

Csaba (1932-), Dénes Elemér, Gaál Zoltán, Grigoricza Olesen Panna, Gulyás Georg, Hentz Helga, Hibay Éva, Hirtling Béla, Jónás András, Juhász Gyula, Kazal Éva, Kádár György, Kerényi János, Kovács Erika, Marina Cristian, Maros Ilona, Maros Miklós, Máté Nikolett, Mocos Imre, Molnár Dávid, Molnár Tibor, Pally Gizella, Polgár Éva, Práda Kinga, Rózmán Ákos (1929-2005), Seres Dóra, Sinai Pál (1930-1968), Sólyom János, Stuber György, Szilvay Csaba, Szilvay Géza, Szilvay Réka, Szirányi László, Szirányi Mária, Szokolay Sándor, Tamás Gábor, Tanító Béla (1942- 2008), Ungváry Tamás, Urbán Imre, Vadász Róbert, Vas Tamás, Vásárhelyi Melinda, Vető János, Vincze Iván.

Előadóművészek

(rendezők, színészek, énekművészek, mozgásművészek)

Balázs Beatrix, Benczédi Zsuzsa, Benyő (Fülöp) Krisztina, Bíró János, Bokány Ferenc, Bozsodi László, Bödös Krisztina, Dálnoki Dániel, Deák Dénes, Domonkos István, Dusa Ödön, (1943-2007), Gaál Ágnes, Garlati Lajos, Fábíán Mihály, Eszterhás Péter, Fodor Béla, Hibay Éva, Horváti Eszter, Kerényi János, Kisch István, Kis Ildikó, Magyar Melinda, Matolay Ferenc, Mísurák János, Molavi Mária, Mulvai Márta, Orbán Csaba, Páll Zsolt, Pető Tünde, Pintyi család, Práda Sagvik Kinga, Publik Antal, Rajta Erzsébet, Seres Dóra, Schapira Zoltán, Sólyom János, Stuber György, Székely Ágnes, Székely Zoltán, Szilvay Réka, Szokolay Sándor, Szolnoki Zoltán, Tamás Gábor, Tálás Ernő, Urbán Csaba, Vadász Róbert, Varga István, Viele Való, Wolf Judit, Zsurbej Magda (1935-).

Film-, videó- és fotóművészek

Baják K. Zsuzsanna, Balogh Sándor (1931-2006), Bánhegyi László, Bánovits András (1955-), Borbás István, Boros Kálmán, Buday Károly, Csongvai Levente, Debreczeni Johanna, Dobos Kálmán, Dombi László, Dusa Ödön (1942-2007) Fagyos István, Farkas István, Farkas Jenő, Hancz Imre, Herskó Anna, Herskó János (1926-2011), Kemecsi Ferenc, Körmendi Dalma, Ligeti Pál, Lulich Georg (Lulicsh György) (1953-), Márton Zoltán (1962-), Mihala Éva, Nádas Róbert, Nagy Erika, Páhi István (1950-), Pusztai Péter, Seres Dóra, Sütő Zsolt, Székely János, Szirányi László, Tinglezan József (1964-), Ungváry Ildikó, Vető János.

Képzőművészek

(festőművészek, grafikusok, szobrászok, formatervező, textilművészek, építész, restaurátorok, művészettörténészek, műkedvelő képzőművészek)

Ambrus Lajos, Ajtony Imre (1932-), Ács István (1959-), Bajak K. Zsuzsanna, Bánovits András, Bartha Magda (1955-), Belik Ferenc, Benczédi Ilona (1948-), Berényi Lajos, Birincsik József, Bodoni János, Bokor Botond, Boros Katalin (Catlin K. Schlosser, 1952-), Buvári Gyula, Citrom Zoltán, Csanádi Ibolya (1953 -), Csíki Levente (1954-), Csikós Tibor (1957-), Csíkszögödi Szabó Zoltán, Dániel Éva (1952-), Dániel Lajos, Dávid Aladár, Demeter Zsuzsa, Dohi Alexandru, Donát László Levente, Drab Károly (1944-), Farkas Ildikó, Farkas Kinga, Fazakas Ildikó, Fazakas Marianne, Fejes Orsolya, Ferencz J. Réka, Flessner Lajos, Garami Éva, Gilice Zsuzsanna, Gulyás Balázs, Gyulai Farkas Sándor, (1945-), Halász Szabó Sándor (1920 -), Haraszi István, Hont Robert, Horváth Alfréd, Horváth István, Illés István, Jiglund Krisztina, Kasza András, Kasza Ildikó, Kasza Imre (1952-), Kertész Gábor, Kiss Pál László (1922-2007), Kossik József, Kovács Anna Mária, Kovács Dea Judit, Kovács Emese, Kovács Gyula, Kovács Ferenc, Kovács Kati, Kraitz Gusztáv és Ulla Kraitz, Kuk László, Láposi Eszter, Láposi Sylvia, Lénárt István, Liknivist Mária, Lisztes István (1942-), Löffler Ervin (1932-2012), Mayer Hella (1976-, Mihály Ferenc, Mikudin István, Mikola Nándor (1911-2005), Miski Török Ágnes, Molnár Attila, Mocanu Elena Dorina, Mocos Imola, Mórítz Livia, Nagy Klára, Nagy Melinda, Nemes Endre (1909-1985), Némethy Sándor (1955), Olasz József, Patachich Csilla, Perger Dénes, Perjes Sándor, Pettersson Kerstin, Pogány Gábor, Poeschl Mari, Popovics Zoltán, Rébner-Widengard Krisztina, Rothman Lenke (1929-), Rozsnyay Béla, Perger Dénes, Pusztai Péter, Simon József, Schöner Ervin, Solymosi Ágnes, Söshl Mária, Stern Sándor, Sugár Péter, Szabó Klára, Szabó Magdolna (1958-), Szántó Kinga, Szakács Krisztina, Szalay Katalin, Szederjesi András, Szelényi Lajos, Szilágyi László, Szinnyei Kiss Ildikó, Sziráki Endre, Szirányi László, Tar Zoltán, Tompa Anna, Tóth Albert, Tóth Attila, Tóth Timea (1981-), Trifonovics László, Urbán Attila (1977-), Varga István, Vánky Szabolcs, Vály Sándor, Várkonyi Erika (1975 -), Venczel Árpád, Venczel Gyöngyi, Vető János, Vincefi Sándor, Wagner Nándor (1922-1997).

Kérjük az érdekelteket és olvasóinkat, hogy bővítsék, helyesbítsék, pontosítsák a névsort. Távbeszélő: 046 145 364, villámposta: tar.karoly@gmail.com

Ághegy Könyvek

1. Tóth Ildikó: Múltbanéző — elbeszélések
2. Tar Károly: Száraz oázis — groteszk színjáték-sorozat
3. Szakács Ferenc Sándor: Kettéhasadt lélek, a Magyar Ligetben megjelent Léleg gondozó rovat írásaiból
4. Bernhard Nordh: A hódtavi újtelepesek – fordította Bartha István
5. Erdélyi Szépmíves Céh Emlékkönyv – összeállította Tar Károly
6. Lőrinczi Borg Ágnes: Állapotok - versek
7. Agnes Borg: Tillstånd - svéd versek
8. Bjerck-Amundsen: Søren Kierkegaard kezdőknek – Fordította: Lázár Ervin Járkáló.
9. Dohi Alexandru: Altermundia — Képzelt népek képzelt nyelvén írott versek — Fordította Tar Károly
10. Tar Károly: Itt és ott—versek a szerző fotóival.
11. Dohi Alexandru: Altermundia — svédül. Fordította Lőrinc Borg Ágnes
12. Dohi Alex: Illatok könyve — Fordította Tar Károly
13. Tar Károly: Pánik — regény
14. Skandináviai helyőrség — az Ághegy-Liget Baráti Társaság pályázatára érkezett írásokból, lemez melléklettel
15. Elekes Ferenc: Éden Bádénben — kisregény és Leborult szivarvég — egyszerű történetek
16. Asztalos Morell Ildikó: Feloldozás — versek
17. Hjalmar Söderberg: Jézus Barabbás — regény — fordította Szente Imre
18. Gödriné Bedő Ilona: Gondolatok idegenben—versek
19. Molnár István: Mint pillangó a tűzhöz— regény
20. Dohi Alex: Definíciók könyve—versek. Fordította: Tar Károly
21. Veress Mária: Életre, halálra — kispróza
22. Janáky Réka: Válogatott versek
23. Tar Károly: Táncház — gyermekversek –Pusztai Péter rajzaival
24. Tar Károly: Birka firka — gyermekversek—Pusztai Irina rajzaival
25. Gaáll Zoltán: szemünk kinyílik—talán ,versek
26. Gaál Zoltán svéd versei.
27. Tóth Ildikó: Ajtó, ablak nyitva van. Elbeszélések
28. Tar Károly: Ami eszembe jut– kispróza írások

Előkészületben: Gödriné Bedő Ilona versei

Képtár melléklet

Benczédi Iona kispasztikájával

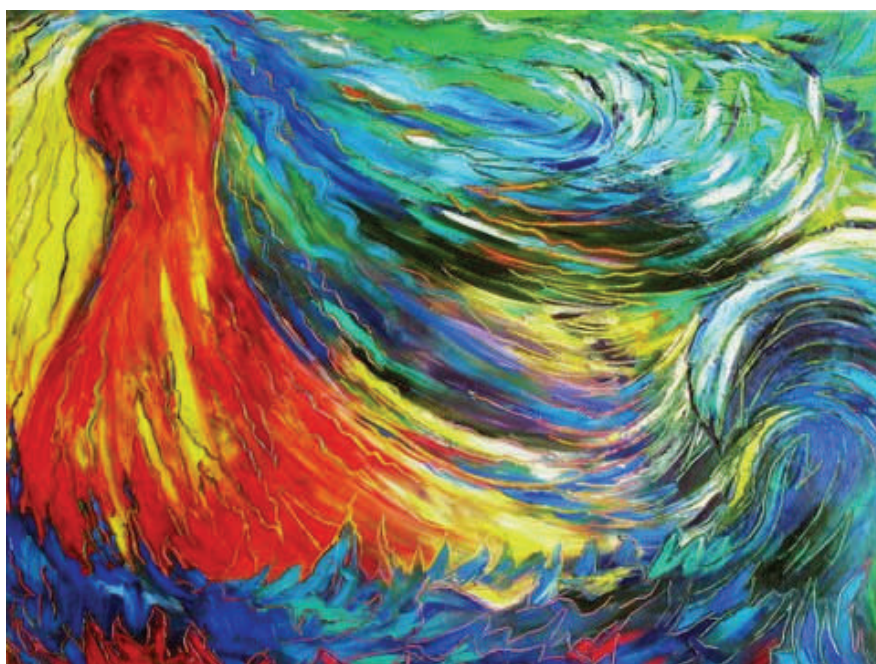

Benczédi Ilona: Kövér bogár (változat)

Kasza Imre olajfestménye

Képtár melléklet

**Moritz Livia munkái: Születés - Viharban - Lovgok szigete
(Stockholm) - Södermalm**

Képtár melléklet

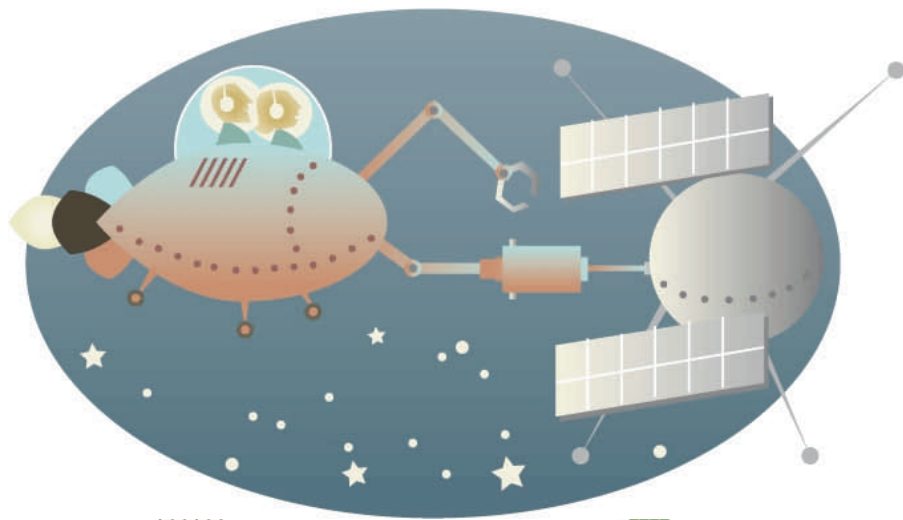
**Moritz
Lívia:
Gyenes
dási
temp-
lom -
Faluvé-
gi vis-
kók -
Pihe-
nőben -
Sziget-
világ**

Képtár melléklet

Képtár melléklet

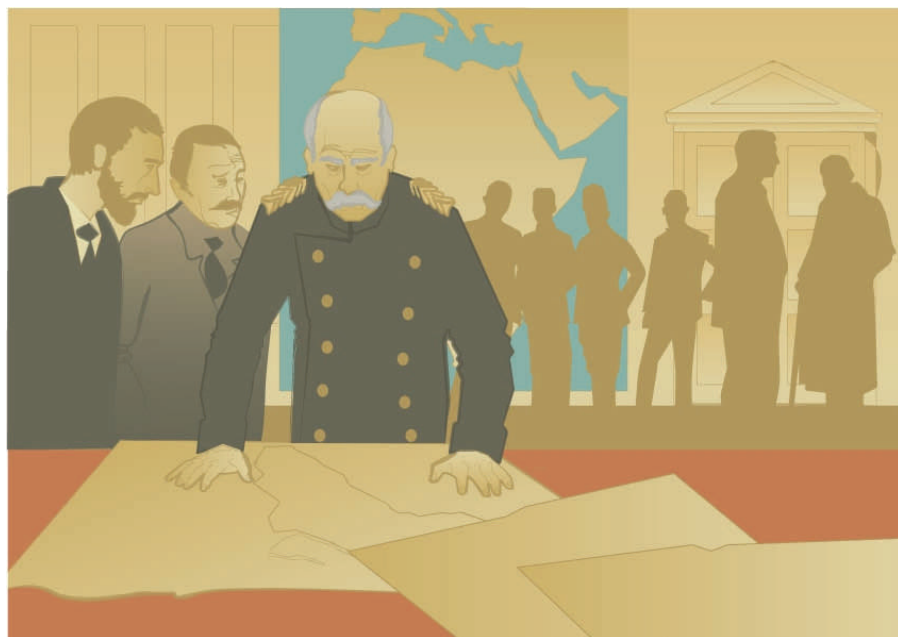

Tóth Attila
könyvillusztrációi

Képtár melléklet

Tóth Attila könyvillusztrációi

Képtár melléklet

Buday Károly: Sárguló nyíres (fotó)

Buday Károly: Őszi paletta (fotó)

Buday Károly: Izzó bokrok (fotó)

Buday Károly: Nő kalappal - (fotó)

AGHEGY

Skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam

40. szám (5351- 5530 ● 2012 / 5

ISSN 1650 – 8483
www.aghegy.hhrf.org

Gazdasági igazgató: Neufeld Róbert
Ügyvezető: Moritz László

Az aláírt írásokért a szerzők felelősek.
Szerkesztőség: 222 40 LUND, Landsdomarevägen 1, Svédország,
Tel/fax: 004646 145 364, tar.karoly@gmail.com